

Quarterly

PUNJAB DEY RANG

ਤਮਾਹੀ
ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੰਗ

ISSN:
2521-8379

Dyal Singh Research & Cultural Forum

ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫੋਰਮ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary

NamdhariElibrary@gmail.com

ਸਾਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਸਾਚੁ ਨਾਇ ਭਾਖਿਆ ਭਾਉ ਅਪਾਰੁ ॥

साचा صاحب साच नाई बखिया भाऊ अपार--

True is the Master, True is His
Name-speak it with infinite love.

ਆਖਹਿ ਮੰਗਹਿ ਦੇਹਿ ਦੇਹਿ ਦਾਤਿ ਕਰੇ ਦਾਤਾਰੁ ॥

आकहे मंगहे दीहे दीहे दात करे दातार--

People beg and pray, "Give to us, give
to us", and the Great Giver gives His Gifts.

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ: ਪੰਨਾ 2)

Quarterly
Punjab dey Rang

Volume: **13** Issue: **04** (2019)

Chief Editor
Ihsan H. Nadiem

Dyal Singh Research & Cultural Forum
25-Nisbet Road, Lahore - Pakistan.

© Dyal Singh Research & Cultural Forum - 2019

1. The matter in this issue may be used for research citing the source clearly; Any part of it may also be reproduced or included in other publications provided Punjab deo Rang is quoted as source.
2. The matter appearing in any of the sections of Punjab deo Rang expresses the views of its author/contributor and not necessarily subscribed by DSRCF or any of its functionaries.

PUBLISHED BY

Ihsan H. Nadiem, Director, DSRCF
25-Nisbet Road, Lahore, Pakistan
Ph: (0092-42) 37312080 Fax: (0092-42) 37232230
Email: dsrcf@yahoo.com

Website: www.dsrcf.org
www.flickr.com/photos/ldsrf

<https://www.facebook.com/Dyal-Singh-Research-Cultural-Forum>

Chief Editor

Ihsan H. Nadiem

Editorial Assistants

Faisal Arshad Butt
Imran Ahmad

Advisory Committee

Prof. Himmat Singh
Prof. Dr. Jasbir Kaur
Dr. Gurdarshan Singh Dhillon
Sardar Gurmail Singh Khalsa
Dr. Mujahida Butt
Mian Aftab Ahmad Khan Joiya

Price: Pakistan Rs: 100/-
Foreign: US \$ 7

CONTENTS

1.	Editorial	4
2.	Sikhism & Islam – The Inter-Relationship Dr. Davinder Pal Singh	5
Samay Di Gall		
3.	Seminar on 550 th Janamdin Celebrations	29
4.	MoU Signing Ceremony Between ➤ Department of Archeology ➤ Department of History	33 35

EDITORIAL

Following the plan of our Special Number i.e. Vol. 13, Issue 4, we have chosen to continue with publishing it in English and Punjabi, using its both the scripts: Gurmukhi and Shahmukhi. In this way our ambit would stay broadened to reach the wider segment of Punjabis.

In the present issue we have included an article by Dr. Davinder Pal Singh, who writes on an interesting subject of “Sikhism and Islam – the inter-relationship”. In a way it is a comparative study of the Holy Quran and the Guru Granth Sahib. It especially focuses on the theme on Oneness of Allah – Rabb. He makes an effort to explain the inter-relationship between the two religions and brings out their resemblances.

Our other contributor, Gurmail Singh Khalsa Gyaspura writes under the heading of “Sahib-e-Kamal Guru Gobind Singh Ji”. The author discusses different aspects of the life of Guru Gobind Singh and throws light over the events of the martyrdom of princes and the row with Emperor Aurangzeb bringing to the fore the fact that the Emperor himself had soft corner for the Guru Ji but the

Hinduttva element misguided him.

An article in Punjabi, “Guru Nanak Sahib di Bani Wich Vishv Shanti aty Manukhi Bhaichary da Sidhant” is written by Davinder Pal Singh. This article discusses about Guru Nanak’s message of international peace and brotherhood. The author gives references from Guru Nanak’s Bani regarding pollution, corruption, drugs, terrorism etc. emphasizing on the need of international peaceful society.

Our portion of the current affairs, Samay Di Gal, covers the activities especially done during the 550th Janam year celebrations of Baba Guru Nanak. It also covers the DSRCF progress in the field of widening its horizon by signing MoUs with two departments of the University of the Punjab – Department of Archaeology and Department of History & Pakistan Studies.

Ihsan H. Nadiem
Chief Editor

SIKHISM AND ISLAM

THE INTER-RELATIONSHIP

Dr. Devinder Pal Singh

Sikhism, the fifth-largest organized religion¹ in the world, was founded in the fifteenth century in Punjab, India. Guru Nanak Dev and ten successive Sikh Gurus established this system of religious philosophy. The sacred scripture, Sri Guru Granth Sahib²⁻³, is the present Guru of the Sikhs. The religious philosophy of Sikhism is traditionally known as Gurmat. Sikhism originated from the word Sikh, having the Sanskrit root śiṣya meaning "disciple" or "learner." With about 27 million followers or 0.39% of the world population⁴, approximately 83% of the Sikhs live in India.

Islam is the religion, articulated by the Holy Quran⁵⁻⁶, a religious book, considered by its adherents to be the verbatim word of the one incomparable God (Allah), and by the Prophet of Islam Hazrat Muhammad's demonstrations and real-life examples (called the Sunnah, collected through narration of his companions in collections of Hadith). Islam means submission to God. The term Islam is derived from the Arabic word "Salam," which means peace. With about 1.7 billion followers or 23% of the global population⁷⁻⁸, Islam is the second-largest religion by the number of its adherents.

Similarities between Sikhism and Islam

Despite being different religions, Sikhism and Islam share many

similarities. Most of these similarities center around the notion of a single, all-powerful, and loving God. Both the religions, share similar normative, social, and environmental ethics. Some of these similarities are described as under:

Holy Scripture

Scriptures are the texts, which various religions consider sacred, or central to their religious tradition. Scriptures are used to evoke a deeper connection with the divine, convey spiritual truths, promote mystical experience, foster communal identity, and to guide individual and communal spiritual practice. Both Sikhism and Islam have their holy scriptures. The holy scripture of Muslims is The Holy Quran⁵ and Sikhs have Sri Guru Granth Sahib². Both Islam and Sikhism, believe in the authority of their scriptures. These monotheistic faiths view their texts as the "Word of God" and divine revelation.

Prophet or Guru : A Spiritual Mentor

A mentor is a person, who facilitates growth and development – professionally, spiritually or personally – in another person by the sharing of experiences, insights, and skills that have been gained through the years of living and learning. Muslims and Sikhs, both, believe that their prophets or gurus were spiritual teachers/mentors. They, both, respect their spiritual mentors and follow their teachings,

as they believe that these teachings have been revealed to them by God. However, they never worship them. Muslims pray to Allah and Sikhs to Waheguru, but not to their prophet or gurus.

Proviso for the Best Religion

Religion is a cultural system of behaviors and practices, world views, sacred texts, holy places, ethics, and societal organization that relates humanity to "an order of existence." Islam encourages the practice of good deeds as an essential condition for the best religion. "Those who believe and do good deeds are the best of created beings." (HQ, 98:7).

Sikhism emphasizes that imbibing the love of God in one's life and doing righteous actions are a sine qua non for a religion to be counted as the best religion. "Of all religions, the best religion is to chant the Name of the Lord (love of God) and to engage in pious deeds (righteous actions)." (Mehl 5, SGGS, p 266).

Concept of God

Sikhism and Islam, both are strictly monotheistic religions. In monotheism, God is conceived of as the Supreme Being and principal object of faith. According to these religions, "God is one." Sikhs call it with many names, but Waheguru is used for meditating upon God and Muslims call it Allah. In the Holy Qur'an (HQ) God is described as: "Say: He is God, the One and Only; God, the Eternal, Absolute; He neither begets nor is born; And there is none like unto Him." (HQ, 112:1-4).

In Sri Guru Granth Sahib (SGGS), God is symbolized as "Ik Onkar" and is described as: "One Universal Creator God. Thy Name Is Truth. Creator. No Fear. No Enmity. Image of the Undying, Beyond Birth, Self-Existent, Enlightener, Bountiful". (Mehl 1, SGGS, p 1); "You are the One and only Lord and Master; there is no other." (Mehl 5, SGGS, p 563) According to Guru Nanak, the founder of Sikhism, God is beyond full comprehension by humans; has an endless number of virtues; takes on innumerable forms, but is formless, and can be called by an infinite number of names. "Your Names are many, and Your Forms are endless. No one can tell how many Glorious Virtues You have". (Mehl 1, SGGS, p 358)

The term Allah, meaning "God," is also used by Sikhs. In Sri Guru Granth Sahib, the word 'Allah,' has been used 33 times in the hymns of Guru Nanak Dev, Guru Arjan Dev, Baba Sheikh Farid, and Saint Kabir. "O revered one! Lord Allah is Inaccessible and Infinite". (Mehl 1, SGGS, p 53); "He is Allah, the Unknowable, the Inaccessible, All-powerful and Merciful Creator." (Mehl 1, SGGS, p 64)

Khuda is the Persian word for "God" or "Lord." The word Khuda has been used 42 times by various saint poets of holy Sikh scripture, in their hymns. "You are the Master of Your creation, the Lord of all the world, O Merciful Lord God (Khuda)." (Mehl 5, SGGS, p 724)

Glory of God

God's glory⁹ is the essence of His nature. Glorifying God means to acknowledge His greatness and give Him honor by praising and worshiping Him, primarily because of He, and He alone deserves to be praised, honored, and worshipped. To glorify God is to extol His attributes—His holiness, faithfulness, mercy, grace, love, majesty, sovereignty, power, and omniscience, to name a few—rehearsing them over and over in our minds and telling others about the singular nature of the salvation only He offers.

The Qur'an says that everything that is in the heavens and the earth praises God: "Glorify Him and there is not a thing but glorifies His praise. However, you understand not their glorification." (HQ, 17:44); "See thou not that to God bow down in worship all things that are in the heavens and on earth, - the sun, the moon, the stars; the hills, the trees, the animals; and a great number among Mankind" (HQ, 22:18); "And the herbs and the trees - both (alike) bow in adoration" (HQ, 55:6)

It is interesting to note that in Sikhism, also, it is a common perception that all beings and things meditate on God. Sikh Gurus opined their views in their hymns as; "Mortals, forests, blades of grass, animals, and birds all meditate on You." (Mehl 5, SGGS, p 455); "Wind, water and fire sing of You....The worlds, solar systems, and galaxies created and arranged by

Your Hand, sing of You....So many others sing of You....." (Mehl 1, SGGS, p 8-9)

Normative Ethics

Normative ethics deals with ethical action by investigating the set of questions that arise when considering how one ought to act, morally speaking. Some of such ethics followed by both Islam and Sikhism are as follows.

No Ordained Priesthood:

Priesthood is the power and authority of God given to man, including the authority to perform ordinances and to act as a leader in the church. Ordination is the process by which individuals are consecrated, that is, set apart as clergy to perform various religious rites and ceremonies. There is no ordained priesthood in Islam and Sikhism. Anyone can perform any religious service.

However, the position of women regarding the performance of religious services seems to be quite different. In Sikhism, Guru Amar Das, third Sikh Guru, appointed 22 persons to act as preachers in 22 diocesan areas (manjis) of authority. Of these 22 persons, 8 were women appointees. In Islam, women are not allowed to perform azan (loud call to the devotees to prayer). Usually, women do not visit the mosque.

Rejection of Incarnation of God and Avtarwaad:

Incarnation means embodied in flesh or taking on flesh. It refers to the conception and birth of a sentient being who is the material manifestation of an entity, god, or force whose original nature is immaterial. In its religious context,

the word is used to mean the descent from Heaven of a god, or divine being in human/animal form on earth. Avtarwaad colloquially refers to the appearance or incarnation of a deity on earth. Both Islam and Sikhism, reject incarnation of God and Avtarwaad. According to Islam, God does not take any form. "Say: He is God, the One and Only; God, the Eternal, Absolute; He begetteth not, nor is He begotten; And there is none like unto Him." (HQ, 112:1-4). According to Sikhism, God is Nirankar (Formless) and Ajooni (Unborn, i.e., beyond the cycle of birth and death). "You are the Formless Lord, the Immaculate Lord, our Sovereign King." (Mehl 4, SGGS, p 301); "O Destroyer of pain, Priceless Treasure, Fearless, free of hate, Unfathomable, Immeasurable, Image of the Undying, Unborn, Self-illuminated: remembering You in meditation, my mind is filled with a deep and profound peace." (Mehl 5, SGGS, p 99)

No to Idolatry: Idolatry is the worship of an idol or a physical object as a representation of a deity or God. In Islam and Sikhism, both idolatry or idol worship is strongly forbidden. In Islam, shirk (Arabic: شرك širk) is the sin of practicing idolatry or polytheism, i.e., the deification or worship of anyone or anything other than the singular God, i.e., Allah. It means ascribing or the establishment of "partners" placed beside God. It is the vice that is opposed to the virtue of Tawhid (monotheism)¹⁰. Those who practice shirk are termed mushrikun¹¹. The Holy Quran says, "...You shall avoid the abomination of idol worship, and

avoid bearing false witness." (HQ, 22:30)

Guru Ram Das, the fourth Sikh Guru, enunciated in his hymns, that idol worship is a futile ritual. "The ignorant and the blind wander deluded by doubt; deluded and confused, they pick flowers to offer to their idols. They worship lifeless stones and serve the tombs of the dead; all their efforts are useless". (Mehl 4, SGGS. p 1264). Bhagat Kabir, a saint-poet of Sri Guru Granth Sahib, articulated the futility of idol worship, in his hymns, as; "The sculptor carves the stone and fashions it into an idol, placing his feet upon its chest. If this stone god were true, it would devour the sculptor for this!" (Bhagat Kabir, SGGS, p 479)

Guru Gobind Singh, the tenth Sikh Guru, emphasized the futility of idolatry in his hymns of "Thirty-three Swayyas" as; "Why do you worship stones? The Lord-God is not within those stones. You should only worship Him, whose adoration destroys myriad sins. With the love of the Lord, all suffering are removed. Ever meditate on that Lord, because the hollow religious rituals will not bear any fruit." (Patshahi 10, 33 Swayyas, Quartet 20)

No to Monasticism and Mendicancy:

Monasticism or monkhood is a religious way of life in which one renounces worldly pursuits to devote oneself fully to spiritual work. Monastic life plays a vital role in many Christian churches, especially in the Catholic and Orthodox traditions and several Eastern religions, e.g., Hinduism, Buddhism, Jainism, etc. Both

Sikhism and Islam recommend family life and deprecate monasticism and mendicancy (or of relating to a religious order whose members must beg for their livings). The Holy Quran articulates: "But monasticism they invented—we ordained it not for them—only seeking Allah's pleasure, and they observed it not with right reverence." (HQ, 57:27).

Sikhism also rejects monasticism. Just like, Prophet Muhammad, the Sikh Gurus were also married and had children. Guru Arjan Dev, the fifth Sikh Guru, emphasized in his hymns that the love of God is a sine qua non for one's emancipation rather than his state of being a householder or a renunciate. "O Nanak, if the Naam (Love of God), dwells within the mind, one is approved and accepted, whether he is a householder or a renunciate." (Mehl 5, SGGS, p 108); "O Nanak, meeting the True Guru, a person comes to know a Perfect Way. While laughing, playing, dressing and eating (i.e., living a normal life), the person is liberated (achieves salvation)". (Mehl 5, SGGS, p 522)

No to Grave Worship: Islam and Sikhism are strictly against grave worship. Prophet Muhammad condemns¹² those who take the graves of the righteous as places of worship. Moreover, Prophet Muhammad strictly forbade his followers from facing graves while praying. Abu Marthad al-Ghanawi reported Allah's Messenger as saying: "Do not sit on the graves and do not pray facing them." (*Sahih Muslim*, Book 004, 2121-22).

However, some sects of Muslims do visit majhars of their renowned saints.

Similarly, Sikhs are also forbidden to worship graves, as is articulated in Sri Guru Granth Sahib. "You fool! Visiting graves and cremation grounds is not yoga (the mystical union of the self with the Supreme Being)". (Mehl 1, SGGS, p 1190)

Belief in Predestination (Qadar): Qadar¹³ meaning "predestination," "fate," or "divine preordainment" is the concept of divine destiny in Islam. It is one of Islam's six pillars of faith along with belief in the Oneness of Allah, the Revealed Books, the Prophets of Islam, the Day of Resurrection and Angels. Qadar is one of the aspects of aqidah. Islam¹³⁻¹⁴ believes in predestination or divine preordainment (*al-qadā wa l-qadar*), i.e., God has full knowledge and control over all that occurs. According to Islamic tradition, all that has been decreed by God is written in *al-Lawh al-Mahfūz*, the "Preserved Tablet." Sikhism¹⁴ also believes in predestination, and what one does, speaks and hears is already preordained, and one has to follow the laid down path per God's fiat or Hukum. "Everyone is subject to His Command; no one is beyond His Command." (Mehl 1, SGGS, p 1)

Devotional Music: In Sikhism, Gurmat Sangeet (also called Kirtan) is a special kind of devotional music, to sing the praises of God. Guru Nanak, the founder of Sikhism, was a great singer and his lifelong companion, Bhai mardana, was a great Rababi. The Sikh Gurus

themselves composed hymns to be sung according to specific musical scores (ragas). Thirty-one different ragas have been used in the compositions of Sri Guru Granth Sahib. In a Gurdwara, musicians either sing alone or request the sangat to repeat the Gurbani hymns being sung by them.

In Islam, those kinds of singing are unequivocally permitted which glorify Allah and praise the Prophet¹⁵. Prophet Dawood used to sing God's praises with a musical instrument and in the form of ragas, but recent interpretations say that Music is not allowed in Islam, which is not acceptable to the whole Islamic world. Islamic music¹⁶ is Muslim religious music, as sung or played in public services or private devotions. Due to Islam being a multi-ethnic religion, the musical expression of its adherents is vastly diverse. Nasheeds are moral or religious songs sung by some Muslims of today. These songs are either sung acapella or accompanied by percussion instruments such as the daf.

Singing good songs of this type without instrumentation is considered permissible (halal) by many Muslims. Sufi worship services are often called dhikr or zikr. The Sufi services best known in the West are the chanting and rhythmic dancing of the whirling dervishes of Mevlevi Sufis of Turkey. In Turkey, concerts of the sacred song are called "Mehfil-e-Sama." In South Asia, especially Pakistan and India, the most widely known style of Sufi music is qawwali. Another traditional South Asian genre of Sufi music is

the Haki, which is more meditative and involves solo singing.

War of Righteousness: Both Islam and Sikhism, believe in war for righteousness. Sikhs call it Dharam Yudh (Holy War) and Muslims call it Jihad. The literal definition of the word jihad¹⁷ is: striving to achieve a goal, while the Quranic definition of the word is "striving with one's self and one's money in the cause of God." "The true believers are those who believe in God and His messenger, then attain the status of having no doubt whatsoever, and strive (jahadu) with their money and their lives in the cause of God. These are the truthful ones." (HQ, 49:15);

"Those who believe, emigrate, and strive (jahadu) in the cause of God with their money and lives, are far greater in rank in the sight of God. These are the winners." (HQ, 9:20); Islam allows war¹⁸ in self-defence (HQ, 22:39), to defend Islam (rather than to spread it), to protect those who have been removed from their homes by force because they are Muslims (HQ, 22:40), and to protect the innocent who are being oppressed (HQ, 4:75).

Sikhism has a concept of the just war¹⁹. It is called Dharam Yudh, meaning war in defense of righteousness. It is of two types; one an internal war- war against vices or worldly desires and second against injustice, tyranny, and oppression. SGGS articulates: "O Nanak, he is a brave warrior who conquers and subdues his vicious inner ego." (Mehl 3, SGGS, p 86); "One who dies fighting against his stubborn mind finds God, and the desires of

the mind are quieted." (Mehl 1, SGGS, p 353)

Sikhs are firmly in favor of action to promote human rights and harmony between religions and states, yet they are expected¹⁹ to take military action against oppression. "He alone is a spiritual hero who fights in defense of righteousness (religious faith). He may be cut apart, piece by piece, but he never leaves the field of battle". (Bhagat Kabir, SGGS, p 1105). Guru Gobind Singh²⁰ made it clear that military action was to be the last resort, but emphasised that it should not be avoided if it proved necessary: "When all the stratagem employed for (solving) an affair or problem are exhausted, (only) then taking your hand to the sword is legitimate". (Patshahi 10, Zafarnama, verse 22)

Social Ethics

Social ethics are the moral principles or "code of conduct" that govern what is acceptable or unacceptable. These principles also provide a framework for ensuring that all members of the community are cared for. There are several similar principles, in Islam and Sikhism, which their disciples are expected to adhere to, during their social interactions within their community or with members of other communities.

Truthful Living: Living a truthful life means living an authentic life. It requires a person to be accountable for their own life without any excuses. It is a life where you are honest with yourself and the others in your life. To foster a truthful

living, it is strongly recommended that (i) Listen "for the truth in the words of others," (ii) Speak the truth as one understand it with "cordiality, kindness, and love," (iii) Avoid "gossip, tale-bearing, breaking confidences, or the disparagement of others," and (iv) Resist "temptations to falsehood, coercion, and abuse."

Islam¹² emphasizes the importance of truthful living as: "O you who believe, keep your duty to Allah, and be with the truthful people." (HQ, 9:119); "Be maintainers of justice and bearers of true witness for Allah, even if it (the truth) goes against yourselves or parents or relatives or someone rich or poor." (HQ, 4:135); Sikhism, also, lays great emphasis on truthful living as it enunciates: "Truth is the highest virtue, but higher still is truthful living." (Mehl 1, SGGS, p 62); "Living a truthful life, true peace is obtained." (Mehl 1, SGGS, p 931). Guru Nanak points out the way to live a truthful lifestyle, in his hymns as; "Without the wisdom (Shabad), no one achieves a truthful living." (Mehl 1, SGGS, p 1285).

Islam rejects corruption and bribery as a part of truthful living. "Do not go near the property of an orphan, except in a goodly way, till he attains maturity. Moreover, fulfill the promise (you make) . . . Give full measure when you measure out, and weigh with a true balance." (HQ, 17:34-35); "Do not swallow up your property among yourselves by false

means, nor offer it as a bribe to the officials so that you may swallow up other people's property unlawfully while you know." (HQ, 2:188)

Similarly, Sikhism condemns living by exploitation, bribery, and corruption. It asserts: "To deprive others of their rights ought to be avoided as scrupulously as the Muslims avoid the pork and the Hindus consider beef as a taboo." (Mehl 1, SGGS, p 141). Sikhism exhorts Sikhs to shun malpractices to lead a good and truthful life. SGGS articulates: "Greed is a dog; falsehood is a filthy street-sweeper. Cheating is eating a rotting carcass". (Mehl 1, SGGS, p 15)

Good Deeds Encouraged: One of the greatest things any of us can do in life is reach out and do a good deed for another human being whether it means offering your love and compassion or making a charitable donation of time, energy, or money. There are many ways to bring sunshine into the lives of others. In the words of Shari Arison²¹, "Doing Good is a simple and universal vision. A vision to which every one of us can connect and contribute to its realization. A vision based on the belief that by doing good deeds, positive thinking, and affirmative choice of words, feelings, and actions, we can enhance goodness in the world". The importance of doing good deeds is well reflected in the teachings of Islam and Sikhism. The Holy Quran articulates; "You will receive rewards in proportion to the deeds you do." (HQ 6:161).

Guru Nanak, the founder of Sikhism, elaborating on the need to imbibe the virtue of the goodness in our lives, has emphasized in his hymns, that "If you yearn for goodness, then perform good deeds and be humble." (Mehl 1, SGGS, p 465). He asserted that; "We obtain the reward or punishment of as per our good or bad deeds." (Mehl 1, SGGS, p 470). Guru Arjan Dev, the fifth Sikh Guru, emphasized the importance of doing good deeds in his hymns as; "One who practices truth, righteous living, charity, and good deeds, has the supplies for God's Path. Worldly success shall not fail him". (Mehl 5, SGGS, p 743); "Without good deeds, salvation is not obtained." (Mehl 5, SGGS, p 201)

However, it is worth noting that this similarity is limited to the operation of the universal law of cause and effect (or action and consequence) only. When "reward and punishment" are used to accept or reject an ideology, Sikhism and Islam part company.

On Chastity and Fidelity:

Chastity is a virtue concerning the state of purity of mind and body. It is an attitude and a way of life. Chastity includes abstinence from sexual intimacy for the unmarried, and faithfulness to a marriage partner. Fidelity is the quality of being faithful to your husband, wife, or sexual partner. Chastity, in Islam, is both a personal and social value. Extramarital sex is forbidden, and the Quran says: "Nor come near to adultery. ..for it is a shameful deed and an evil road (to

other evils)." (HQ, 17:32). The Holy Quran emphasises: "Those who invoke not with God any other god, nor slay such life as God has made sacred except for just cause, nor commit fornication: and any that does this (not only) meets punishment, but the penalty on the Day of Judgment will be doubled to him, and he will dwell therein in ignominy. Unless he repents, believes and works righteous deeds, for God will change the evil of such persons into good, and God is Oft-Forgiving Most-Merciful." (HQ, 25:68-70)

In Sikhism, the duties related to chastity and fidelity are enjoined to regulate marital relations and to ensure respect for fidelity in the family and avoidance of adultery. SGGS proclaims; "To covet others' wives, to desire others' wealth, to have greed and egotism, is sinful; shun the evil passions, slander of others, lust and anger." (Mehl 1, SGGS, p 1255); "Lust and anger waste the body away." (Mehl 1, SGGS, p 932)

Humility: Humility²²⁻²³, or being humble, means that one is modest, submissive and respectful, not proud and arrogant. In prayer, Muslims and Sikhs prostrate themselves to the ground, acknowledging human beings' lowliness and humility before the Lord of creation. The Holy Quran⁵⁻⁶ urges all Muslims to be humble and emphasizes the importance of humility in one's life as: "And turn not your face away from men with pride, nor walk in insolence through the earth. Verily, God likes not,

each arrogant boaster." (HQ, 31:18). "And the slaves of God are those who walk on the earth in humility and calmness, and when the foolish address them (with bad words), they reply with mild words of gentleness." (HQ, 25:63)

In Sikhism, humility is an essential characteristic of a God-conscious being and is the essence of virtues. Gurbani²⁻³ encourages Sikhs to live a life of humility, as it leads to intuitive peace and divine bliss. Guru Nanak, in his hymns, emphasized the importance of being humble as; "Sweetness and humility, O Nanak, are the essence of virtues and goodness." (Mehl 1, SGGS, p 470); "If you yearn for goodness, then perform good deeds and be humble." (Mehl 1, SGGS, p 465). Guru Arjan Dev, described humility in his hymns, as an essential attribute of a God-Conscious person and its rewards as intuitive peace and divine bliss. "The God-conscious being is steeped in humility." (Mehl 5, SGGS, p 273); "The fruit of humility is intuitive peace and divine bliss." (Mehl 5, SGGS, p 235)

Patience: Patience (or forbearance) is the state of endurance under difficult circumstances. It means persevering in the face of provocation without acting in anger; or exhibiting forbearance when under strain, especially when faced with longer-term difficulties. It is also used to refer to the character trait of being steadfast. Almost everyone recognizes a need for more patience at times. It is a fruit of God's grace and an essential key to better relationships with God and

fellow man. Patience not only helps to protect our minds and emotions, but it can also guide us to think and view the struggle of life in a proper manner.

The great Islamic scholar of the 14th century CE, Ibnul Qayyim²⁴⁻²⁵ said that our happiness in this life and our salvation in the Hereafter depend on patience. In Islam. The importance of patience by disciples is never underestimated. The Holy Quran says; "Verily! I have rewarded them this Day for their patience; they are indeed the successful ones." (HQ, 23:111); "...to be firm or patient in pain or suffering, and adversity, and throughout all periods of panic. Such are the people of truth, the God-fearing." (HQ, 2:177); "Allah surely loves those who are the Sabireen (patient)." (HQ, 3:146); "And be patient; indeed Allah is with the patient ones." (HQ, 8:46)

Similarly, in Sikhism, the significance of patience has been emphasized time and again. Describing the attributes of God-Conscious being, Guru Arjan Dev reports in his hymns. That such a person is ever in a state of steady patience and bliss. "The God-conscious being has steady patience." (Mehl 5, SGGS, p 272); "One whom He blesses with patience becomes blissful." (Mehl 5, SGGS, p 887). Shaikh Farid, a saint-poet of Sri Guru Granth Sahib, stresses that one must imbibe patience in one's life, to live it perfectly. "Let patience be your purpose in life; implant this within your being." (Shaikh Farid, SGGS, p 1384); "Make patience the arrow, the Creator will not let you miss the

target." (Shaikh Farid, SGGS, p 1384)

Charity: Charity is the virtue by which we love God above all things and our neighbor as ourselves for the love of God. Thus it reflects the religious concept of unlimited love and kindness. The practice of charity means providing voluntary help to those in need as a humanitarian act. Charity is held to be the ultimate perfection of the human spirit because it is said to both glorify and reflect the nature of God. Charity²⁶⁻³⁰ is an essential aspect of Islam and Sikhism, both.

The Holy Quran says; "You cannot attain to righteousness unless you spend (in charity) out of those things which you love." (HQ, 3:91); "They (the true believers) give food, out of love for Allah, to the poor, the orphan and the slave, saying: We feed you only for Allah's pleasure - we desire from you neither reward nor thanks." (HQ, 76:8-9) "Do no favor seeking gain." (HQ, 74:6)

Sikhism²⁹⁻³⁰ encourages its adherents to earn their living by honest means and sharing their earning with others. "One who earns his living by honest means, and shares it with others - O Nanak, he knows the True Path." (Mehl 1, SGGS, p 1245). Sikh Gurus, in their hymns, emphasized the importance of selfless voluntary service for all, as; "Doing selfless voluntary service in this world earns a place of honor in the Court of the Lord." (Mehl 1, SGGS, p 26); "Center your awareness on selfless voluntary service, and focus your consciousness on the Word (Shabad)." (Mehl 3, SGGS, p 110)

Daswandh (allocating one-tenth of one's earnings for religious or

charitable purposes) is a Sikh tradition which receives mention in many authentic Sikh works which interpret the Guru's teachings regarding the Sikh way of life. In Sikhism, Langar is a world-renowned Sikh tradition. In Sikh Langar, all are served food without discrimination or distinction. It is a training ground for selfless service. There is a similar practice, to some extent, at the Dargahs of some Muslim Darveshes (mystics).

Daswandh in Sikhism and zakat (HQ, 9:60) in Islam only differ in their application and modus operandi. The state collects zakat, but the daswandh depends on a donor's discretion. "The purpose of the zakat²⁶ is no other than to provide the state with means to fund its welfare projects". "Zakat²⁷ is paid by individuals to Islamic governments, who arrange for its proper distribution to deserving people."

Service to Humanity: Islam³¹ states that service to humanity is a part of the faith. Muslims should be actively engaged in social welfare and in meeting the medical and educational needs, not only for Muslims but also for all the communities where they reside. The Holy Quran states: "You are the best people raised for the good of mankind; you enjoin good and forbid evil and believe in Allah." (HQ, 3:111). Islam, also, teaches that Muslims must always be ready to serve humanity and have love and kindness for all of God's creation. Holy Quran states: "And worship Allah and associate naught with Him and show kindness to parents, and to kindred, and orphans,

and the needy, and to the neighbour that is a kinsman and the neighbour that is a stranger, and the companion by your side, and the wayfarer, and those whom your right hand possess (employees). Surely, Allah loves not the proud and the boastful". (HQ, 4:37)

Sikhism²⁹⁻³⁰, also emphasizes that the Sikhs must perform selfless voluntary service, as it leads to intuitive peace and helps to eliminate selfishness and conceit from one's nature. "Center your awareness on selfless voluntary service-and focus your consciousness on the Word (Shabad)." (Mehl 3, SGGS, p 110); "One who performs selfless voluntary service, without thought of reward, shall attain his Lord and Master." (Mehl 5, SGGS, p 286); "You shall find peace, doing selfless voluntary service." (Mehl 1, SGGS, p 25); "This selfless service, meditation, and devotion are true if you eliminate selfishness and conceit from within." (Mehl 3, SGGS, p 246)

Casteless Society: Islam³²⁻³³ and Sikhism^{2,30} are both against the caste system. After shattering the false and unjust foundation of the hierarchical society of the Arabs by embracing people together under one faith, irrespective of their color, race, gender, language, age, wealth, and status, Prophet Muhammad left a remarkable legacy for all those that came after him. Islam's egalitarian perspective is outlined in the Holy Quran when Allah says: "O Mankind, We created you from one man and one woman, and then divided you into nations and tribes so that you may recognize one another. Indeed, the most honorable

among you in the sight of Allah is he who is the most pious of you. Surely Allah is All-Knowing, All-Wise". (Surah 49:13); "The believers are but a single Brotherhood: so make peace and reconciliation between your brothers: And fear Allah that ye may receive Mercy." (Surah 49:10)

The egalitarian principle, as laid down in SGGS²⁻³ advocates the equality of all human beings, irrespective of birth and gender. It rejects all distinctions of caste and color. "God's Kingdom is steady, stable, and eternal. There is no second or third status; all are equal there". (Bhagat Ravidas, SGGS, p 345). SGGS rejects casteism totally and vehemently. Brushing aside misconceived arrogance of casteism, it proclaims: "Thou ignorant fool, do not indulge in caste vanity, it leads to much depravity." (Mehl 3, SGGS, p 1127-28); It emphasizes: "Recognize the Lord's Light within all, and do not consider social class or status; there are no classes or castes in the world hereafter." (Mehl 1, SGGS, p 349); "Pride in social status is empty; pride in personal glory is useless." (Mehl 1, SGGS, p 83)

In the egalitarian society as enunciated in SGGS, all are equal, the lowest to the highest, in the race as in creed, in political rights and religious hopes. In this system, women enjoy equal status with men. SGGS sought to release its adherents from the bondage of caste tyranny by emphasizing the unity of humankind. It is given an explicitly social character through a series of measures adopted by the Guru. The establishment of the institutions of

Dharamsala (a place for public worship), Sangat (a corporate body of the devotees), Pangat (seating of the devotees in rows on same level), Langar (community kitchen) and Kirtan (collective singing of hymns) has lead a powerful movement to release people from the stranglehold of the ritualistic, caste-ridden, priest-dominated and a retrogressive social order.

Contrary to Qur'anic worldview and Islamic teaching in general, some Muslim communities around the world still apply a system of social stratification that has similarity to the caste systems³²⁻³³. Religious, historical, and sociocultural factors have helped define the bounds of endogamous groups for Muslims in South Asia, the Middle East and other parts of the world. There is a preference for endogamous marriages based on the clan-oriented nature of the society, which values and actively seeks similarities in social group identity based on several factors, including religious, sectarian, ethnic, and tribal/clan affiliation. This phenomenon, however, does not appear in many other Muslim regions like in South East Asia.

Religious affiliation is itself multilayered and includes religious considerations other than being Muslim, such as sectarian identity (e.g., Shia or Sunni, etc.) and religious orientation within the sect (Ithna'ashariyyah, Ismaili). Both ethnic affiliation (e.g., Sindhi, Baloch, Punjabi, etc.) and membership of specific Biraderis (brotherhoods) of Jat/Quoms are additional integral components of social identity. Within the bounds of

endogamy, as defined by the above parameters, close consanguineous unions are preferred. Since 80% of the Indian Muslims were converted from Hinduism; and most Sikhs also trace their background to Hindu families, both minority communities have been unsuccessful in rooting out the curse of the caste system completely.

Universal Brotherhood: Islam³⁴⁻³⁵ prescribes "Universal Brotherhood." It rejects the thought that human beings have been created in castes or on different levels. In the Holy Qur'an, Allah describes the Islamic concept of Universal Brotherhood, as; 'O humankind! We created you from a single pair of a male and a female and made you into nations and tribes, that you may know each other (not that you may despise each other). Verily the most honored of you in the sight of God is (he who is) the most righteous of you. Moreover, God has full knowledge and is well acquainted (with all things). (HQ, 49: 13).

Further, the Holy Qur'an, states: "... among His signs is the creation of the heavens and the earth, the variations in your languages, and your colors, Verily in that are signs for those who know." (HQ, 30:22); Thus, the Holy Qur'an indicates that the whole human race originated from a single pair of male and female. All humans have common ancestors. Moreover, the variations in color and language are not to create animosity or differences between groups of humans. Every language on earth has its beauty and significance.

In Sikhism^{2-3,29-30} the ideal of the 'Universal Brotherhood of

humankind' has been well proclaimed as; "There is only one breath; all are made of the same clay; the light within all is the same." (Mehl 4, SGGS, p 96) "One True Lord is the father of all, and we are His children." (Mehl Fifth, SGGS, p 611). Here God is not a tribal patriarch but the benign and benevolent God of the entire Creation, notwithstanding the climes, terrains and geographical or political divisions. Guru Gobind Singh, the tenth Guru of Sikhs, elaborate on this concept in his hymns of "Akal Ustat" as; "Someone is Hindu and someone a Muslim, then someone is Shia, and someone a Sunni, but recognize whole human race as of one caste." (Patshahi 10, Akal Ustat, Quartet 15) Gurbani encourages us to follow the concept of fraternity, assuring the dignity of the individuals and the unity of the nations. "All share in Your Grace; none are beyond You." (Mehl 5, SGGS, p 97). Sikhs are encouraged to follow a way of life full of loving conviction and goodwill for fellow human beings. With such a universal approach, Gurbani aims at forging common bonds in the human race without discrimination of caste, creed, sex or nationality. "Let us form a partnership, and share our virtues; let us abandon our faults, and walk on the Path." (Mehl 1, SGGS, p 766). The hymns of SGGS include the prayer for the well being of all creatures: "In Your Mercy, You care for all beings and creatures." (Mehl 5, SGGS, p 1251). Several essential attributes of universal brotherhood such as service to humanity, equality of all, love and respect for all beings,

and peace and harmony have been repeatedly emphasized in the Holy Granth.

Peaceful Co-existence: Coexistence is a state in which two or more groups are living together while respecting their differences and resolving their conflicts nonviolently. The Holy Quran talks about One God and one human family. The Holy Quran³⁶ stresses that righteousness is not in precise observance of the rituals but acts of compassion and kindness. It says that the right belief and genuine worship leads to compassionate living. Every Friday Muslims, all over the world, are reminded to do justice and have kindness and natural mutual love as among the closest blood relatives: "Indeed, Allah enjoins justice, and the doing of good to others and giving like kindred; and forbids indecency, manifesting evil, and wrongful transgression. He admonished you that you may take heed". (HQ, 16:91) "Indeed, Allah is with those who are righteous and those who do good." (HQ, 16:129). The Holy Quran suggests³⁶ compassion and kindness to be a recipe to turn one's enemies into bosom friends: "And good and evil are not alike. Repel evil with that which is best. And lo, he between whom and thyself was enmity will become as though he were a warm friend. But none is granted it save those who are steadfast, and none is granted it save those who possess a large share of good". (HQ, 41:35-36)

To foster peaceful co-existence in a family or a society, Gurbani^{2,29} exhorts us to follow a life based on high ethics. It encourages us to

embellish ourselves with such highly valued attributes, e.g., truthful living, contentment, compassion, and care for all, honest earning, and selfless service. It also urges us to shun worldly evils, e.g., lust, anger, attachment, greed, and ego. Guru Arjan Dev emphasizes: "Embellish oneself with truth, contentment, compassion, and Dharmic faith." (Mehl 5, SGGS, p 812). Guru Amar Das articulates; "If the soul-bride adorns herself with compassion and forgiveness, God is pleased, and her mind is illumined with the lamp of the Guru's wisdom." (Mehl 4, SGGS, p 836). Sri Guru Granth Sahib encourages the Sikhs to live in peaceful co-existence with all. This message is significantly emphasized in the hymns of Sikh Gurus. Sikhs are recommended to live a life full of compassion and love for others. Guru Arjan Dev urges us to follow the dictum: "None is my enemy, and none is a stranger, I am in accord with everyone." (Mehl 5, SGGS, p 1299)

Rejection of Slanderous behavior:

Slandering, also called defamation or vilification, is the communication of a false statement that harms the reputation of a person, business, product, group, government, religion, or nation. Some common law jurisdictions recognize spoken defamation as slander, and defamation in printed words or images as libel. A person who defames another may be called a "slanderer," "defamer," or "libeler." Islam and Sikhism, both condemn

slanderers. The Holy Quran says, "And do not find fault with each other, nor call one another by nicknames." (HQ 49:11-12).

Sri Guru Granth Sahib discourages the practice of slandering. It advises its adherents to shun this malpractice. Sikhs are counseled to lead a life of contentment and to respect the person, property, and dignity of others. Guru Nanak proclaims: "Slandering others is putting the filth of others into your mouth. The fire of anger is the outcaste who burns dead bodies at the crematorium". (Mehl 1, SGGS, p 15); Guru Arjan Dev declares: "The slanderers are treated as liars in God's court and punished appropriately." (Mehl 5, SGGS, p 323). "The slanderer loses his life in vain. He cannot succeed in anything, and in the world hereafter, he finds no place at all". (Mehl 5, SGGS, p 380)

Rejection of the use of Intoxicants: An intoxicant is something (e.g., alcoholic drink) that causes people to become excited or confused and less able to control what they say or do. There is broad acceptance in Muslim thought that the Quran categorically condemns the use of intoxicants³⁷. The Holy Quran says: "They ask you about intoxicants and gambling: say, 'In them, there is a gross sin and some benefits for the people. However, their sinfulness far outweighs their benefit.'" (HQ, 2:219); "O you who believe, intoxicants, and gambling, and the altars of idols, and the games of chance are abominations of the devil; you shall avoid them, that you may succeed." (HQ, 5:90)

The Sikhs are forbidden from taking intoxicants and narcotics as SGGS²⁻³ warns about the ill effects of their usage. Guru Nanak articulates: "Those who do not use intoxicants are true; they dwell in the Court of the Lord." (Mehl 1, SGGS, p 15). Guru Arjan Dev declares: "They who drink the wine of vice, their minds are turned." (Mehl 5, SGGS, p 399). Bhagat Kabir and Bhai Mardana point out the corrupting effects of sensual pleasures and intoxicants on human beings as; "Those who are deluded by sensual pleasures, who are tempted by sexual delights and enjoy wine are corrupt." (Bhagat Kabir, SGGS, p 335) "Drinking in this wine, O Nanak, one takes on countless sins and corruptions." (Bhai Mardana, SGGS, p 553)

Environmental Ethics

Environmental ethics concerns human beings' ethical relationship with the natural environment. Both in Islam and Sikhism, environmental ethics³⁸⁻⁴⁰ incorporate principles of tawhid, balance, stewardship, trust, and justice.

GOD as Creator and Owner (Tawhid): Tawhid, means that God is the Owner and Creator of everything in the universe. The Holy Quran articulates; "Allah is the Creator of all things, and He is the Guardian and Disposer of all affairs" (HQ, 39:62); "To God belongs all that is in the heavens and on earth" (HQ, 4:126)

In Sikhism, similar environmental ethics have been incorporated by its founders. In Gurbani, God is described as the Creator and Owner of all things and beings. Thus, the principle of Tawhid, as stated by the

Sikh Gurus, is enshrined in the Sri Guru Granth Sahib as; "Everything is in Your Power, Lord; You are the all-powerful Creator. Your Name is the Holiest of the Holy". (Mehl 1, SGGS, p 464). "Everyone and everything belongs to the One who rules the Universe." (Mehl 3, SGGS, p 27). "You created the entire universe, and having fashioned it, You shall destroy it all." (Mehl 4, SGGS, p11);

Perfect Balance and Measure:

Islam and Sikhism, both religions, emphasize that God created the universe in perfect balance and measure, so human beings should not alter it. "Verily, all things have We created in proportion and measure" (HQ, 54:49).

Sikh philosophy, also emphasizes that the Creator – God, keeps everything in perfect balance and measure through His command (Hukam). Guru Nanak Dev proclaims: "O Nanak, through the Command of His Will, He beholds and pervades the creation; He is unrivaled." (Mehl 1, SGGS, p 464). Guru Amar Das elaborates: "Without a visible scale, He keeps everything in balance." (Mehl 3, SGGS, p 110). Guru Ram Das enunciates: "God Himself is the balance scale, He is the weigher, and He weighs (our deeds) with the weights." (Mehl 4, SGGS, p 605)

Steward: The accountability of our role towards nature, entrusts us with the responsibility towards God's creation, for its preservation. Muslims firmly believe that while human beings are allowed to make use of natural resources, yet they do not have a right to exploit or destroy these, as these resources have been

given to them in a trust (Amanah) by the God. "Allah made subservient to you the sea ... that you may seek of His grace, and that you may give thanks. And He has made subservient to you whatsoever is in the heavens and whatsoever is in the earth." (HQ, 45:12-13)

In SGGS, it is explicitly pointed out that God has blessed humans with the highest level in the hierarchy of beings and things. Thereby it is expected that they play their role in the preservation and conservation of the creation with full responsibility. Guru Arjan Dev declares: "He installed you above the heads of all creatures." (Mehl 5, SGGS, p 913). "Out of all the 8.4 million species of beings, God blessed mankind with glory". (Mehl 5, SGGS, p 1075). "Other people may be your water-carriers; in this world, you may be a ruler." (Mehl 5, SGGS, p 374); However, it is explicitly pointed out in SGGS that in the ultimate plan of the things and occurrences, it the God who takes care of us all. Sikh Gurus proclaim: "O Nanak, having created the living beings, He cherishes them all." (Mehl 1, SGGS, p 467); "He cherishes all beings, O my soul, as the mother and father cherish their child." (Mehl 4, SGGS, p 541).

Trust in Mankind: As we know, trust is the confidence placed in a person by making that person the nominal owner of a property, to be held or used for the benefit of one or more others. Islam states that God has put His trust in mankind, as the Holy Quran⁴⁰ advises human beings not to disturb this balance (of nature) ; "And the sky has He raised high, and has devised (for all things) a

balance, so that you might never transgress the balance: weigh, therefore (your deeds) with equity, and do not upset the balance" (HQ, 55:7-9).

SGGS advises the Sikhs to play the role of God's Trustee with utmost care and responsibility towards His Creation. Guru Arjan Dev articulates: "Become His trustee, and you shall never again suffer sorrow." (Mehl 5, SGGS, p 1182). Guru Granth Sahib enunciates that God is all-pervading and all-permeating. Nature is His dwelling place. As God is all-pervading, humans are expected to rever the divinity of nature. They are advised not to indulge in such acts which bring demit to them. Also, the actions of all beings are accounted for and evaluated by Him. Thus our actions, which are detrimental to the world and natural environment, will lead us to dire consequences. Guru Nanak says: "He created the Creative Power of the Universe, within which He dwells." (Mehl 1, SGGS, p 83). "He commands them. His Pen writes out the account of their actions". (Mehl 1, SGGS, p 1241). "By their deeds and their actions, they shall be judged." (Mehl 1, SGGS, p 7).

Accountability: Muslims believe that they have been entrusted to be God's stewards and are accountable for all actions, including treatment of all of God's Creation. "And when your Lord said to the angels: Lo! I am about to place a caliph (vicegerent) on the earth..." (HQ, 2:30); "It is He that has made you caliph (vicegerent), over the earth." (HQ, 6:165)

Sikhism emphasizes that humans, being highest in the hierarchy of

beings, have a responsibility towards all beings and things for their care and welfare. It is stressed that any undesired or detrimental activity to the cause should be shunned, as each of us is accountable to God for our actions. Guru Amar Das proclaims: "You see all, and weigh (evaluate their actions) them on Your scale." (Mehl 3, SGGS, p 1051); "They are called to account for each instant and each moment. Every grain, every particle, is weighed and counted". (Mehl 3, SGGS, p 127); Guru Nanak enunciates: "We obtain the reward or punishment of as per our good or bad deeds." (Mehl 1, SGGS, p 470).

Justice: Muslims believe that all actions carry reward or punishment, thereby human beings must own responsibility for their actions and be accountable for these. Islam teaches that on the Day of Judgment, humanity will be questioned about every action. "So whoever does an atom's weight of good will see it, and whoever does an atom's weight of evil will see it." (HQ, 99:7-8); "Every soul will be (held) in pledge for its deeds" (HQ, 74:38)

In his hymns, Guru Nanak Dev, the founder of Sikhism, described that our planet Earth had been blessed with a wide variety of seasons, the cycles of days and nights, the essential elements of life (air, water, fire and nether regions). He emphasized that our Earth has been created to establish a home for righteousness (Dharma). He also pointed out that God judges the actions of all beings. "Nights, days, weeks, and seasons; wind, water, fire, and the nether regions - in the midst of these, He established the earth as a home for righteousness.

Upon it, He placed the various species of beings. Their names are numerous and countless. By their deeds and their actions, they shall be judged". (Mehl 1, SGGS, p 7). Guru Ram Das, the fourth Sikh Guru, articulated in his hymns that people are accountable for their actions and shall be judged by God accordingly. "O Siblings of Destiny, behold the justice of the True Creator; as people act, so they are rewarded." (Mehl 4, SGGS, p 308).

Equality for All: Islam articulates equal rights for all living beings, including animals and birds, and refers these as communities. "The earth He has assigned to all living creatures" (HQ, 55:10); "There is not a moving (living) creature on earth, nor a bird that flies with its two wings, but are communities like you...then unto their Lord they (all) shall be gathered" (HQ, 6:37); "And for women are rights over men similar to those of men over women." (HQ, 2:228). Muslims' central pillar of worship, Ibadah, is the prayer. The congregational prayer is performed in rows where all men stand before God as equals. There is no particular place for the rich or powerful; the meek and weak are not relegated to the back lines. Each man bows his head in humility, knowing that his brothers, on either side of him, are equally important in the sight of God.

Equality for all is also a fundamental premise in Gurbani. In Sri Guru Granth Sahib, it is emphasized that God's essence is present in all, so all be treated with equal reverence. Sikh Guru's provided this premise a usable form by establishing the institutions of "Langar" and

"Pangat." Guru Nanak expressed this view in his hymns as; "As Gurmukh, look upon all with the single eye of equality; in every heart, the Divine Light is contained." (Mehl 1, SGGS, p 599). Role of animals and birds and their importance have also been duly recognized and appreciated in Gurbani as; "Even beasts have value, as they eat grass and give milk." (Mehl 1, SGGS, p 489). Shaikh Farid, a saint-poet of SGGS proclaims: "Farid, I am a sacrifice to those birds which live in the jungle. They peck at the roots and live on the ground, but they do not leave the Lord's side". (Shaikh Farid, SGGS, p 1383)

Creation

Creation⁴¹ is the original bringing into existence of the universe by God. Both Islamic and Sikh theology provide fascinating insights about the manifestation of creation.

God and His Creation: The Holy Quran⁴¹⁻⁴² states that "Allah created the heavens and the earth, and all that is between them, in six days" (HQ, 7:54). After completing the Creation, the Holy Quran describes that Allah "settled Himself upon the Throne" (HQ, 57:4) to oversee His work. "We created the heavens and the earth and all that is between them in six days, nor did any sense of weariness touch Us" (HQ, 50:38).

In Sikhism, also, it is articulated that God, after His self-creation, fashioned the whole creation. Seated within it, He cherishes His creation. Guru Nanak enunciates: "He created Himself; He assumed His Name. Secondly, He fashioned the creation; seated within the creation, He

beholds it with delight". (Mehl 1, SGGS, p 463)

Allah is never "done" with His work because the process of creation is ongoing. Each new child who is born, every seed that sprouts into a sapling, every new species that appears on earth, is part of the ongoing process of Allah's creation. "He is, Who created the heavens and the earth in six days, then established Himself on the Throne. He knows, what enters within the heart of the earth, and what comes forth out of it, what comes down from heaven, and what mounts up it. And He is with you wherever you may be. And Allah sees well all that you do" (HQ, 57:4).

A similar viewpoint that God, the creator, is ever creating the creation, watches over it and takes care of all, is well documented in Sri Guru Granth Sahib as; "In the realm of Truth, the Formless Lord abides. Having created the creation, He watches over it. By His Glance of Grace, He bestows happiness". (Mehl 1, SGGS, p 8); "Having created the creation, He watches over it; He issues His Commands, and emancipates those, upon whom He casts His Glance of Grace." (Mehl 1, SGGS, p 433); "Having created the creation, He supports it and takes care of it." (Mehl 3, SGGS, p 37)

Process of Creation: Describing the creation of "heavens and earth," the Holy Quran does not discount

the theory of a "Big Bang" explosion at the start of it all. It says; "the heavens and the earth were joined together as one unit before We clove them asunder" (HQ, 21:30). Following this big explosion, Allah "turned to the sky, and it had been (as) smoke. He said to it and the earth: 'Come together, willingly or unwillingly.' They said: 'We come (together) in willing obedience'" (HQ, 41:11). Thus the elements and the material, which was to become the planets and stars, began to cool. It came together, and formed into shape, following the natural laws established by Allah.

It is interesting to note that similar to Islamic tradition, Gurbani also does not discount the process of the "Big Bang." Guru Nanak in his hymns 'T'hitee' points out the process of creation of the universe as: "The True Lord (Creator) created the universe, joining the elements together. Breaking the cosmic egg, he created the forces of attraction (union), and repulsion (separation). He made the earth and the sky as the places to live. He created day and night, fear and love. The One, who created the Creation, also watches over it. There is no other Creator Lord". (Mehl 1, SGGS, p 839)

Creation of Earth and Heavens (Sky): The holy Quran further explains the process of creation as; "...the heavens and the earth were joined together as one united piece, then We parted them? And We have made from water every living thing..." (HQ, 21:30)

In Gurbani, a similar viewpoint has been reported as; "Separating the sky and the earth, He has spread out His canopy. Without any pillars, He

supports the sky, through His command (the insignia of His Word). Creating the sun and the moon, He infused His Light into them. He created the night and the day; Wondrous are His miraculous plays". (Mehl 1, SGGS, p 1279). Guru Nanak also describes the creation of all things (including earth, sky, nether world, things, and beings) from water in his hymn of 'Sri Raag' as; "From the True Lord (ultimate reality) came the air, and from the air came water. The three worlds were created from water. In every heart, his light is infused." (Mehl 1, SGGS, p 19)

Creation of Sun, Moon and Other Planets:

The Holy Quran further states that Allah created the sun, the moon, and the planets, each with their courses or orbits. "It is He Who created the night and the day, and the sun and the moon; all (the celestial bodies) swim along, each in its rounded course" (HQ, 21:33).

Gurbani describes that the Creator, not only created the worldly manifestation but also provided the Sun and moon with light. "The Beloved Himself created the Universe; He made the light of the sun and the moon." (Mehl 4, SGGS, p 606). Expounding the realm of truth (Sach Khand), in Jap(u) bani, Guru Nanak proclaims the existence of countless planets, solar systems and universes as; "There are planets, solar systems, and universes. If one has to describe these, then one can only say it that these are numerous. There are countless worlds in the Creation. As is ordained, so these exist". (Mehl 1, SGGS, p 8). Enunciating the Natural Laws, and motion of the celestial bodies,

Gurbani states: "In the Fear of God, the sun shines, and in fear of God, the moon reflects. They travel millions of miles, endlessly". (Mehl 1, SGGS, p 464).

Origin of Life from water: The Holy Quran⁴²⁻⁴³ tells us that human beings are created from an earthly essence, and more generally, that every living being is created from water. Therefore, we have an ordinary physical existence with everything else on earth. There is also a law of interdependence between all-natural elements, and if humans abuse one element, the natural world as a whole will suffer the direct consequences. "Allah created every [living] creature from water. Some of them go on their bellies, some of them on two legs, and some on four. Allah creates whatever He wills. Allah has power over all things". (HQ, 24:45); ".....We made from water every living thing..." (HQ, 21:30)

The creation of life from water has also been described similarly, in the hymns of Gurbani. "From the True Lord came the air, and from the air came water. From the water, He created the three worlds; in every heart, He has infused His Light". (Mehl 1, SGGS, p 19); "First, there is life in the water, by which everything else is made green." (Mehl 1, SGGS, p 472); "From the union of air, water, and fire, the living being is made." (Mehl 1, SGGS, p 1026)

Birth of Human Beings: The Holy Quran⁴⁴ says: "*He (Allah) has created man from a sperm-drop, and behold this same (man) becomes an open disputer!*" (HQ, 16:4); "*It is He Who has created you from dust then*

from a sperm-drop, then from a leech-like clot; then does he get you out (into the light) as a child: then lets you (grow and) reach your age of full strength; then lets you become old - though of you there are some who die before; - and lets you reach a term appointed; in order that you may learn wisdom.” (HQ, 40:67).

Similarly, Sikh theology reiterates the origin of human beings from the union of an egg of a female and a sperm of a male. Guru Nanak Dev articulates; “Through the union of mother and father, the fetus is formed. The egg and sperm join together to make the body”. (Mehl 1, SGGS, p 1013). Guru Arjan Dev enunciates; “From egg and sperm, you were conceived, and placed in the fire of the womb.” (Mehl 5, SGGS, p 706); “Little sperm is planted in the body-field of a mother, and the human body, so difficult to obtain, is formed.” (Mehl 5, SGGS, p 1387).

Education

Education is the process by which society deliberately transmits its accumulated knowledge, skills, and values from one generation to another. It includes the development of skills along with the achievement of one's physical, mental, and social development. In Islam⁴⁵, seeking education is obligatory, and that knowledge is considered to be the path towards greater closeness to Allah. The importance of education has been emphasized repeatedly in the Holy Qur'an. This following verse indicates that whatever we know is limited as we need to keep asking Allah to increase our

knowledge. Therefore, a Muslim should continuously be seeking more knowledge. “My Lord! Increase me in knowledge.” (HQ, 20:114). The Holy Qur'an treats knowledge as a means of reaching Iman (faith) for all Muslims, males, and females, to become true believers. The importance of education in the Holy Quran is explicit, as is evident from the following verses; “Allah grants wisdom to whom He pleases and to whom wisdom is granted indeed he receives an overflowing benefit.” (HQ, 2:269); “Are those who know equal to those who do not know? Only they will remember (who are) people of understanding.” (HQ, 39:9)

In Sri Guru Granth Sahib⁴⁶, also, the importance of education is emphasized. It inspires a person to enlighten himself and help others in acquiring knowledge. Lack of knowledge is spiritual bondage. Without wisdom, a person is unable to carry out all his duties (individual and social) successfully. In Gurbani, it is affirmed: “With Guru's Grace, contemplate spiritual Knowledge; and you shall be honored.” (Mehl 1, SGGS, p 1329); “Without spiritual wisdom, they babble and argue.” (Mehl 1, SGGS, p 466); “Without spiritual wisdom, they understand nothing at all.” (Mehl 3, SGGS, p 1044). The principal aim of education is to lead an individual to self-realization so that his full potentials are realized. According to Guru Nanak, that education is excellent, which is used for the welfare of people. “Contemplate and reflect upon knowledge, and you will become a benefactor to others.”

(Mehl 1, SGGS, p 356); "Blessed is that mortal being, who shares the Teachings for the good of others." (Mehl 4, SGGS, p 311). The Gurbani encourages research in the vast domains of physical and spiritual worlds as it states; "As the spirit of inquiry grows, dogmas degenerate." (Mehl 1, SGGS, p 1255); "Continuously engaging in research in all possible manner, rationalize every opinion before accepting it." (Mehl 5, SGGS, p 714); "Searching and searching endlessly, seeking and deliberating, Nanak has realized the true essence of reality." (Mehl 5, SGGS, p 404); Thus, it encourages a critical search for truth not only about the Ultimate Reality but in all spheres of the material world as well. All the Sikh Gurus have emphasized that mental, as well as physical development through education, sports, and discipline, are the essential characteristics of a Sikh.

Purpose of Life

Islam⁴⁷⁻⁴⁸ describes the purpose of life is to worship Allah alone without associating partners with Him. It outlines that Muslims should live their lives in obedience to God following the moral code outlined in the Holy Quran. This moral code includes being kind to your parents, relatives, neighbors, the poor, and the needy. It also means fulfilling the commands of God, whether it is to perform the five daily prayers, pay the Zakat (Charity), fast the month of Ramadan and perform the Hajj (Pilgrimage). The Holy Quran states that God created the human to be His trustee on earth. Humanity's primary

responsibility is to believe in and worship God. The Holy Quran states; "And I did not create the jinn and humankind except to worship Me" (HQ, 51:56-58); "...Who has created life and death so that He may try you which of you are best in deeds..." (HQ, 67:2)

Sikh theology⁴⁹ describes that human's soul is, itself, a part of God. However, human beings are, generally, unaware of the divine spark in themselves. According to Guru Nanak, the purpose of human life is to be able to appreciate one's relationship with God and to facilitate one's reunion with Him. By modeling one's life on the perfection of God, and living one's life following the Divine Will, one becomes capable to win God's grace. Such a person is released from the cycles of births and deaths and is reunited with God. This status can be achieved by living one's life in an honest, humble, and pious way, and meditating on God. Sri Guru Granth Sahib articulates; "This human body has been given to you. It is your chance to meet the Lord of the Universe. Nothing else will work. Join the Company of the Holy, and meditate on Him (God)". (Mehl 5, SGGS, p 12). Guru Arjan Dev proclaims; "I do not seek power, and I do not seek liberation. My mind is in love with Your Lotus Feet". (Mehl 5, SGGS, p 534). He asserts that; "Twenty-four hours a day, sing the Glorious Praises of the Lord. It is the purpose of human life". (Mehl 5, SGGS, p 866); "Whatever happens, accept that as good. Shun your egotistical pride. Day and night, continually sing the Glorious Praises

of the Lord. It is the whole purpose of human life". (Mehl 5, SGGS, p 895)

CONCLUSION

Although Sikhism and Islam are two distinct religions, yet they share several similarities. Both the religions, believe in and propagate many similar attributes of God. Their views about God and His attributes are highly compatible. Their normative, social, and environmental ethics have strong concurrence. Both religions report several similar revelations about creation. These commonalities in these two major religions of the world, provide a solid foundation for the cultivation of good relations and establishing peaceful co-existence, between their adherents precisely and the world in general.

References

1. http://www.sikhiwiki.org/index.php/Similarities_between_Sikhi_sm_and_Islam
2. Sri Guru Granth Sahib, (SGGS), 1983 (Reprint), S.G.P.C., Amritsar, p1430.
3. <http://www.srigranth.org/servle/t/gurbani.gurbani?S=y> (English translation of SGGS by Sant Singh Khalsa)
4. http://www.oxfordsikhs.com/SikhAwareness/Sikh-Population-Around-The-World_159.aspx
5. <http://www.quranflash.com/home?en>
6. <http://www.noblequran.com/translation/>
7. "Christianity 2015: Religious Diversity and Personal Contact" (PDF). gordonconwell.edu. January 2015. Retrieved 2015-05-29.
8. PBS - Islam: Empire of Faith - Faith - Islam Today.
9. <http://www.gotquestions.org/glorify-God.html>
10. Kamoonpuri, S: "Basic Beliefs of Islam" pages 42–58. Tanzania Printers Limited, 2001.
11. *Glassé, Cyril; Smith, Huston* (2003-01-01). *The New Encyclopedia of Islam*. Rowman Altamira. p. 429. ISBN 9780759101906.
12. http://www.answering-islam.org/authors/shamoun/rebuttals/williams/grave_worship.h
13. https://en.wikipedia.org/wiki/Predestination_in_Islam
14. https://en.wikipedia.org/wiki/Islam_and_Sikhism
15. <http://www.imranhosein.org/faq/59-general/224-is-music-allowed-in-islam.html>
16. https://en.wikipedia.org/wiki/Islamic_music
17. [http://www.quran-islam.org/articles/part_3/the_concept_of_jihad_\(P1360\).html](http://www.quran-islam.org/articles/part_3/the_concept_of_jihad_(P1360).html)
18. <http://www.bbc.co.uk/religion/religions/islam/islamethics/war.s>
19. <http://www.bbc.co.uk/religion/religions/sikhism/sikhethics/war>
20. [http://www.sikhiwiki.org/index.php/Zafarnama_\(Beginning\)#Verses_19_to_41](http://www.sikhiwiki.org/index.php/Zafarnama_(Beginning)#Verses_19_to_41)
21. http://www.brainyquote.com/quotes/keywords/good_deeds.htm

22. <http://islam.about.com/od/prayer/a/humility.htm>
23. <http://www.islamreligion.com/articles/1693/humility/>
24. <http://www.islamreligion.com/articles/3534/how-islam-deals-with-sadness-and-worry-part-2/>
25. <https://asqfish.wordpress.com/2007/12/29/the-concept-of-sabr-patience-in-islam/>
26. CIS, p 141
27. Ahsan, Manzar, "Islam: faith & practice," p. 18
28. <http://www.muslim.org/islam/int-is7.htm>
29. Singh, D. P., Science and Sikhism-Conflict and Coherence, 2018, Singh Brothers, Amritsar, India.
30. Singh, D.P., Religion and Science, 2011, Singh Brothers,
31. <http://free-islamic-course.org/articles-on-topical-issues/service-humanity.html>
32. <http://www.islamicity.org/2132/islam-and-egalitarianism/>
33. https://en.wikipedia.org/wiki/Caste_system_among_Muslims
34. <https://www.facebook.com/note/s/fans-of-zakir-naik/islam-and-universal-brotherhood-part-1-by-dr-zakir-naik/230236580462542/>
35. <http://www.soundvision.com/article/islams-manifesto-of-universal-brotherhood-of-human-beings>
36. <https://themuslimtimes.info/2013/10/29/three-hundred-verses-about-compassionate-living-in-the-quran/>
37. <http://quransmessage.com/articles/intoxication%20FM3.htm>
38. Khalid, Fazlun, Islam and the Environment – Ethics and Practice - an Assessment, Blackwell Publishing, John Wiley and Sons, UK. www.blackwell-synergy.com.
39. ppT: Environmental Ethics in Islam, Islamic Sciences and Research Academy, Australia
40. <http://www.bbc.co.uk/schools/gcsebitesize/rs/environment/isbeliefsrev2.shtml>
41. <http://islam.about.com/od/creation/a/creation.htm>
42. <http://www.aljazeera.info/Islamic%20Editorials/2007/October/Creation%20and%20Evolution%20in%20the%20Holy%20Qur'an%20By%20Hassan%20El-Najjar.htm>
43. <http://www.islamhelpline.net/node/5616>
44. <http://muslimmatters.org/2012/02/03/the-creation-of-man-as-mentioned-in-the-quran/>
45. <https://www.linkedin.com/pulse/importance-education-islamic-perspective-danish-khan>
46. http://www.sikhiwiki.org/images/c/c6/THE_CONCEPT_OF_EDUCATION_IN_SRI_GURU_GRANTH_SAHIB.pdf
47. <http://www.onereason.org/islam-unveiled/purpose-of-islam/>
48. <http://talkislam.com.au/the-purpose-of-life/>

Seminar on 550th Birthday Celebrations of Baba Guru Nanak

The 550th Janamdin mega celebrations of Baba Guru Nanak started this year on the 5th November 2019 with the arrival by train of the large jathas from India. In addition to these Yatrees, sangats from all over the world also reached on their own. As a part of these celebrations, Dyal Singh Reseach & Cultural Forum arranged its 3rd in the series of Seminars in its Dyal Singh Auditorium, with Sardar Mahinder Pal Singh, Member Punjab Assembly and Parliamentary Secretary of Human Rights as the Chief Guest. Quit a few foreign Sikhs from UK, USA and Canada and Pakistani scholars also participated in the proceedings. A select gathering of about 100 Sikh Yatrees and local elite, writers and authors made the audience at the occasion. The gist of the speeches

delivered by the speakers is given below:

Ihsan H. Nadiem, Director DSRCF:

In his Welcome Address Mr. Nadiem warmly welcomed all the guests in the Seminar. He

congratulated all the Sikh Yatrees on 550th birthday of Baba Guru Nanak Ji. He said that all the Sikh Yatrees were so lucky that they were able to attend the 550th mega celebrations arranged by Government of Pakistan. He told that on the eve of 550th birthday of Baba Guru Nanak Ji, it was the 3rd Seminar they had arranged as part of the Celebrations. Before that, an international Sikh convention had been arranged at Governor House, Lahore, for Sikh Yatrees while another took place in the Dyal Singh Auditorium on the 24th of September 2019. He introduced the topic as “Guru Nanak da Paigham Tey Talimat” dedicated to the great Guru Nanak Ji. He also told that a special issue of their Quarterly magazine “Punjab Dey Rang” was also in press, which was also among the activities of the celebrations of the mega event. He told that Guru Nanak always rejected the caste system. He supported the poor and discarded the atrocities on human. He said that Guru Nanak’s first travel was in and around Punjab, then he took to Sri Lanka while on his third tour he visited Kashmir, Nepal, Tibet, China and on the last i.e. the fourth journey he went towards Turkey and Arablands. He said that so many followers and disciples travelled with Guru Nanak while the last in the chain of bodily Gurus, Guru Gobind announced the Sikhism as a separate religion.

Sardar Mahinder Pal Singh, MPA & Parliamentary Secretary Human Rights, Chief Guest:

He thanked all the audience and organizers to invite him on the eve of 550th celebrations of Baba Guru

Nanak Ji. He compared the Mol

Mantar with the recited verses from the Holy Quran’s Sura Akhlas and briefed that Holy Quran and Nanak’s preaching were the same. Guru Nanak preached to respect all the human beings equally. He said that at the time of Guru Nanak, whole society stood indulged in caste system. Hindus themselves were divided into four castes. He said if we talked about the Guru Nanak Bani, we could talk whole day and night. He said India propagated currently that Kartarpur Corridor was the one of the intrigues of Pakistan to arouse the soft corner in the hearts of Indian Sikhs. Further, they propagated that an Indian who visited Pakistan and Pakistani visa was stamped on his passport, the rest of the whole world would reject his passport and other countries would not allow him to visit their country. He said that if the Bani of Baba Farid were taken out from the Guru Granth Sahib their holy book would become ineffective and not a Guru Granth anymore. He said we must spread the message of Guru Nanak to every forum i.e. hate for none and love for all. He further said that Kartarpur Corridor must be opened and every Sikh who visited this place would become the ambassador of Pakistan. These ambassadors

would spread the message of Pakistan as a peaceful country.

Syed Asad Abbas Naqvi, Focal Person, Government of Punjab:

He said that Guru Nanak's preaching contained most important lessons for all the human beings. He elaborated that Guru Nanak's preaching were implementable in all the eras and specially now a day. He said that Guru Nanak always told to worship one God and leave the worshipping of idols. He told the audience that every human being was equal according to Guru Granth Sahib. If the path of Guru Sahiban was followed, our society becomes exemplary for the whole world. He compared the existence of Pakistan as Guru Nanak visionary wisdom. He briefed that Pakistan came into existence on the ground of equal rights of Human rights. He said that Guru Nanak was the bright star in the sky who ever shine and told the path of right direction to the whole world. He end his speech and said that Sikhism and Islam was the closest religion on the earth.

Iqbal Qaiser, Punjabi Writer:

He told the audience that Guru Nanak's preaching revolved

around the worship of one God and worshipping only Him. He briefed that in Hindu religion the meat of Cow was not allowed for eating and in the same way Islam prohibited the meat of Pig. Guru Nanak preached that if one sabotages others rights, it is like the eating of the meat of Cow or Pig, respectively for Hindus and Muslims. He briefed that Guru Ji always stood beside the poor people. He said that Guru spent his last 18 years at Kartarpur and all the crops from farming he used to distribute among starving people.

Ali Raza Qadri of Mian Mir Darbar

He told the audience that he belonged to the family of Hazrat Mian Mir. He told that Hazrat Mian Mir was the close friend of Guru Arjan Dev Ji. Both men had become life-long friends and their love and friendship glorified the Sufi doctrine of love for all. The period of the fifth Guru Arjan Dev is important for many reasons. First, it was Guru Arjan who arranged for the Garanth Saheb to be recorded and it became a Sikh holy scripture of great symbolic power. Secondly, Mughal hostility and persecution became evident

during his time. He told the audience that not only Hindus and Sikhs but also Shia Muslims and Sufi saints became victims at that time of Mughal Era. The Sikh faith boldly declared equality and justice for all at a time when the Punjab was engulfed by extreme religious and social hatred, intolerance and inequality among various faiths, castes and creeds. He said that Sikh Muslim friendship was ever green and started when Guru Nanak had started his preaching. He told that when Baba Ji died, as the myth goes, Muslims wanted to bury him in accordance with their rites but the non-Muslims wanted to cremate his body in line with the Hindu rituals. They compromised and did both the acts with his belongings as his body is believed to have disappeared in the meanwhile. Accordingly, there stands a 'Marrhi' and a grave denoting both types of disposals of his body, in the premises of the Gurdwara Darbar Sahib, Kartarpur near Narowal.

Prof. Dr. Balwinder Singh,

He thanked the organizers on arranging of such a splendid International Seminar. He said that Guru Nanak was versatile personality and every religion's people follow him. He told that first disciple of the Guru Nanak Sahib was Muslim, Bhai Mardana Ji. Guru Nanak never forced him to convert to Sikhism. He said Guru Nanak's preaching were under three main dogmas; Motivation, Persecution and Education. He motivated people to stand for their rights. Nanak always persuaded and never threatened anyone. He told that it

was worthy of mention here that when Guru Gobind Singh demised from this mundane world, it was the Muslim Saint, who broke the news for the first time. All the Guru Sahiban had deep relations with Muslims. He told his story to the audience that had happened with him in Pakistan in last few days. He told that he and his companion went for obeisance at Gurdwara Ram Das. He further elaborated that it was used only for defense purpose. He told the audience that he further moved forward and saw that 7 girls who were in Muslim dress stopped and requested them for a selfie-photo. He told the audience that all such messages they were carrying with them to spread in the world wherever they would go.

Dr. Amjad Chishti:

He briefed that it was the need of the hour to get united as two nations, Sikh and Muslims. He said many enemy powers tried their level hard to make them fight among themselves.

The ceremony of signing of MoU between DSRCF & Department of Archaeology, Punjab University

After months of exchange of ideas and draft of Memorandum of Understanding between the Head of Department of Archaeology, University of the Punjab, Dr. Muhammad Hameed and Director, Dyal Singh Research & Cultural Forum, Ihsan H. Nadiem, a final version was got approved from the authorities at both the ends. The MoU was aimed at; 1) Collaboration in Research Projects; 2) Joint conferences, seminars, workshops and other such activities; 3) Access to research materials like books, Periodicals, Gazetteers & Library facility; 4) Sharing of academic data, publications and information; and 5) Other areas of Mutual interest.

The date for Signing Ceremony of the said MoU was fixed for the 26th of December 2019 at 1100 hrs at the premises of University of Punjab, in the office of Prof. Dr. Muhammad Iqbal Chawla, Dean of Faculty of Arts & Humanities. The signing authorities, as had been decided earlier, were i) Director, DSRCF and ii) Dean of the Faculty of Arts and Humanities and iii) Head of Department, acting as the representatives of the respective institutions.

The formal ceremony started with the recitation of the Holy Qur'an. Each of the participants then introduced their respective

institutions and departments to the others. The Head of Department of Archaeology, University of the Punjab, starting the proceedings, welcomed the participant especially Director, DSRCF to his institution and wished the arrangements of the MoU a success terming it a major breakthrough for the enhancement and dissemination of knowledge especially in the fields of ancient period of Punjab and Punjabi. The Director, DSRCF then introduced his institution, its working and achievements for the benefit of the participants. He satisfactorily replied and explained in detail many a query of the Head of Department of Archaeology, University of the Punjab, about the DSRCF as he wanted to know informally the benefits that his institution would accrue from the new arrangements of relations between the two educational institutions. It was followed by the formal signing of the MoU by the Dean, the Director and the Chairman. After signing the exchange of the signed copies of the same were formally exchanged.

The ceremony of signing of MoU between DSRCF & Department of History, Punjab University

As decided earlier a Memorandum of Understanding between the Department of History & Pakistan Studies, University of the Punjab, was also set to be signed by the Dean of the Faculty of Arts & Humanities and the Chairman of Department of History and Pakistan Studies, Prof. Dr. Muhammad Iqbal Chawla as one party and Mr. Ihsan H. Nadiem, Director, Dyal Singh Research & Cultural Forum as the second party. The MoU was aimed at; 1) Collaboration in Research Projects; 2) Joint conferences, seminars, workshops and other

such activities; 3) Access to research materials like books, Periodicals, Gazetteers & Library facility; 4) Sharing of academic data, publications and information; and 5) Other areas of Mutual interest.

The date for Signing Ceremony of the said MoU was fixed for the 26th of December 2019 at 1130 hrs in the Office of the Dean as mentioned above at the premises of University of Punjab. The formal ceremony proceeded smoothly and the signed copies were exchanged between the concerned parties.

**Memorandum of Understanding
Between
Dyal Singh Research and Cultural Forum
Lahore
&
Department of History and Pakistan Studies,
University of the Punjab, Lahore**

Considering their common interest in promoting the mutual cooperation in collaborating in the fields of research and teaching and cultural understanding, this Memorandum of Understanding (MoU) is drawn up and agreed upon to establish cooperation between the Dyal Singh Research and Cultural Forum, and University of the Punjab (hereinafter referred to individually as "Party" and collectively as "the Parties") on the terms and provisions as set forth.

ARTICLE I: PURPOSE:

This co-operation programme aims to foster advancement in teaching, research and cultural understanding of both institutions through:

1. Collaboration in research projects.
2. Joint conferences, seminars, workshops and other such activities.
3. Access to research materials like books, Periodical, Gazetteers & Library facility.
4. Sharing of academic data, publications and information.
5. Other areas of mutual interest.

ARTICLE II: SCOPE OF CO-OPERATION

1. Collaboration in Research Projects

- 1.1 Under this arrangement, both the Parties shall explore the possibilities of conducting research projects on a collaborative basis, with a view to promote the image of both institutions as disseminators of the state-of-the-art knowledge in the relevant research fields.
- 1.2 Both the Parties shall settle relevant details of such collaboration on case to case basis.

2. Joint Conferences, Seminars, Workshops and other such activities

- 2.1 Both the parties shall arrange mutually agreed joint conferences, workshops, seminars and similar events on regular basis.

3. Access to Research Laboratories and Facilities

- 3.1 The Parties shall make their Libraries and research facilities accessible to faculty at postgraduate students on mutual basis, when possible.
- 3.2 Sharing of ideas in seminars and lectures, and access to cultural programmes shall be furnished by the Parties for joint and collaborative research projects.

- 3.3 The relevant details shall be agreed upon in a separate detailed protocol with mutual consent on case to case basis. 1 of 2

4. Sharing of Academic Data, Publications and Information:

- 4.1 Under this arrangement, both institutions shall endeavor to share didactic Materials such as books and case studies, research reports, working papers, audio-visual materials, software among others, in a mutually beneficial manner.
- 4.2 Such exchange and use of the materials shall not violate intellectual property rights.
- 4.3 Confidentiality of the data shared will be strictly maintained by both parties.
- 4.4 Both the Parties shall settle relevant details of such collaboration on case to case basis.

5. Other Areas of Mutual Interest

- 5.1 Under this arrangement, both the Parties shall explore the feasibility of working together on other projects deemed to be mutually beneficial and viable for both the Institutions.

ARTICLE III: COMPETENT AUTHORITIES

1. The competent authorities in the fulfillment of this Memorandum of Understanding shall be the Director of Dyal Singh Research and Cultural Forum, Lahore and the Dean, Faculty of Arts & Humanities, University of the Punjab, Lahore respectively.

ARTICLE IV: DURATION

1. This MoU shall be enforceable from the date on which it is signed and shall be effective for duration of five (05) years from the date of execution thereof.
2. Any modifications concerning the MoU in force shall always be made through mutual consent in writing of both the Parties.
3. This MoU may be terminated by either Party by giving ninety (90) days prior written notice of its intention of termination.
2. This MoU shall be renewed, subject to both the Parties expressing in writing their intention in this regard.

This Memorandum of Understanding is written and executed in English in two copies, each copy has equal force; either Party shall receive one copy.

Dr. Muhammad Iqbal Chawla
(Prof. Dr. Muhammad Iqbal Chawla)
Dean, Faculty of Arts & Humanities,
Chairman, Department of Archaeology;
Chairman, Deptt. of History & Pakistan Studies,
University of the Punjab, Lahore

Ihsan H. Nadiem
(Ihsan H. Nadiem)
Director,
Dyal Singh Research & Cultural Forum,
Dyal Singh Trust Library Campus,
25- Nisbet Road, Lahore.

© ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫੋਰਮ-2019

- ਇਸ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਲੇਖ ਕੁੱਲੀ ਯਾ ਜੁਜ਼ਵੀ ਤੌਰ ਤੇ “ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੰਗ” ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਖੋਜ ਪਰਖ ਦੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਸਕਦਾ ਏ।
- “ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੰਗ” ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਮਜ਼ਮੂਨ / ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਗ਼ੈਰਾ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਇਦਾਰੇ ਦਾ ਮੁਤਫਕਿ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਈ ਇਦਾਰਾ ਯਾ ਇਹਦਾ ਕੋਈ ਕਾਮਾ ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰ ਹੋਵੇਗਾ।
- “ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੰਗ” ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਸੁਝਾ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਨੇ।

ਛਾਪਣ ਹਾਰ

ਇਹਸਾਨ ਐੱਚ. ਨਦੀਮ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਡੀ.ਐਸ.ਆਰ.ਸੀ.ਐਫ਼

25- ਨਿਸ਼ਬਤ ਰੋਡ, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ

ਫ਼ੋਨ: (0092-42)37312080 ਫੈਕਸ: (0092-42)37232230

Email: dsrcaf@yahoo.com

Web: www.dsrcaf.org

www.flicker.com/photos/dsrcaf

<https://www.facebook.com/Dyal-Singh-Research-Cultural-Forum>

ਚੀਫ਼ ਐਡੀਟਰ

ਇਹਸਾਨ ਐੱਚ. ਨਦੀਮ

ਐਡੀਟੋਰੀਅਲ ਅਸਿਸਟੈਂਟ

ਫ਼ੈਸਲ ਅਰਸ਼ਦ ਬੱਟ

ਇਮਰਾਨ ਅਹਮਦ

ਸਲਾਹ ਕਾਰ

ਪ੍ਰੋ. ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ

ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ

ਡਾ. ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੂ

ਸ੍ਰ. ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਖ਼ਾਲਸਾ

ਡਾ. ਮੁਜਾਹਿਦਾ ਬੱਟ

ਮੀਆਂ ਆਫ਼ਤਾਬ ਅਹਮਦ ਜੋਈਆ

ਮੁਲ: 100 ਰੁਪਏ

ਬਦੇਸ਼ ਲਈ: 7 ਡਾਲਰ (ਅਮਰੀਕੀ)

www.archive.org/details/namdhari

ਤੱਤਕਰਾ

1.	ਸੰਪਾਦਕੀ	39
2.	ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ <i>ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ</i>	40
3.	ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ <i>ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਗਿਆਸਪੁਰਾ</i>	46
ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ		
4.	ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ 550ਵਾਂ ਗੁਰਪੁਰਬ ਸਮਾਰੋਹ	52
5.	ਐਮ ਓ ਯੂ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫੋਰਮ ਅਤੇ ਆਰਕਿਓਲੋਜੀ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚਕਾਰ	57
6.	ਐਮ ਓ ਯੂ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫੋਰਮ ਅਤੇ ਹਿਸਟਰੀ ਐਂਡ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਟਡੀਜ਼ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚਕਾਰ	59

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਇਹ ਅੰਕ ਵੀ ਅਸੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਵਾਂਗੂੰ ਦੋਵਾਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਰਹੇ ਅਾਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਲਿਪੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵੀ ਵਰਤ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਣਹਾਰਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਤਬਕੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਹੋਸਕੇ।

ਮੌਜੂਦਾ ਅੰਕ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇੱਕ ਲੇਖ “Sikhism and Islam - the inter-relationship” ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਹੇਠ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕੁਰਆਨ ਮਜੀਦ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਉਚੇਚ ਕਰਕੇ ਰੱਬ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਦੋਵਾਂ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਤੌਹੀਦ ਦੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਦੂਜੇ ਵਿਦਵਾਨ ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਖ਼ਾਲਸਾ ਗਿਆਸਪੁਰਾ ਦਾ “ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ” ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਨਾਲ ਲੇਖ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਯਾਤੀ ਦੇ ਮੁਖਤਲਿਫ਼ ਪਹਿਲੂਆਂ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਘਟਨਾ ਉੱਤੇ ਚਾਨਣ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਹਕੀਕਤ ਵੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ

ਆਪ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਨਰਮ ਗੋਸ਼ਾ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਪਰ ਹਿੰਦੂਤਵਾ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਗੁਮਰਾਹ ਕੀਤਾ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇੱਕ ਲੇਖ “ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ” ਦੇਵਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਆਲਮੀ ਅਮਨ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਪੈਗ਼ਾਮ ਉੱਤੇ ਚਾਨਣ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਆਲਮੀ ਪੁਰਅਮਨ ਮੁਆਸ਼ਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਨ, ਬਦ ਉਨਵਾਨੀ, ਨਸ਼ੇ, ਅਤਵਾਦ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

‘ਸਮੇ ਦੀ ਗੱਲ’ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ 550ਵੀਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਰਿਪੋਰਟ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ‘ਸਮੇ ਦੀ ਗੱਲ’ ਵਿਚ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਦੋ ਵਿਭਾਗਾਂ, ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਭਾਗ ਅਤੇ ਹਿਸਟਰੀ ਐਂਡ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਟਡੀਜ਼ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਐਮਓਯੂ ਉੱਤੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਟੋਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ DSRCF ਦੀ ਪੇਸ਼ਰਫ਼ਤ ਦਾ ਅਹਾਤਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਹਸਾਨ ਐੱਚ ਨਦੀਮ
ਚੀਫ਼ ਐਡੀਟਰ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ

ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ*

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਜਨਮ, ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ, ਭਾਰਤੀ ਉਪ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ, ਇਹ ਧਰਮ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜਵੇਂ ਨੰਬਰ ਉੱਤੇ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਇਸ ਧਰਮ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਫਲਸਫੇ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਹਨ: ਇੱਕ ਸਰਵ ਵਿਆਪੀ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਉੱਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸਰਬ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ, ਸਭਨਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ, ਨਿਰਸਵਾਰਥ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹਿਣਾ, ਇਮਾਨਦਾਰ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ, ਨੈਤਿਕ ਚਾਲ-ਚਲਣ, ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣਾ। ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਲਗਭਗ 28 ਮਿਲੀਅਨ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹਨ।

ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਸਦਭਾਵਨਾ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਵਾਲੀ ਆਦਰਸ਼ ਹਾਲਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੈ। ਹਿੰਸਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਇਹ ਆਦਰਸ਼, ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਇੱਛੁਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਯੁੱਧ ਰੋਕਣ ਦਾ ਅਧਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਵੱਖੇ ਵੱਖੇ ਧਰਮਾਂ, ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ, ਫਲਸਫਿਆਂ ਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੀ ਆਦਰਸ਼ ਹਾਲਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਭ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਂਝਾ ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤ-ਵਾਸੀ ਸਮੂਹ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚ ਜੰਗ ਦੇ ਹਾਲਤ ਖਤਮ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰ ਅਜਿਹੇ ਸੰਗਠਨ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੇ

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ।

ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਅਮਨ, ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਸਮੋਈ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਲਈ ਵੀ ਇਹੋ ਹੀ ਸੱਚ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਫਿਰਕਿਆਂ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਸਹਿਹੋਂਦ ਸੰਭਵ ਹੈ ਬਲਕਿ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਨਿਆਂ, ਸਵੈਮਾਣਤਾ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਹੋਵੇ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਖਾਸ ਕਰ ਸਤਸੰਗਤ, ਲੰਗਰ, ਪੰਗਤ, ਵੰਡ ਛਕਣਾ, ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਪਿਆਰ, ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ, ਸੇਵਾ, ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਭਾਈਚਾਰਾ, ਨਿਆਂ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੇ ਸਾਡੇ ਮਨਚਾਹੇ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਹਾਰਕ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਹੀ ਸੰਕਟਮਈ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਹੀ ਵੱਡੇ ਖਤਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਣੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਵਾਧਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਵਤ ਖੋਰੀ ਦਾ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਉੱਤੇ ਚਲਣ, ਸਾਡੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਢਾਹ ਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਾਦਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਵਧ ਰਹੀ ਵਰਤੋਂ ਤੇ ਏਡਜ਼ ਵਰਗੀਆਂ ਭਿਆਨਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਦੌਤਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਖਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਤੰਕਵਾਦ ਵਿਚ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਦਵੈਸ਼ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ

* ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਐਮ.ਐੱਸ.ਸੀ., ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ., ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਸੈਂਟਰ ਫਾਰ ਅੰਡਸਟੈਂਡਿੰਗ ਸਿੱਖ ਇਜ਼ਮ, ਪੇਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਹਨ।

ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਸੰਕਟ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸੰਕਟਮਈ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਵਿਨਾਸ਼ ਦੇ ਬੱਦਲ ਮੰਡਰਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਿੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤ, ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਬਣੇ ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਸੁਯੋਗ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਇਕ ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਿਧਾਂਤ ਸਮੂਹ ਮਾਨਵਤਾ ਲਈ ਅਮਲਯੋਗ ਹਨ ਤੇ ਜੋ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰਥਕਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਵਾਤਾਵਰਣੀ ਸੰਕਟ ਤੇ ਹੱਲ:

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਮਨੁੱਖੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੀ ਉਦਯੋਗਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ, ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣ ਰਹੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਤਾਪਮਾਨ ਵਾਧਾ, ਗ੍ਰੀਨ ਹਾਊਸ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਓਜ਼ੋਨ ਪਰਤ ਵਿਚ ਮਘੋਰੇ, ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ, ਭੂ ਖੋਰ, ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਭੂਮੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ, ਆਵਾਜ਼ੀ ਤੇ ਰੇਡੀਓ ਐਕਟਿਵ ਵਿਕਿਰਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਇਹ ਸੰਕਟ ਹੋਰ ਗਹਿਰਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਜਿਹੇ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਭਰੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦਾ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸਹੀ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਦਿਨ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਜਦ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਮਾਰੂਥਲ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਵੇਗੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸਪਰ ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੀ ਦੱਸ ਪਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾ “ਜਪੁਜੀ” ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਸੰਬੰਧਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇੰਝ ਕਰਦੇ ਹਨ;

ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ ॥
ਦਿਵਸੁ ਰਾਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਖੇਲੈ ਸਗਲ
ਜਗਤੁ ॥ (ਮ. 1, ਪੰਨਾ 8)

ਭਾਵ: ਹਵਾ ਪ੍ਰਾਣ-ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਜਨਮਦਾਤਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਾਲ ਧਰਤੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮਾਂ ਹੈ। ਦਿਨ ਅਤੇ ਰਾਤ ਖਿਡਾਵੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਰੀ

ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਖਿਡਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਉਪਰਲੀ ਜੀਵਨ ਹੋਂਦ ਕੁਦਰਤੀ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਸਹਿਹੋਂਦ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਪਿਛਲੇ ਲਗਭਗ 100 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਵਾਤਾਵਰਣੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਬੁਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਚੇਤਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ, ਅੱਜ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 525 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅੰਕਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦਾ ਵਰਨਣ ਸੂਤਕ ਵਜੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ;

ਸੂਤਕੁ ਅਗਨਿ ਭਖੈ ਜਗੁ ਖਾਇ ॥ (ਮ. 1, ਪੰਨਾ 413)

ਭਾਵ: ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਬਲਦੀ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਜਲਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸੂਤਕੁ ਜਲਿ ਥਲਿ ਸਭ ਹੀ ਥਾਇ ॥
(ਮ. 1, ਪੰਨਾ 413)

ਭਾਵ: ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਪਾਣੀ ਵਿਚ, ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਤੇ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿਖੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਜਲਿ ਹੈ ਸੂਤਕੁ ਥਲਿ ਹੈ ਸੂਤਕੁ ਸੂਤਕੁ ਓਪਤਿ
ਹੋਈ ॥ (ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ 331)

ਭਾਵ: ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਲਗਾਤਾਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਭਰੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਸੁਯੋਗ ਰਾਹ ਸੁਝਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਭਰੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ, ਸੱਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਕਾਰਣਾਂ, ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰੋਕਥਾਮ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਰੋਕਥਾਮ ਕਾਰਜਾਂ ਸੰਬੰਧਤ ਸੁਯੋਗ ਅਮਲੀ ਕਾਰਜ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਯੋਜਨਾਮਈ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ;

ਨਾਨਕ ਸੂਤਕੁ ਏਵ ਨ ਉਤਰੈ ਗਿਆਨੁ ਉਤਾਰੇ
ਧੋਇ ॥ (ਮ. 1, ਪੰਨਾ 472)

ਭਾਵ: (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ ਜਾਨਣ ਨਾਲ ਕਿ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਹੈ, ਇਸ ਅਸੁੱਧਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ (ਕੀ, ਕਿਉਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ? ਜਾਨਣ ਨਾਲ) ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ (ਰੋਕਥਾਮ ਢੰਗਾਂ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੁਆਰਾ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਾਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਸੁਮੇਲਤਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸਪਰ ਸੰਬੰਧਤਾ ਦੀ ਧਾਰਣਾ, ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਦੀਵੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ-ਮਾਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸੋਚ, ਸਾਡੀਆਂ ਸਮਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਣੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਚਿਰ-ਸਥਾਈਪਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਦੁੱਕਵੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਦੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ, ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਣੀ ਮਸਲਿਆਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਗਵਾਈ ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਵਿਲੱਖਣ ਹਸਤੀਆਂ ਦਾ ਇਥੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸੰਤ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੀਚੇਵਾਲ ਨੇ 160 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਲੰਮੀ ਕਾਲੀ ਵੇਂਟੀ ਨਦੀ ਦੀ ਸਾਫ਼-ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਕੇ, ਬਾਬਾ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਖੰਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ ਤਕਰੀਬਨ 3.46 ਲੱਖ ਰੁੱਖ ਲਗਾ ਕੇ, ਅਤੇ ਈਕੋਸਿੱਖ, ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ 550ਵੇਂ ਗੁਰਪੁਰਬ ਦੇ ਮੌਕੇ ਉੱਤੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ 10 ਲੱਖ ਰੁੱਖ ਲਗਾਉਣ ਨਾਲ, ਵਾਤਾਵਰਣੀ ਮਸਲਿਆਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦਾ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਤੇ ਰੋਕਥਾਮ:

ਅਜੋਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ

ਹੈ। ਜੋ ਇਕ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਸਮਾਜਿਕ ਮਸਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਅਤੇ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਣ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਇਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਧਾਰਣਾ ਹੈ। ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਭਲਾਈ ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ‘ਧਰਮਸਾਲ’ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਧਾਰਿਤ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸਮਾਨਤਾਵਾਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਹੈ: ਕਿਰਤ ਕਰੋ, ਵੰਡ ਛਕੋ ਅਤੇ ਨਾਮ ਜਪੋ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ;

ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਬਹੁ ਦੇਇ॥

ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ॥ (ਮ. 1, ਪੰਨਾ 1245)

ਭਾਵ: (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਨੇਕੀ ਭਰੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਕੀਤੀ ਕਮਾਈ, ਨੂੰ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨੇਕ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ, ਕਿਰਤ ਕਰੋ ਤੇ ਵੰਡ ਛਕੋ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੁਆਰਾ ਨੇਕੀ ਭਰੀ ਮਨੁੱਖੀ ਘਾਲਣਾ, ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਰਤ ਕਰੋ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣੇ, ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਵੰਡ ਛਕੋ, ਸਵੈ-ਗਰਜ਼ ਪੂਰਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਦਾ ਫਲ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅਨੁਯਾਈ ਸਾਰੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਅਤੇ ਮਦਦਗਾਰ ਵਜੋਂ ਸਫਲ ਜੀਵਨ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਤੀਜਾ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਮ ਜਪੋ, ਸਾਨੂੰ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਬੁਰੀ ਸੰਗਤ, ਕੁਕਰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਚੁਗਲਖੋਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ ਰੱਖਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਅਪਨਾਉਣ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ;

ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ॥ (ਮ. 1, ਪੰਨਾ 62)

ਭਾਵ: ਬੇਸ਼ਕ ਸੱਚ ਬੋਲਣਾ ਉੱਤਮ ਗੁਣ ਹੈ, ਪਰ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਆਚਰਣ ਵਾਲਾ ਵਨ ਚਲਣ, ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਤਮ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ, ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰੀ ਅਤੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਭਰੇ ਜੀਵਨ ਚਲਣ ਦੀ ਪਰੁਜ਼ੋਰ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ;

ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੂਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ॥ (ਮ. 1, ਪੰਨਾ 141)

ਭਾਵ: ਦੂਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਉੱਤੇ ਡਾਕਾ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਠੀਕ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸੂਰ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾਣ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ, ਗਊ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾਣ ਤੋਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫੁਰਮਾਣ ਹੈ;

ਲਬੁ ਕੁਤਾ ਕੂੜੁ ਚੁਹੜਾ ਠਗਿ ਖਾਧਾ ਮੁਰਦਾਰੁ॥ (ਮ. 1, ਪੰਨਾ 15)

ਭਾਵ: ਲਾਲਚ ਕਾਰਣ ਮਨੁੱਖ, ਰੋਟੀ ਲਈ ਦਰ ਦਰ ਭਟਕ ਰਹੇ ਕੁੱਤੇ ਵਾਂਗ ਥਾਂ ਥਾਂ ਦੀਆਂ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੂਠ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਨੀਚ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਕਰਨਾ ਇੰਝ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਚੱਖਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਭਾਵ: ਸੁਚੱਜੇ ਜੀਵਨ ਚਲਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਲਾਲਚ, ਬੂਠ ਤੇ ਠੱਗੀ ਵਰਗੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਬੱਚਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਇਕ ਮਰੇ ਹੋਏ ਆਦਮੀ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ

ਜਿਉਣ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ, ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਸਵੈਪਣ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਆਦਰਸ਼, ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭੈੜੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਸਹਿਹੋਂਦ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਮਾਦਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਏਡਜ਼ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ:

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਦੈਂਤ, ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਜਕੜੂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਮ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਲੱਚਰ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਅਤੇ ਅਸ਼ਲੀਲ ਫਿਲਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਨੈਤਿਕ ਮਾਨਵੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਅਤੇ ਗੰਦੇ ਪੌਪ-ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨੇ, ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਇਕ ਜਰਖੇਜ਼ ਜ਼ਮੀਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਦੀ ਭੌਤਿਕ, ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਸੱਟ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, ਏਡਜ਼ ਅਤੇ ਨਸ਼ਾਖੋਰੀ ਦੀਆਂ ਅਲਾਮਤਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਮਾੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ, ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ;

ਬਾਬਾ ਹੋਰੁ ਖਾਣਾ ਖੁਸੀ ਖੁਆਰੁ॥

ਜਿਤੁ ਖਾਧੈ ਤਨੁ ਪੀੜੀਐ ਮਨ ਮਹਿ ਚਲਹਿ ਵਿਕਾਰੁ॥ (ਮ. 1, ਪੰਨਾ 16)

ਭਾਵ: ਹੇ ਸਿਆਣੇ ਮਿੱਤਰ! ਉਹ ਸਾਰਾ ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਵਿਅਰਥ ਹੈ, ਜੋ ਮਨ ਨੂੰ

ਬੁਰਾਈਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਦੁਖ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਮਾਦਕ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਨਸ਼ੇ ਲੈਣ ਤੋਂ ਵਰਜਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚੇਤਾਵਨੀ ਵੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫੁਰਮਾਣ ਹੈ ਦੁਰਮਤਿ ਮਦੁ ਜੋ ਪੀਵਤੇ ਬਿਖਲੀ ਪਤਿ ਕਮਲੀ॥ (ਮ. 5, ਪੰਨਾ 399)

ਭਾਵ: ਉਹ ਲੋਕ, ਜੋ ਬੁਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੇ ਮਾਦਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਸੇਵਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਗੁਆ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਵਿਆਹੁਤਾ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੇ ਕਰਤੱਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਿਚ, ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਨਿਸ਼ਿਚਤਤਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ, ਅਤੇ ਵਿਭਚਾਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਉਚਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ;

ਪਰਦਾਰਾ ਪਰ ਧਨੁ ਲੋਭਾ ਹਉਮੈ ਬਿਖੈ ਬਿਕਾਰ॥ ਦੁਸਟ ਭਾਉ ਤਜਿ ਨਿੰਦ ਪਰਾਈ ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਚੰਡਾਰ॥ (ਮ. 1, ਪੰਨਾ 1255)

ਭਾਵ: ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਬੁਰੀ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣਾ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਦੌਲਤ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਕਰਨਾ, ਲਾਲਚ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪਾਪ ਹੈ। ਭੈੜੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ, ਕਾਮ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਕਾਇਆ ਕਉ ਗਾਲੈ॥ (ਮ. 1, ਪੰਨਾ 932)

ਭਾਵ: ਕਾਮ ਵਾਸ਼ਨਾ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਆਦਤ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੁਝਾਏ ਨੈਤਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ, ਸਾਡਾ ਸਮਾਜ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਅਮਲ ਤੇ ਇਸ ਅਮਲ ਕਾਰਣ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ/ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਏਡਜ਼ ਦੇ ਦੈਂਤ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨਾ, ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਨਸਲਵਾਦ, ਅੱਤਵਾਦ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ:

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ, ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ, ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ, ਬਹੁਤ ਉੱਨਤੀ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ, ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਟਕਰਾਓ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਰਬੋਤਮਤਾ ਲਈ ਪ੍ਰਸਪਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, ਕਈ ਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਹੋਏ ਅੱਤਵਾਦ, ਨਸਲਵਾਦ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਜਾਤੀ ਲਈ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਵਿਖਿਆਨ ਹੈ ਕਿ ਹਉਮੈ, ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਕਲੇਸ਼, ਵਿਭਿੰਨ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਪਰ ਟਕਰਾਓ, ਅਤੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਲੰਮੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਰੁਝਾਨ ਸਿਰਫ਼ ਸਤਹੀ ਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਬਣੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਜਦੋਂਜਹਿਦ ਤੀਬਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮੂਲ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ, ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਵੀ ਟਕਰਾਓ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹਉਮੈ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉੱਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਣ ਸਕਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਨਾਮ ਜਾਂ ਮੂਲ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ; ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗੁ ਹੈ ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸੁ ਮਾਹਿ॥ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜੇ ਆਪਣੀ ਤਾ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਕਮਾਹਿ॥ (ਮ. 2, ਪੰਨਾ 466)

ਭਾਵ: ਹੰਕਾਰ ਕਰਨਾ, ਇਕ ਭਿਆਨਕ ਬਿਮਾਰੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਹਰ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ (ਸ਼ਬਦ) ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਚਲਣ ਰਾਹੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵਿਭਿੰਨ ਧਾਰਮਿਕ ਹੋਂਦ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂ

ਵਿਚਕਾਰ ਸਦਭਾਵਨਾਪੂਰਣ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ, ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਰੂਹਾਨੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇਕ ਅਤੇ ਨਸਲੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਣਾ, ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਬੇਭਰੋਸਗੀ, ਜ਼ੁਲਮ, ਜਬਰ, ਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਅੰਤਵਾਦ ਦੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਜੋਂ ਵੇਖਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀ ਸਵੈ-ਹੋਂਦ ਦੇ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਵਿਚ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਖਤਰੇ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬੱਚਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ;

ਭੈ ਕਾਹੂ ਕਉ ਦੇਤ ਨਹਿ ਨਹਿ ਭੈ ਮਾਨਤ ਆਨ ॥ (ਮਹਲਾ 9, ਪੰਨਾ 1427)

ਭਾਵ: ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡਰਾਓ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਡਰੋ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਨਾ ਕੋ ਬੈਰੀ ਨਹੀ ਬਿਗਾਨਾ ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿ ਆਈ॥ (ਮਹਲਾ 5, ਪੰਨਾ 1299)

ਭਾਵ: ਕੋਈ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਨਬੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਹੈ।

ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਭਾਈਚਾਰਾ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ:

ਸਭ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਜਨਮਦਾਤਾ ਵਜੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਕੰਲਪ ਅਤੇ ਸਰਬਵਿਆਪਕ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਆਦਰਸ਼, ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਵਾਦਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਮੂਲ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਭ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸਦੇ ਬੱਚੇ ਹਾਂ।

ਏਕੁ ਪਿਤਾ ਏਕਸ ਕੇ ਹਮ ਬਾਰਿਕ॥ (ਮ. 5, ਪੰਨਾ 611)

ਭਾਵ: ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸਦੇ ਬੱਚੇ ਹਾਂ।

ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਵਿਚਾਰ, ਸਾਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿਚ ਵੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਕ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਪਿਆਰ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਅੰਗ

ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਸਹੀ ਪ੍ਰਗਟਾ ਲਈ, ਗੁਰਬਾਣੀ, ਸਮੂਹ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਦੀ ਦੱਸ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਭਾਈ ਘਨੱਈਆ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ, ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਬੀਬੀ ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ, ਬਾਬਾ ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਏਡ ਦਾ ਨਾਂ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰਬ ਸਾਂਝੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਵਰਨਿਤ ਕਥਨ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕ ਕੀਤਾ ਹੈ/ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਭੇ ਸਾਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ ਤੂੰ ਕਿਸੈ ਨ ਦਿਸਹਿ ਬਾਹਰਾ ਜੀਉ॥ (ਮ. 5, ਪੰਨਾ 97)

ਭਾਵ: ਹੇ ਪਰਮਾਤਮਾ! ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਤੇਰੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਸਦਕਾ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਬਣ ਜਾਣ।

ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ, ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਰਨਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਨਿਆਂਵਾਦੀ, ਉਦਾਰਵਾਦੀ, ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਫਲਸਫਾ ਆਪਸੀ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ, ਉੱਚ ਨੈਤਿਕ ਆਚਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਬਰਾਬਰੀ ਤੇ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਸਹੀ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ। ਇਸ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਮਕਾਲੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਢੁੱਕਵੇਂ ਹਨ ਸਗੋਂ ਅਮਲਯੋਗ ਵੀ ਹਨ।

ਹਵਾਲੇ

1. www.gurugranthdarpan.com/darpan2/0736.html
2. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, (ਐੱਸ.ਜੀ.ਜੀ. ਐੱਸ.), 1983 (ਰਿਪ੍ਰਿੰਟ), ਐੱਸ.ਜੀ. ਪੀ. ਸੀ., ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
3. ਡੀ. ਪੀ. ਸਿੰਘ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ, 2001, ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
4. ਡੀ.ਪੀ.ਸਿੰਘ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ-ਟਕਰਾਓ ਜਾਂ ਸੁਮੇਲਤਾ, 2018, ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

*****

ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਗਿਆਸਪੁਰਾ

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜਾ ਹਰ ਸਾਲ ਪੰਜ (05) ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਪੋਹ ਸੂਚੀ ਸੱਤਵੀਂ (23 ਪੋਹ ਸੰਮਤ 1723) ਦਾ ਲਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਪੋਹ ਸੂਚੀ ਸੱਤਵੀਂ ਜਾਂ 23 ਪੋਹ, ਈਸਵੀ ਕਲੰਡਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕਦੇ ਤਾਂ ਦਿਸੰਬਰ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਾਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਦੇ ਜਨਵਰੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਦਿਸੰਬਰ ਦਾ ਆਖਰੀ ਹਫ਼ਤਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿਹਾੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜਾ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਬਿਧਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਹਿਰਦ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਕੈਲੰਡਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹੀ ਕੈਲੰਡਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਭੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਪੂਰੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਨੇ ਭੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜਾ ਹਰ ਸਾਲ 05 ਜਨਵਰੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਈ ਸਾਲ ਚਲਿਆ ਭੀ। ਸ਼ਾਤਰ ਮੰਨੂਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਦੁਬਿਧਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਇੱਕ ਨਕਲੀ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹੀ ਕੈਲੰਡਰ ਜਾਰੀ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਉਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਫਿਰ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿੱਚ ਪੈ ਗਈ। ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਸਾਲ ਦਿਸੰਬਰ ਦਾ ਆਖਰੀ ਹਫ਼ਤਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜਾ 05 ਜਨਵਰੀ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਧੂਮ ਧਾਮ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਭਾਰਤ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਿਸੰਬਰ ਦੇ ਆਖਰੀ ਹਫ਼ਤੇ ਸਦਕਾ ਹੀ ਅਜਾਦੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜਾ ਹਰ ਸਾਲ 05 ਜਨਵਰੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜਾ 05 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਕੁੱਖੋਂ ਘਰ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਪਟਨਾ (ਬਿਹਾਰ) ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1666 ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਪਰ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਦੇ ਉੱਘੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਰਦਾਰ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਸਬੂਤਾਂ ਸਮੇਤ 1661 ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਦੋਖੀ ਸ਼ਾਤਰਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਗੜਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਪਟਨੇ ਰਹੇ। ਬਚਪਨ ਪਟਨੇ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ। ਮਾਰਚ 1672 ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ। ਮੁੱਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਦੇਖ ਰੇਖ ਹੇਠ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਸਰਬਪੱਖੀ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। 11 ਨਵੰਬਰ 1675 ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ 'ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜਿਨ ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸਟ ਪੇ ਢਾਪੀ ਚਾਦਰ।। ਹੁਣ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦੇਣ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਤੇ ਆ ਗਈ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਜੀ ਦੀ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕਰਕੇ ਵਿਸਾਖੀ 1699 ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਮੰਚ ਤੇ ਪਰਗਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਇਸ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਸਾਖੀ

ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਜਨਮ ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਕਲ ਵਿਸਾਖੀ ਸਿੱਖ ਦਿਵਸ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਵਿਸਾਖੀ 1699 ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਹੋਈ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਭਰਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਭਰਤੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਅਸੂਲ ਇਹ ਹਨ। ਕੇਸ਼ ਸਾਬਤ ਰੱਖਣੇ, ਤੰਬਾਕੂ ਦਾ ਸੇਵਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਪਰ ਇਸਤਰੀ ਜਾਂ ਪਰ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਸੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਜੀਵ ਦਾ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੁੱਠਾ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਕੁੱਠਾ ਦਾ ਅਰਥ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਹਲਾਲ ਕਰਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੈਸੇ ਹਲਾਲ ਦਾ ਉਲਟ ਹਰਾਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਲਾਲ ਨੂੰ ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ ਪੜਨਾ ਕਿਹਾ ਹੈ ‘ਹਕ ਹਲਾਲ ਕੁਰਾਨ’ ਇੱਥੇ ਕੁੱਠਾ ਦਾ ਅਰਥ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਕ ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਹੀ ਵਸਤੂ ਖਰੀਦਣੀ ਹੈ ਤੇ ਛੱਕਣੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਮਾਸ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਮੂਰਖਾਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਹੈ। ‘ਮਾਸ ਮਾਸ ਕਰ ਮੂਰਖ ਝਗੜੇ’ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਤਹਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਪਹਿਨਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰੀਭਾਸ਼ਾ ਭੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ਼ਾਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਹੈ। ਤੰਬਾਕੂ ਦਾ ਸੇਵਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਦੁਨੀਆਂ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੰਬਾਕੂ ਸਿਹਤ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੈ। ਪੰਜ ਕਕਾਰੀ ਵਰਦੀ ਕੇਸ਼, ਕੰਘਾ, ਕੜਾ, ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਤਾ ਕਛਹਿਰਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੀ ਫੌਜ ਦੀ ਵਰਦੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਕੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੱਕੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੀ ਫੌਜ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੀ ਫੌਜ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਮਿੱਥਿਆ ਹੈ।

ਰੁਥਿਆਰ ਘੋੜੇ ਆਦਿ ਉਹ ਸਭ ਰੱਖੇ ਜਿਹੜੇ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਨ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਫੌਜ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ, ਪਾਉਂਟਾ, ਨਦੋਣ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਜੰਗਾਂ ਲੜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਫੌਜ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ

ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਸਾਜੀ ਗਈ:- ਜਦੋਂ ਤਦੋਂ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ਸਿਰਿ ਧਰ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ।। ਇਤੁ ਮਾਰਗ ਪੈਰ ਧਰੀਜੈ ਸਿਰਿ ਦੀਜੈ ਕਾਣ ਨਾ ਕੀਜੈ।। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ 230 ਸਾਲ ਲੱਗੇ। ਇਹ ਭੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਫੌਜ ਦਾ ਗਠਨ ਤਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਦ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਆਖਰ ਉਹੀ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਹਿੰਦੂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਈ ਵੇਰ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਸਨ। 1704 ਤੋਂ ਦਿਸੰਬਰ 1705 ਤੱਕ ਪਹਾੜੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪੰਜ ਸੌ ਦੇ ਜੱਥਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਕਿਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤੈਨਾਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਇਹ ਕਿਲੇ ਸਨ ਕਿਲਾ ਕੇਸ਼ਗੜ, ਆਨੰਦਗੜ, ਹੋਲਗੜ, ਲੋਹਗੜ ਤੇ ਅਗੰਮਪੁਰਾ। ਉਧਰ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਮੁਗਲ ਸੈਨਾ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਨਾਲ ਗੁੱਜਰ ਰੰਘੜ ਆਦਿ ਸਨ। ਛੇ ਅਤੇ ਸਤ ਪੋਹ ਦਿਸੰਬਰ 1704 ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਪਰਿਵਾਰ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਆਦਿ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਰਸੋਈਏ ਗੰਗੂ ਨਾਲ ਉਹਦੇ ਪਿੰਡ ਸਹੇੜੀ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨਾਲ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। 22-12-1704 ਨੂੰ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਅਨੋਖਾ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ 40 ਸਿੰਘ ਤੇ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਇਹ ਸਭ ਭੁੱਖੇ ਪਿਆਸੇ ਕੱਚੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਜਿੱਤ ਜਾਂ ਮੌਤ ਲਈ ਡੱਟ ਗਏ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ

ਮੁਗਲ ਤੇ ਪਹਾੜੀ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਰਫੋਂ ਪੰਜ ਸਿੰਘਜੈਕਾਰਾ ਛੱਡਦੇ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੱਕ ਲੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਅਗਲੇ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਗੱਜਦੇ ਦਹਾੜਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੇ ਯੁੱਧ ਕਰਦੇ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਜਾਂਦੇ। ਏਸੇ ਤਰਾਂ ਸਭ ਲੜੇ। ਵਾਰੀ ਆਈ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੋ ਗਏ। ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਗੱਜੇ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਹ ਕੌਤਕ ਆਪਣੇ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਕਮਾਲ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਲਹੂ ਲੁਹਾਣ ਹੋਏ ਪੂਰਨ ਫੱਟੜ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਭੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਤਰਾਂ ਘੁੰਮ ਘੁੰਮ ਲੜਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਦੇਖਿਆ। ਸਾਰਾ ਜੱਥਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੱਕ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਲੜਿਆ। ਐਧਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਕੁੱਦਣ ਲਈ ਕੁਰੇਲੀਆਂ ਲੈ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲਈ। ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਲਏ। ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਗੱਜੇ। ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡੇ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਤੇ ਕੁੱਦ ਕੇ ਪੈ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਹ ਸਭ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੈਕਾਰਾ ਛੱਡਿਆ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਗਿਆਰਾਂ ਸਿੰਘ ਰਹਿ ਗਏ। ਸਿੰਘਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਕੀਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗੜ੍ਹੀ ਛੱਡ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਸੁਣਾਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮੰਨੇ ਨਹੀਂ ਪਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਦਬਾਅ ਪਾਇਆ ਤੇ ਗੜ੍ਹੀ ਛੱਡ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦੋ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਲਏ। ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਛੇ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਜੰਗ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ। ਗੜ੍ਹੀ ਛੱਡਣ ਵੇਲੇ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਵਰਤਿਆ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਘਬਰਾਹਟ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗੜ੍ਹੀ ਛੱਡ ਗਏ ਹੋਣ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਵਿੱਚ ਭਗਦੜ ਮੱਚ ਗਈ। ਭਾਈ

ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਊ ਝਾਕੀ ਭੀ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਰਾਂ ਕਲਗੀ ਆਦਿ ਸਜਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹਨ ਜਦਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਿਕਲ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਸੀ। ਸੰਘਣਾ ਜੰਗਲ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਛੜ ਗਏ। ਇਧਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸਾਰ ਜੰਗ ਸੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜੱਥਾ ਭੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਿਆ। ਮੁਗਲ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਦੇਖ ਕੇ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾ ਗਏ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਉਧਰ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇੱਕ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਹਿੰਦੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਸੋਈਆ ਗੰਗੂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਸਹੇੜੀ ਲੈ ਗਿਆ। ਮੁਗਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਘੋਰਾ ਫਿਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਫੜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਕੋਲ ਭੀ ਕੀਮਤੀ ਮਾਲ ਅਤੇ ਮੋਹਰਾਂ ਆਦਿ ਸਨ। ਗੰਗੂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਦੋਹਰਾ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤਾ। ਗੰਗੂ ਮੋਰਿੰਡੇ ਗਿਆ। ਠਾਣੇਦਾਰ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਉਹਦੇ ਘਰ ਹਨ। ਮੁਗਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਠੰਢੇ ਬੁਰਜ ਵਿੱਚ ਬੰਦੀ ਬਣਾ ਲਏ। ਵਜੀਰ ਖਾਂ ਨਿਸਚਿੰਤ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਉਹਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਿਆ। ਇਹ ਮੁਕੱਦਮਾ ਉਵੇਂ ਹੀ ਚਲਿਆ ਜਿਵੇਂ ਦਿੱਲੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੇ ਚਲਿਆ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਚੰਗੇ ਜੀਵਨ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਬੜੇ ਠਰੁੰਮੇ ਨਾਲ ਠੁਕਰਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਭਿਆਨਕ ਤਸੀਹਿਆਂ ਉਪਰੰਤ 7 ਅਤੇ 9 ਸਾਲ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ 80 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਬਿਰਧ

ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਭੀ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉੱਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਤੋਂ ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਆਲਮਗੀਰ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਹੇਰਾਂ ਸੀਲੋਆਣੀ ਵਿੱਚ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਲੰਮੇ ਜੱਟਪੁਰੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਅੱਗੇ ਦੀਨੇ ਕਾਂਗੜ ਪਹੁੰਚੇ। ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਪਹੁੰਚਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਨੇ ਕਾਂਗੜ ਦੀਵਾਨ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:-

ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਖਾਲਸਾ ਆਏ ਦੀਦਾਰ ਲਗੋਨੇ।
ਸੁਣ ਕੇ ਸਦ ਮਾਹੀ ਦੀ ਮੇਹੀ ਪਾਣੀ ਘਾਓ ਮਤੇ
ਨੇ। ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਾ ਰਲੀਆ ਕਾਈ ਕੋਈ ਸਉਕ
ਪੀਓ ਨੇ। ਗਿਆ ਫਿਰਾਕ ਮਿਲਿਆ ਮਿਤੀ ਮਾਹੀ
ਤਾਹੀ ਸੁਕਰ ਕੀਤੇਨੇ।

ਇੱਥੇ ਹੀ ਨੂਰੇ ਮਾਹੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਰਹੰਦ ਵਿੱਚ ਮਾਤਾ ਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ ਸੁਣਾਇਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੀਰ ਦੀ ਨੌਕ ਨਾਲ ਇੱਕ ਕਾਂਗੀ (ਘਾਹ) ਦਾ ਬੂਟਾ ਪੁੱਟ ਕੇ ਕਿਹਾ ‘ਹੁਣ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਅੰ ਪੁੱਟੀ ਜਾਏਗੀ’ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ:- ਨਾ ਬਾਤ ਕਹੂੰ ਅਬ ਕੀ। ਨਾ ਬਾਤ ਕਹੂੰ ਤਬ ਕੀ। ਅਗਰ ਨਾ ਹੋਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤਾ ਸੁੰਨਤ ਹੋਤੀ ਸਭ ਕੀ। ਦੀਨੇ ਕਾਫੀ ਸਮਾ ਪੜਾਅ ਕੀਤਾ। ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਵਜੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਭੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਦੀਨੇ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਵਜੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਚੌਧਰੀ ਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਸਰਹੰਦ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਚੌਧਰੀ ਸ਼ਮੀਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾਣ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੇ ਬੰਦੇ ਹਨ। ਕਾਫਿਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਮਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਚੌਧਰੀ ਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਾਫਿਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਗਲਤਫਹਿਮੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿ ਉਹ ਕਾਫਿਰ ਨਹੀਂ। ਬੁੱਤ ਪੂਜਕ ਨਹੀਂ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਲੋਭੀ ਨਹੀਂ। ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਹਨ। ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੇ ਲੜ ਲਾਉਣਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਲਿਖਕੇ ਇੱਕ ਚਿੱਠੀ

ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ। ਜਦੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਸਹੀ ਮਾਹਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦਾ ਬੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤੜਫ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ। ਵਜੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸੂਹੀਏ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੀਨਾ ਕਾਂਗੜ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਲਾਲ, ਭਗਤਾ ਤੇ ਪੱਤੋ ਕੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਕੋਟਕਪੂਰਾ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਢਿਲਵਾਂ ਤੇ ਜੈਤੋ ਆਦਿ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੀ ਢਾਬ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਛੜੇ ਮਰਜੀਵੜੇ ਸਿੰਘ ਭੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਏ। ਵਜੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਭੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਫੌਜਾਂ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਮੀ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪਾਣੀ ਵਾਲੀ ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੀ ਢਾਬ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਤ ਜਾਂ ਮੌਤ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਸੀ। ਵਜੀਰ ਖਾਨ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਘਮਸਾਨ ਦਾ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ। ਇੱਥੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਭੀ ਮੁਕਤਸਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਸ ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੀਬੀ ਭਾਗ ਕੌਰ ਦੇ ਬੀਬੀਆਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਨੇ ਭੀ ਭਾਗ ਲਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭੀ ਡੱਟ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ। ਇਹ ਮੁਕਤਸਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਮਈ 1705 ਨੂੰ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੁਕਤਸਰ ਦੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀ ਕੀਤੀ। ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਲਾਗੇ ਵਜੀਦਪੁਰ ਰੂਪੇਆਣਾ ਥੇਹੜੀ ਭੁੰਦੜ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਧੜੱਲੇ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸੰਗਤ ਜੁੜ ਗਈ। ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀ ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭੀ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਏ। ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫਕੀਰ ਛੱਤੇਆਣੇ ਦਾ ਸੀ ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਵਿਚਰਿਆ। ਉਸਦੇ ਚੇਲੇ ਭੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਨਖਾਹ ਤੇ ਭਰਤੀ ਕਰਕੇ ਫੌਜ ਖੜੀ ਕਰ ਲਈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਜਿਆਦਾਤਰ

ਬੈਰਾੜ ਜੱਟ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਬੈਰਾੜੀ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਤਨਖਾਹ ਨਾਂ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਬੈਰਾੜੀ ਜੱਟ ਫੌਜੀ ਅੜ ਗਏ। ਦਾਨੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਸਵੰਦ ਦੀ ਮਾਇਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਂਟ ਕੀਤੀ ਤੇ ਤਨਖਾਹ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤੇ ਅੱਗੇ ਬਾਜਕ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਪਹੁੰਚੇ। ਇੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਮਰਕੱਸਾ ਖੋਲ ਕੇ ਦਮ ਲਿਆ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਪੈ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਹੰਕਾਰੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਜਿਮੀਦਾਰ ਡੱਲੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋਇਆ। ਉਸਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਪਰਖ ਹੋਈ ਤੇ ਉਸਦਾ ਹੰਕਾਰ ਤੋੜਿਆ ਤੇ ਉਹ ਭਾਈ ਡੱਲਾ ਬਣਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੋ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲਾਂ ਨਾਲ ਸੀ ਉਹ ਭੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲਾਂ ਨਾਲ ਆ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਪਾਦਿਤ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਦਾ ਇੱਕ ਉਤਾਰਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੰਘਾਂ ਕੋਲ ਭੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਇੱਕ ਬੀੜ ਲਿਖਵਾਈ ਗਈ ਉਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਮੋਹਰ ਵਾਲੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ 20-10-1706 ਨੂੰ ਤਲਵੰਡੀ ਆ ਗਏ। ਅੱਛੀ ਖ਼ਬਰ ਲਿਆਇਆ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਹੋਈਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦਾ ਪਸਚਾਤਾਪ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਸੀ। ਬੀਮਾਰ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾਦੂਆਂ ਦੀ ਸਮਾਧ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਅਰਾਵਲੀ ਪਰਬਤ ਦੇ ਘਨੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਪਹੁੰਚੇ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ 20-02-1707 ਅੱਲ੍ਹਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਹੀ ਗਏ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ ਸਨ:- ਮੁਅੱਜਮ, ਆਜ਼ਮ ਤੇ ਕਾਮਬਖਸ਼। ਰਾਜ ਗੱਦੀ ਲਈ ਹਬੜਾਦਬੜੀ ਮੱਚ ਗਈ। ਕਾਮਬਖਸ਼ ਨੇ ਤਾਂ ਦੱਖਣ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ। ਉੱਤਰ ਵਲ ਵੱਡੇ ਮੁਅੱਜਮ ਤੇ ਆਜ਼ਮ ਦਾ ਝਗੜਾ ਚਲ ਪਿਆ। ਮੁਅੱਜਮ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ

ਮਦਦ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਭੇਜੀ। ਮੁਅੱਜਮ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ। ਮੁਅੱਜਮ, ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖਤ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ 23 ਜੁਲਾਈ 1707 ਨੂੰ ਮੇਲ ਹੋਇਆ। ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ 60 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਈਆ ਤੇ ਇੱਕ ਧੁਖਧੁਖੀ ਭੇਂਟ ਕੀਤੀ। ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਨਵਾਬ ਬਹੁਤ ਖਫਾ ਹੋਇਆ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸੂਈਇਆਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮੇਲ ਮਾਧੋਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਮਾਧੋਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਣਿਆ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜੱਥਾ, ਪੰਜ ਤੀਰ, ਨਗਾਰਾ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੇ ਸਰਹੰਦ ਫਤਿਹ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਅਗਵਾਈ ਲੈਣੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦੇ ਕੇ ਆਪ 06-10-1708 ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਭਲਾ ਸੋਚੋ! ਪਟਨੇ ਤੋਂ ਨਾਂਦੇੜ ਸਾਹਿਬ ਦੇ 42 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਫਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਤੇ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਭੀ ਜਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਭਾਈ ਸਿੰਘੋ! ਆਓ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸ ਥਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਈਏ ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਪਿੱਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਭਗਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਹੇਮ ਕੁੰਡ ਦੀ ਕਥਾ ਕਿਉਂ ਮੜੀ ਗਈ। ਇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਤਰਤਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਕਮਲੇ ਹੋਕੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਹੇਮਕੁੰਟ ਹਿੰਦੂ ਧਾਮਾ ਗੰਗੋਤਰੀ ਜਮਨੋਤਰੀ ਬਦਰੀ ਨਾਥ ਆਦਿ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਧਾਮਾ ਦੇ ਖਰਚੇ ਦਾ ਸਦੀਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਇੱਕ ਗ੍ਰੰਥ ਭੀ ਸਿਰਜ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ

ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਹੇਮਕੁੰਟ ਦੀ ਕਥਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਤਰ ਮੰਨ੍ਹਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤਾਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਇੱਧਰ ਹੇਮਕੁੰਟ ਵਲ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਸੀ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਅਖੌਤੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਲ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਕਾਲਪਨਿਕ ਤੇ ਪਖੰਡਵਾਦ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਉਲਝਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ। ਅਜਿੱਤ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ। ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹੀ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਰੋੜਾ ਹੈ।

ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇਕੇ ਲੇਖ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ‘ਗੋਕੁਲ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ:- ਜਿਸ ਰੁੱਖ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੇਲੇ ਫਲ ਦਿੱਤਾ ਉਹ ਰੁੱਖ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਲਗਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਅੱਠ ਗੁਰੂ ਆਂ ਨੇ ਸਿੱਜਿਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਤੇਗ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਫੈਲਾਈ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਤਿਆਰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਪਰ ਫੌਲਾਦਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਮਾ ਕੇ ਗਏ ਸਨ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਦੇਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਰੁੱਖ ਅਤੇ ਫੌਲਾਦ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਇਹ ਹਨ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ। ਇਹ ਸ਼ਸਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਸਤਰ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਚਿਆਰ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਸਚਿਆਰ ਬਣ ਕੇ ਸੇਵਕ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਇੱਜਤ ਮਾਣ ਨਾਲ ਜੀਣਾ ਹੈ ਤੇ ਜੀਣ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰ ਆਦਿ ਤੱਕ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮਝਾਉਣਾ ਹੈ ਨਾ ਸਮਝੇ ਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਜਿੱਤ ਜਾਂ ਮੌਤ ਤੱਕ ਸ਼ਸਤਰ ਚੁੱਕਣਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ:- ਜੇ ਜੀਵੈ ਪਤਿ ਲਬੀ ਜਾਏ ਸਭ ਹਰਾਮ ਜੇਤਾ ਕਿਛੁ ਖਾਇ।। ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਭੀ ਕਰਾਈ ਜਾਣੀ ਤੇ ਢੀਠ ਜਿਹੈ ਹੋ ਕੇ ਲਾਭ ਲਈ ਜਾਣਾ ਖਾਈ ਪੀਈ ਭੀ ਜਾਣਾ। ਇਹ ਹਰਾਮ ਹੈ। ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਰਨਡ ਟਾਇਨਬੀ ਨੇ 1952 ਵਿੱਚ। ਇੱਕ। ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਿਆ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਮਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਵਰਲਡ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਲੈਨਿਨ ਦੀ

ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਪੂਰਵਜ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਹੈ “ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਲੈਨਿਨ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸਲਾਮਿਕ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਐਨ ਵਿਚਕਾਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ। ਉਸਦੇ 40 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਨੂੰ ਭੀ ਫਾਂਸੀ ਜਾਂ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦਾ ਖਜਾਨਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਖਜਾਨਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅਮੀਰ ਸੀ। ਕੋਹਿਨੂਰ ਹੀਰਾ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੇ ਖਜਾਨੇ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਸੀ। ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉਤਮ ਸੀ। ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਪਣੀਆਂ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਬਚਾ ਗਿਆ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਰਮਨ ਨੇ ਹੜੱਪ ਕਰ ਲੈਣੀਆਂ ਸਨ। ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਇੱਕ ਲੱਖ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਸ਼! ਅਸ਼! ਕਰ ਉਠਿਆ ਸੀ। ਲੈਨਿਨ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਰੂਸ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਤਾਕਤਵਰ ਦੇਸ਼ ਬਣਿਆ। ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਸਨ (1) ਲੈਨਿਨ (2) ਤਾਸ਼ਕੀ (3) ਸਟਾਲਿਨ (4) ਕਾਮੀਨੀਵ (5) ਬੁਖਾਰਿਨ ਅਤੇ ਛੇਵਾਂ ਇੱਕ ਵਾਧੂ ਜੀਨੋਵੀਵ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨੁਕਸ਼ਾ ਏਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਗੱਠਜੋੜ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸਟਾਲਿਨ ਹੀ ਸਭ ਕੁੱਝ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਜੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਧਾਂਕ ਜਮਾਉਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਚਿਆਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਚੋਂ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਉਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੁੰਡ ਗਿਆਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦੇਣਗੇ।

*****

ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ 550ਵਾਂ ਗੁਰਪੁਰਬ ਸਮਾਰੋਹ

ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ 550ਵੇਂ ਗੁਰਪੁਰਬ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਇਸ ਸਾਲ 5 ਨਵੰਬਰ 2019 ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਜਥੇ ਇਹਨਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਰਲਤ ਲਈ ਆਪਣੇ। ਭਾਰਤੀ ਯਾਤਰੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵੀ ਪਹੁੰਚੀਆਂ। ਸੈਮੀਨਾਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਟਰੱਸਟ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਆਫ਼ਤਾਬ ਅਹਿਮਦ ਜੋਈਆ ਦੁਆਰਾ ਪਵਿੱਤਰ ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਪਾਠ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸੈਮੀਨਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੀ: “ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਪੈਗ਼ਮ ਤੇ ਤਾਲਿਮਤ”। ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ:

ਇਹਸਾਨ ਐਚ.ਨਦੀਮ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ (DSRCF):

ਆਪਣੇ ਸਵਾਗਤੀ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਅਹਿਸਾਨ ਨਦੀਮ ਨੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿੱਚ ਆਏ ਸਾਰੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦਾ ਨਿੱਘਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮੂਹ ਸਿੱਖ ਯਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ 550ਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਪੁਰਬ ਦੀ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਯਾਤਰੀ ਇੰਨੇ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕਰਵਾਏ ਗਏ 550ਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਪੁਰਬ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ

ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ 550ਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਪੁਰਬ ਦੀ ਪੂਰਵ ਸੰਧਿਆ ਤੇ, ਇਹ ਤੀਸਰਾ ਸੈਮੀਨਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਯੋਜਨ DSRCF ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗਵਰਨਰ ਹਾਊਸ, ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਇਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖ ਸੰਮੇਲਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਦੋਂਕਿ ਦੂਜਾ 24 ਸਤੰਬਰ 2019 ਨੂੰ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਵਿਸ਼ੇ “ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਪੈਗ਼ਮ ਤੇ ਤਾਲਿਮਤ” ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿ DSRCF ਦੇ ਤਿਮਾਹੀ ਰਸਾਲੇ “ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੰਗ” ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਵੀ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਜੋਕਿ 550ਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਪੁਰਬ ਦੇ ਜਸ਼ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ, ਉੱਚ ਖੋਜ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਧਰਮ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਫ਼ੌਰਮ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ।

ਚੀਫ਼ ਗੈਸਟ, ਸ੍ਰ. ਮਹਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਐਮ-ਪੀ-ਏ ਅਤੇ ਸੰਸਦੀ ਸਕੱਤਰ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ:

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਪੁਰਬ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰੀਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਪਵਿੱਤਰ ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਸੂਰਤ ਇਖ਼ਲਾਸ ਦੀ ਤਲਾਵਤ ਕੀਤੀਆਂ ਆਇਤਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਕੁਰਾਨ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਪੈਗ਼ਮ ਇਕੋ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘੇ ਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਜਦਕਿ

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਭਾਰਤ ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਭਾਰਤੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਵੀਜ਼ੇ ਦੀ ਉਹਦੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਤੇ ਮੋਹਰ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਉਸਦੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਆਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰੱਖਿਆ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੂਫੀ ਸੰਤ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨੀਂਹ ਪੱਥਰ ਰੱਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਕੱਦਸ ਕਿਤਾਬ ਬੇਅਸਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਸੂਰਤ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਕ ਸਰੀਰ ਦੇ ਰੂਹਾਂ ਵਾਂਗਣ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਫ਼ਿਰ ਤੋਂ ਇਕ ਹੋ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਹਰਾਉਣਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਪੈਗ਼ਾਮ ਨੂੰ ਹਰ ਫ਼ੌਰਮ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਮਤਲਬ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਨਫ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਪਿਆਰ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘਾ ਖੋਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ

ਸਿੱਖ ਜੋ ਇਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਆਏਗਾ, ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਰਾਜਦੂਤ ਬਣੇਗਾ। ਇਹ ਰਾਜਦੂਤ ਅਮਨ ਪਸੰਦ ਦੇਸ਼ ਵੱਜੋਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਪੈਗ਼ਾਮ ਫੈਲਾਉਣਗੇ।

ਸੱਯਦ ਅਸਦ ਅੱਬਾਸ ਨਕਵੀ, ਫੋਕਲ ਪਰਸਨ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ:

ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਪੈਗ਼ਾਮ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਦਰਸ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਰੱਬ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੋ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਛੱਡੋ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਜ਼ਰੀਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹਰ ਇਨਸਾਨ

ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਸਮਾਜ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਮਿਸਾਲੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਪਣਾ ਭਾਸ਼ਨ ਖਤਮ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਸਭ ਤੋਂ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਧਰਮ ਹੈ।

ਇਕਬਾਲ ਕੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ:

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀਨ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਗਾਂ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਸੂਰ ਦਾ ਮਾਸ ਵਰਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ

ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਗਾਂ ਜਾਂ ਸੂਰ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਨਤਾ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਫੈਲਾਇਆ।

ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਦਰਬਾਰ ਤੋਂ ਅਲੀ ਰਜ਼ਾ ਕਾਦਰੀ:

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀਨ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਹਜ਼ਰਤ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਮਿੱਤਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਤਿੰਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਿਤਰਤਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਘੱਲ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬੁਲਵਾਇਆ ਅਤੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨੀਂਹ ਪਥਰ

ਰਖਵਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਈ ਡੂੰਘਾ ਤਾਲੁਕ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਸਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਾਇਮ ਰਹਵੇ ਗੀ।

ਪ੍ਰ. ਡਾ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ:

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸੈਮੀਨਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ 'ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ

ਦੇਵ ਜੀ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਸਨ ਅਤੇ ਹਰ ਧਰਮ ਦੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਤੇ ਇਹਤਰਾਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਖੜੇ ਹੋਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਇਸ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਪੈਗਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਵੀ ਜਾਣਗੇ ਉਹ ਇਹ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਪੈਗਾਮ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਗੇ

ਡਾ. ਅਮਜਦ ਚਿਸ਼ਤੀ:

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਦੋ ਕੌਮਾਂ, ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਏਕਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਤਾਕਤਾਂ ਨੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਲੜਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

*****

550ਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਸਮਾਗਮ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰੀ ਝਲਕੀਆਂ

ਐਮ ਓ ਯੂ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫ਼ੋਰਮ ਅਤੇ ਆਰਕਿਓਲੋਜੀ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚਕਾਰ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖੀ ਡਾ. ਮੁਹੱਮਦ ਹਮੀਦ ਅਤੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫ਼ੋਰਮ, ਇਹਸਾਨ ਐੱਚ. ਨਦੀਮ, ਵਿਚਕਾਰ ਕਈ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ, ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਵਲੋਂ ਫਾਈਨਲ ਡਰਾਫਟ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ: (1) ਖੋਜ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟਾਂ ਵਿਚ ਸਹਿਯੋਗ (2) ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ, ਸੈਮੀਨਾਰ, ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ (3) ਕਿਤਾਬਾਂ, ਰਸਾਲੇ, ਗਜ਼ਟੀਅਰਜ਼ ਅਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਵਰਗੀਆਂ ਖੋਜ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ (4) ਅਕਾਦਮਿਕ ਡੇਟਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ; ਅਤੇ (5) ਆਪਸੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰ।

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਡੀਨ ਆਫ ਫੈਕਲਟੀ ਆਫ ਆਰਟਸ ਐਂਡ ਹਿਊਮੈਨਿਟੀ ਪ੍ਰੋ. ਡਾ: ਮੁਹੱਮਦ ਇਕਬਾਲ ਚਾਵਲਾ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ, ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਦਸਤਖਤ ਸਮਾਰੋਹ ਦੀ ਮਿਤੀ 26 ਦਸੰਬਰ, 2019 ਨੂੰ 1100 ਵਜੇ ਤੈਅ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਦਸਤਖਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਥਾਰਟੀਜ਼, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਸਨ: (i) ਡਾਇਰੈਕਟਰ DSRCF (ii) ਡੀਨ ਆਫ ਫੈਕਲਟੀ ਆਫ ਆਰਟਸ ਐਂਡ ਹਿਊਮੈਨਿਟੀ (iii) ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖੀ

ਤਕਰੀਬ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਪਵਿੱਤਰ ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਪਾਠ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਫਿਰ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਹਰੇਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦਿੱਤੀ। ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨੇ

ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਗੀਦਾਰ ਖਾਸਕਰ ਡਾਇਰੈਕਟਰ, DSRCF ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਇਕ ਵੱਡੀ ਸਫਲਤਾ ਦੱਸਿਆ। ਡਾਇਰੈਕਟਰ, DSRCF ਆਪਣੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਪਰਿਚੇ ਦਿੱਤਾ, ਇਸਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਅਤੇ ਮਕਸਦਾਂ ਉੱਤੇ ਚਾਨਣ ਪਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨਾਲ

ਕਈ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਕਿਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੀ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਡੀਨ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਅਤੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਦੁਆਰਾ ਸਮਝੌਤੇ 'ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਦਸਤਖਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਦਾ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਐਮ ਓ ਯੂ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫ਼ੋਰਮ ਅਤੇ ਹਿਸਟਰੀ ਐਂਡ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਟਡੀਜ਼ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚਕਾਰ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹਦੇ ਤਹਿਤ ਮੈਮੋਰਿੰਡਮ ਆਫ਼

ਅੰਡਰਸਟੈਂਡਿੰਗ ਉੱਤੇ ਹਿਸਟਰੀ ਵਿਭਾਗ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਟਡੀਜ਼, ਦੇ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਪ੍ਰੋ. ਡਾ. ਮੁਹੰਮਦ ਇਕਬਾਲ ਚਾਵਲਾ ਨੇ ਪਹਿਲਿ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਇਹਸਾਨ ਐੱਚ ਨਦੀਮ ਹੋਰੀਂ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫ਼ੋਰਮ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਹਨ ਨੇ ਦੂਜੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ।

ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ; (1) ਖੋਜ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟਾਂ ਵਿਚ ਸਹਿਯੋਗ (2) ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ, ਸੈਮੀਨਾਰ, ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ (3) ਕਿਤਾਬਾਂ, ਰਸਾਲੇ, ਗਜ਼ਟੀਅਰਜ਼ ਅਤੇ

ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਵਰਗੀਆਂ ਖੋਜ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ (4) ਅਕਾਦਮਿਕ ਡੇਟਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ (5) ਆਪਸੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰ।

ਉਕਤ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਦਸਤਖਤ ਸਮਾਰੋਹ ਦੀ ਮਿਤੀ 26 ਦਸੰਬਰ, 2019 ਨੂੰ ਡੀਨ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਖੇ 11:30 ਵਜੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਦਸਤਖਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਦਾ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

جلد: 13 شماره: 4 (2019)

پنجاب دے رنگ

تماہی

ISSN:
2521-8379

Dyal Singh Research & Cultural Forum

دیاں سنگھ ریسرچ اینڈ کلچرل فورم

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary

NamdhariElibrary@gmail.com

Beautiful View of Gurdwara Janamasthan, Nankana Sahib,
Celebrating of 550th Birthday of Baba Guru Nanak Ji.

Palki Sahib, as part of 550th Birthday of Baba Guru Nanak Ji.

تماہی

پنجاب دے رنگ

جلد: 13 شماره: 4 (2019)

چیف ایڈیٹر

احسان اتچ ندیم

دیال سنگھ ریسرچ اینڈ کلچرل فورم

25-نسبت روڈ، لاہور

دیال سنگھ ریسرچ اینڈ کلچرل فورم-2019ء

- ☆ ایس میگزین داکوئی وی مضمون گئی یا جڑ وی طور تے ”پنجاب دے رنگ“ دا حوالہ دے کے کھوج پرکھ دے مقصد لئی ورتیا جاسکدا اے۔
- ☆ ”پنجاب دے رنگ“ وچ شامل مضامین/نظاماں وغیرہ وچ پیش کیتے گئے وچاراں نال ادارے دا متفق ہونا ضروری نہیں تے نہ ای ادارہ یا ایہدا کوئی کاما کسے لکھت لئی دے وار ہووے گا۔
- ☆ ”پنجاب دے رنگ“ ٹوں چنگے توں چنگا بناؤن لئی تہاڈے سچھاء ساڈے واسطے بہت قیمتی نیں۔

چھاپن ہار

احسان ایچ ندیم، ڈائریکٹر دیال سنگھ ریسرچ اینڈ کلچرل فورم

25-نسبت روڈ، لہور، پاکستان

فون: (0092-42)37312080 (فیکس: (0092-42)37232230)

Email: dsrcf@yahoo.com

Web: www.dsrcf.org

www.flicker.com/photos/dsrcf

https://www.facebook.com/groups/384939948282246/

چیف ایڈیٹر

احسان ایچ ندیم

صلاح کار

پروفیسر ہمت سنگھ

ڈاکٹر جسبیر کور

ڈاکٹر گردش سنگھ ڈھلوں

سر دارگرمیل سنگھ خالصہ

ڈاکٹر مجاہدہ بٹ

میاں آفتاب احمد خان جونیہ

ایڈیٹر ریل اسسٹنٹ

فیصل ارشد بٹ

عمران احمد

مُل: 100 روپے

بدیس لئی: 7 ڈالر (امریکی)

تکرا

4	مڈھلی گل	1۔
5	گورونانک صاحب دی بانی وچ وشو شنائی آتے منکھی بھائی چارے داسدھانت ڈاکٹر دیوندر پال سنگھ	2۔
12	صاحب کمال گورو گو بند سنگھ جی گرمیل سنگھ خالصہ گیا سپرا	3۔
	سمے دی گل	
18	بابا گورونانک جی دا 550 وال پرکاش پرب سیمینار	4۔
20	ایم او یو دیال سنگھ ریسرچ اینڈ کلچرل فوم آتے آرکیالوجی ڈپارٹمنٹ، پنجاب یونیورسٹی، لاہور وچکار	5۔
21	ایم او یو دیال سنگھ ریسرچ اینڈ کلچرل فوم آتے ہسٹری ڈپارٹمنٹ، پنجاب یونیورسٹی، لاہور وچکار	6۔

مڈھلی گل

پنجابی وچ اک مضمون ”گورونانک صاحب دی بانی وچ وشو شانتی اُتے منکھی بھائی چارے دا سدھانت“ دیوندر پال سنگھ نے لکھیا ہے۔ ایس مضمون وچ گورونانک جی دے عالمی امن اُتے بھائی چارے دے پیغام اُتے چانن پایا گیا اے۔ لکھاری نے عالمی پُرامن معاشرے دی لوڑ اُتے زور دیندیاں ہوئیاں آلودگی، بدعنوانی، منشیات، دہشت گردی وغیرہ دے متعلق گورونانک جی دی بانی دا حوالہ دتا ہے۔

’سے دی گل‘ وچ خاص طور تے بابا گرو نانک جی دے 550 ویں پرکاش پُرب تقریبات دے حوالے نال ہون والیاں سرگرمیاں دی رپورٹ دتی گئی اے۔ ’سے دی گل‘ وچ ہی پنجاب یونیورسٹی دے دو شعبیاں، شعبہ آثارِ قدیمہ اُتے شعبہ ہسٹری اینڈ پاکستان اسٹڈیز دے نال ایم او یو اُتے دستخط کر کے اپنے مقصد نوں آگاہ نہہ ٹوردیاں ہوئیاں ڈی ایس آر سی ایف دی پیشرفت دا احاطہ وی کیتا گیا اے۔

احسان ایچ ندیم

چیف ایڈیٹر

ایہہ شمارہ وی ایس خصوصی شمارے وانگوں دوواں زبانان انگریزی تے پنجابی وچ شائع کر رہے آں، پنجابی دے دوویں لپیاں نوں سمجھن والے پنجابیاں واسطے گرکھی تے شاہ مکھی لپی وی استعمال کر رہے ہاں تاں جو پنجابی پڑھن والے وسیع طبقے تک پہنچ ہو سکے۔

موجودہ شمارے وچ ایس ڈاکٹر دیوندر پال سنگھ دا اک مضمون ”Sikhism and Islam-the inter-relationship“ دے سرناویں پٹھ شامل کیتا اے۔ اک طرح دا ایہہ قرآن مجید اُتے گورو گرنتھ صاحب دا تقابلی مطالعہ اے۔ ایہدے وچ اُچّ کر کے رب دی وحدانیت دے موضوع تے گل کیتی گئی اے۔ لکھاری نے دوواں دھرماں وچ توحید دی سانجھ نوں واضح کیتا اے۔

ساڈے دوجے ودوان گرمیل سنگھ خالصہ گیا سپرا دا ”صاحب کمال گورو گوہند سنگھ جی“ دے عنوان نال مضمون شامل اے۔ لکھاری نے گورو گوہند سنگھ دی حیاتی دے مختلف پہلوواں اُتے تبادلہ خیال کیتا اُتے شہزادیاں دی شہادت دے واقعے اُتے چانن پایا اے۔ نال اوہناں ایہہ حقیقت وی سامنے لیاوندی اے کہ شہنشاہ اورنگ زیب آپ وی گورو جی لئی نرم گوشہ رکھداسی لیکن ہندو تو اے اعناصر نے اوہنوں گمراہ کیتا۔

گورو نانک صاحب دی بانی وچ وشوشانتی اُتے منکھی بھائی چارے داسدھانت

ڈاکٹر دیپندر پال سنگھ

سکھ دھرم دا جنم، پندرھویں صدی دوران، بھارتی اپ مہاندیپ دے پنجاب راج وچ ہويا۔ گورو نانک جی دوارا ستھاپت، ایہہ دھرم دنیا دا پنجواں وڈا دھرم ہے۔ گورو نانک جی دے فلسفے نوں ایس دھرم دے پوتر گرنٹھ سری گورو گرنٹھ صاحب وچ مرتب کیتا گیا ہے۔ ایس فلسفے دے بُنیادی تصورات ایہہ ہن: اک پیدا کرن والے اُتے وشواس، سرب سانجھوالتا (عالمگیر شراکت)، سمھنا نال پیار، بے لوث خدمت، سماجک نیاں لئی تین شیل رہنا، ایماندار جیون جاجن، اخلاقی چال چلن، اتے گرہستی جیون جیونا۔ دنیا بھر وچ سکھ دھرم دے لگ بھگ 28 ملین پیروکار ہن۔

سارے دیشاں دے لوکاں دے وچ آزادی، سدبھاون، شانتی اتے خوش حالی والی آدرش حالت دی ستھاپنا دا ناں ہی وشوشانتی ہے۔ ہنسائوں مکت وشوشانتی دا ایہہ آدرش، لوکاں اُتے قوماں نوں سوے اچھک روپ وچ یدھ روکن دا ادھار پردان کردا ہے۔ بے شک وکھو وکھرے دھرم، سمبھیاچار، فلسفیاں تے تنظیمیں دے اجیہی آدرش حالت دی ستھاپنا بارے وچار بھن بھن ہو سکدے ہن، پر اوہناں سمجھ دا اک سانجھا وچارتاں ایہو ہی ہے کہ دھرت واسی سمونہ قوماں وچ جنگ دے حالات ختم ہونے چاہیدے ہن۔ وشوشانتی، دھارمک اتے دھرم

سارے دیشاں دے لوکاں دے وچ آزادی، سدبھاون، شانتی اتے خوش حالی والی آدرش حالت دی ستھاپنا دا ناں ہی وشوشانتی ہے۔ ہنسائوں مکت وشوشانتی دا ایہہ آدرش، لوکاں اُتے قوماں نوں سوے اچھک روپ وچ یدھ روکن دا ادھار پردان کردا ہے۔ بے شک وکھو وکھرے دھرم، سمبھیاچار، فلسفیاں تے تنظیمیں دے اجیہی آدرش حالت دی ستھاپنا بارے وچار بھن بھن ہو سکدے ہن، پر اوہناں سمجھ دا اک سانجھا وچارتاں ایہو ہی ہے کہ دھرت واسی سمونہ قوماں وچ جنگ دے حالات ختم ہونے چاہیدے ہن۔ وشوشانتی، دھارمک اتے دھرم

سارے دیشاں دے لوکاں دے وچ آزادی، سدبھاون، شانتی اتے خوش حالی والی آدرش حالت دی ستھاپنا دا ناں ہی وشوشانتی ہے۔ ہنسائوں مکت وشوشانتی دا ایہہ آدرش، لوکاں اُتے قوماں نوں سوے اچھک روپ وچ یدھ روکن دا ادھار پردان کردا ہے۔ بے شک وکھو وکھرے دھرم، سمبھیاچار، فلسفیاں تے تنظیمیں دے اجیہی آدرش حالت دی ستھاپنا بارے وچار بھن بھن ہو سکدے ہن، پر اوہناں سمجھ دا اک سانجھا وچارتاں ایہو ہی ہے کہ دھرت واسی سمونہ قوماں وچ جنگ دے حالات ختم ہونے چاہیدے ہن۔ وشوشانتی، دھارمک اتے دھرم

کردتا ہے۔ دہشت گردی وچ وادھے اتے توماں
وچکار راجنیتک دولیش نے وشو شانتی نوں گمبھیر سنکٹ پیدا
کردتا ہے۔ اجیہے خراب حالات تاں وچ منکھتا دے سراپر
تباہی دے بدل منڈلا رہے ہن۔ پرسری گورو گرنتھ
صاحب وچ موجود سکھی سدھانت، مکھی جیون لئی خطرہ
بنے موجودہ حالات تاں توں مکتی دارا دکھاؤن وچ مددگار
ہن۔ سری گورو گرنتھ صاحب، دنیا بھر وچ شانتی اتے
خوش حالی دے قیام لئی راہنمائی پردان کرن والا، اک
وڈ ملا گرنتھ ہے۔ ایس وچ موجود اصول پوری انسانیت
لئی عمل یوگ ہن تے جواجو کے سمیں دوران تے مستقبل
لئی وی بہت سار تھکتا رکھدے ہن۔

ماحولیاتی بحران تے حل

اجو کے سمیں دوران، انسانی تہذیب دا
صنعتاں اُتے انحصار، قدرتی واتا ورن اتے بہت ہی
ماڑے پر بھاواں دا کارن بن رہی ہے۔ اج ساڈی
دھرتی عالمی تاپمان وادھا، گرین ہاؤس پر بھاو، اوزون
پرت وچ مکھو رے، جنگلاں دی تباہی، ہوا، پانی تے
بھومی پردوشن، آوازی تے ریڈیو ایکٹو کرن داشکار بن
چکی ہے۔ دنوں دن ایہہ سنکٹ ہو ر گہرا ہوندا جا رہیا
ہے۔ جے اجیہے مشکلاں بھرے حالات تاں دا سمیں سر صبح
علاج نہیں کیتا گیا تاں اوہ دن دور نہیں جد ساڈی دھرتی
جیون توں سکھنے مار وھل وچ بدل جاوے گی۔ سری گورو
گرنتھ صاحب وچ منکھ اتے قدرت دی باہمی زبھرتا
دی دس پائی گئی ہے۔ گورونانک دیو جی اپنی پرسدھ رچنا
”جپ جی“ وچ اجیہی سنہندھتا اذکرا نچ کردے ہن:

پون گورو پانی پتاما تادھرت مہت
دوس رات دے دانی دایا کھیلے سگل جکت۔۔ (م-1، پنا 8)
بھاو ہوا پران شکتی ہے۔ پانی جنم داتا ہے۔
وشال دھرتی ساریاں دی ماں ہے۔ دن اتے رات
کھڈاوے ہن، جو ساری سرشٹی نوں اپنی گود وچ کھڈا
رہے ہن۔ سپیشٹ ہے کہ دھرتی اپری جیون ہوند قدرتی
تتاں دی سہ ہوند اتے زبھر کردی ہے۔
ایہہ بہت ہی حیرانی والی گل ہے کہ منکھ پچھلے
لگ بھگ 100 سالوں ہی واتا ورنی پردوشن اتے
ایس دے برے پر بھاواں بارے ودھیرے چیتن
ہو یا ہے۔ پر گربانی وچ اجیہے حالات تاں بارے وچار، اج
توں لگ بھگ 525 سال پہلاں ہی انکت کردتے گئے
سن۔ گربانی وچ پردوشن دا ورن صوٹک وجوں کیتا گیا
ہے۔ گربانی دا کتھن ہے:
سوٹک اگن بھکھے جگ کھاء۔۔ (م-1، پنا 413)
ترجمہ: پردوشن بلدی اگ وانگ ہے، جو سارے سنسار
نوں جلا رہی ہے۔
سوٹک جل تھل سبھ ہی تھائے۔۔ (م-1، پنا 413)
ترجمہ: پردوشن پانی وچ، دھرتی اتے تے ہر جگہ وکھے
موجود ہے۔
جل ہے سوٹک تھل ہے سوٹک سوٹک اوپت ہوئی۔۔
(بھگت کیرجی، پنا 331)
ترجمہ: پردوشن پانی وچ ہے، اتے دھرتی اتے وی موجود
ہے۔ پردوشن لگاتار پیدا کیتا جا رہیا ہے۔
پردوشن بھرے حالات تاں نال نچٹھن لئی گورو

دیاں رکاوٹاں نال منجھٹھن لئی، سانوں ساریاں نوں پریرنا پران کرن دے مددگار ہے۔ ماحولیاتی مسئلایاں نوں حل کرن لئی اتھتھے کجھ انفرادی شخصیات دا ذکر کرنا ضروری ہے جو سری گرو گرنتھ صاحب توں لئیاں ہدایات دی پیروی کردے نیں۔ سنت بلیہ سنگھ سچووال نے 160 کلومیٹر لمی کالی وینٹی ندی دی صاف صفائی کر کے، بابا سیوا سنگھ کھنڈر صاحب والیاں نے ہن تک تقریباً 46.3 لکھ رُکھ لگا کے، اتے اکیوسکھ، سنسٹھانے گورونانک جی دے 550 ویں گرپر ب دے موقعے اتے وشو واپائی پدھرا تے 10 لکھ رُکھ لگاؤن نال، واتا ورنی مسئلایاں دے حل لئی اہم یوگدان پایا ہے۔

بدعنوانی دی روک تھام

اجو کے سماج وچ بدعنوانی دا بول بالا وڈے پدھرا تے پھیلیا ہویا ہے۔ جو اک بہت گنجھیر سماجک مسئلہ ہے۔ ایہہ عام عوام وچ پریشانی اُتے اشانتی پیدا کرن دا وڈا کارن ہے۔ سری گورو گرنتھ صاحب دے سندیش وچ سماجک ذمہ داری اک بنیادی دھارنا ہے۔ انسانیت دی معاشرتی اُتے روحانی فلاح ایس دا بنیادی ٹپچا ہے۔ گربانی وچ ایس سنسار نوں 'دھرم سال' کیہا گیا ہے۔ گربانی دا مقصد اخلاقیات دی بنیاد تے اک نواں برابری اُتے منحصر معاشرتی نظام دی سرجن ہے۔ گورو نانک صاحب دی سکھیا دا کیندری مطلب ہے: کرت کرو، ونڈ چکھواتے نام چپو۔ گورو صاحب دا کتنھن ہے: گھال کھاء کچھ ہتھہ دیئی۔

نانک راہ پچھانہ سے۔۔۔ (م-1، پنا 1245)

نانک صاحب دی بانی سانوں سیوگ راہ بھھاؤندی ہے۔ گورو نانک جی بیان کردے ہن کہ پردوشن بھرے حالات دا دے حل لئی، سبھ توں پہلاں تاں سانوں پردوشن دے کارناں، پر بھادواں اتے روک تھام کارجاں دا گیان حاصل کرنا بے حد ضروری ہے۔ ایس اپرنٹ روک تھام کارجاں سنبندھت سیوگ عملی کارج کر کے ہی اسیں بُرے حالات وچ سدھار کر سکدے ہاں۔ گورو نانک صاحب دا کتنھن ہے:

نانک سو تک ایو نہ اترے گیان اتارے دھوئے۔۔۔ (م-1، پنا 472)

ترجمہ: (گورو) نانک دا کتنھن ہے کہ صرف جان نال کہ پردوشن ہے، ایس آلودگی نوں دُور نہیں کیتا جا سکدا۔ ایہہ صرف علم (کی، کیوں تے کیوں؟ جان نال) اُتے سیانپ (روک تھام ڈھنگاں) دی ورتوں نال ختم کیتا جاسکدا ہے۔

ایس طرح، سری گورو گرنتھ صاحب سانوں قدرت نال سمیلنا وچ رہن دی مہنتا دسدے ہن۔ منکھ اُتے قدرت دی پر سپر سمبندھتا (متعلقہ مطابقت) دی دھارنا، دھرتی اُتے ایس دی واتا ورن پر نالی دی سرکھیا لئی ساڈے ساریاں نوں وڈی ذمہ داری دا احساس کراؤندی ہے۔ گربانی دا سدھیوی سندیش ہے کہ سانوں اپنی دھرتی ماں اُتے قدرت نال پیار کرنا چاہیدا ہے۔ اجیہی سوچ، ساڈیاں سماکی واتا ورنی چننا وں دے حل لئی اُتے ساڈی دھرتی اُپر جیون دے لئی بہت ڈھکوس ہے۔ ایہہ وچار دھارا، وشو شنائی دی پراپتی دے راہ

والا جیون چلن، ایس توں وی اتم ہے۔
گورو نانک صاحب دی بانی شوشن، رشوت
خوری اتے بھر شاپا بھرے جیون چلن دی پر زور زندا
کردی ہے۔ گربانی دا کتھن ہے:

حق پرایانا نکاس سوڑاس گائے۔۔ (م-1، پنا 141)
ترجمہ: دوسرے لوکاں دے حقاں اُتے ڈاکا مارن توں
ٹھیک اجیہا ہی پرہیز کرنا چاہیدا ہے جیہناں مسلمان،
سورداماس کھان توں پرہیز کردے ہن اُتے ہندو، گودا
ماس کھان توں۔

گربانی سانوں ماڑے کماں توں پرہیز
کرن دی تاکید کردی ہے۔ گورو نانک صاحب دافرمان
ہے:

لب کتا کوڑچو ہڑاٹھگ کھادھامراڈ۔۔ (م-1، پنا 15)
ترجمہ: لالچ کارن منکھ، روٹی لئی در در بھٹک رہے گئے
وانگ تھان تھان دیاں ٹھوکراں کھاندا ہے۔ جھوٹھ بولن
والا انسان بچ سبھاء والا ہوندا ہے۔ کسے نال دھوکھا کرنا
انج ہے جیویں کوئی مردے ٹوں چک مار رہیا ہووے۔
ترجمہ: کچے جیون چلن لئی سانوں لالچ، جھوٹھ تے ٹھگی
ورگیاں برائیاں توں بچنا بے حد ضروری ہے۔

گربانی ایس گل تے زور دیندی ہے کہ
دوجیاں دا شوشن کرنا اک مرے ہوئے آدمی دا ماس
کھان وانگ ہے۔ گربانی وچ سارے جیواں نوں
صبر سنو تھک بھری زندگی جیون اتے ہورناں دے مان
سمنان، جائیداد اُتے سوپین دا آدر کرن لئی صلاح دتی
گئی ہے۔ سری گورو گرنتھ صاحب دے ایہہ سماجک

ترجمہ: (گورو) نانک جی دا کتھن ہے کہ نیکی بھرے
اُدم نال محنت کر کے کیتی کمائی، ٹوں لوڑ ونداں نال سانجھا
کرنا ہی نیک چال چلن دا آدھار ہے۔

ایس طرح گورو نانک صاحب، کرت کرو
تے ونڈ چھکو دے سدھانت دوارا نیکی بھری منکھی
کوشش، رفاقت اُتے بھائی چارک گناں دی پالنا اُتے
بہت زیادہ زور دیندے ہن۔ کرت کرو دے
سدھانت نال گربانی سانوں اپنے قدرتی گناں دی
ورتوں نال سخت محنت کر دے ہوئے، اپنے، اپنے
پر یوار اُتے سماج دے بھلے لئی، ایمان داری بھریا
جیون بتیت کرن دی تاکید کردی ہے۔ دوسرا منکھ
سدھانت ونڈ چھکو، سوئے گرز پورتی توں پہلاں، اپنی
کرت دا پھل دوجیاں نال سانجھا کرن دی پریرنا
دیندا ہے۔ ایس طرح گربانی دا انویائی سارے بھائی
چارے لئی پریرنا اتے مددگار وجوں کامیاب جیون
جیوندا ہے۔ گورو نانک جی دی بانی دا تیجا منکھ سدھانت
نام چپو، سانوں، پر ماتما اُتے اوس دی سرجننا نال پیار
بھریا جیون جیون دا سدا دیندا ہے۔ گربانی سانوں
بری سنگت، بدکار اتے چغل خوراں دی سنگت توں
پرہیز کردیاں سماجک و اتاورن نوں صاف ستھرا رکھن دا
آدیش دیندی ہے۔ ایہہ روزانہ جیون وچ چنگا چال
چلن اپناؤن اتے زور دیندی ہے۔ گربانی دا کتھن ہے
کہ:

سچے اورے سبھ کوپرتیچ آچار۔۔ (م-1، پنا 62)
ترجمہ: بے شک سچ بولنا اتم گن ہے، پر سچے سچے آچرن

ترجمہ: ہے سیانے متر! اوہ سارا کھانا اُتے اند وارتھ
ہے، جومن ٹوں برائیاں نال بھر دیوے اُتے سریر ٹوں
دُکھ پہنچاؤند ہے۔

گر بانی سانوں مادک پدارتھ اُتے نشے لین
توں ورجدی ہے، اُتے اوہناں دی ورتوں دے
ماڑے پر بھاواں بارے چیتاؤنی وی دیندی ہے۔ گورو
صاحب دافرمان ہے:

درمت مد جو بیوتے کھلی پت کھلی۔۔ (م-5، پنا 399)
ترجمہ: اوہ لوک، جو بُرے پر بھاو والے مادک
پدارتھ داسیوں کردے ہن، اوہ اپنی عقل گوالیندے
ہن۔

ویاہتا سنبندھاں نال جڑے پوترتا اُتے
وفاداری دے فرضاں ٹوں یقینی بناؤن لئی، پر یو ورج
وفاداری تے تنکار دی نشیتا قائم رکھن لئی، اُتے زنا توں
بچن لئی گربانی وچ اچت سکھیا بیان کیتی گئی ہے۔ گورو
نانک صاحب فرماؤندے ہن:

پردار پر دھن پرلو بھاؤئے بکھے بکار۔۔
دست بھاؤ تچ نند پرانی کام کرودھ چندار۔۔ (م-1،
پنا 1255)

ترجمہ: دوجیاں دیاں پتنیاں اُتے بُری نظر رکھنا،
دوجیاں دی دولت دی لالسا کرنا، لالچ اُتے ہنکار کرنا
پاپ ہے۔ بھیڑیاں بھاوناواں، دوجیاں دی ننڈیا، کام
اُتے کرودھ داتیاگ کرنا چاہیدا ہے۔

کام کرودھ کا یا کونگا لے۔۔ (م-1، پنا 932)
ترجمہ: کام و اشنا پریرت رچیاں اُتے کرودھ دی عادت

آدرش، ساڈے سماج وچوں بدعنوانی اُتے ہور
بھیڑیاں برائیاں نوں ختم کرن وچ سہائتا کر سکدے
ہن۔ جیہدے نال پُرامن تعاون اُتے عالمی امن دا
قیام ممکن ہے۔

منشیات دی زیادتی اُتے ایڈز توں چھٹکارا:

اجو کے سمیں دوران منکھی سماج وچ نشیاں
دی ورتوں وڈے پدھر اُتے عام پر چلت ہو چکی ہے۔
جس کارن نشیاں دے ماڑے پر بھاواں توں بیڑت
لوکاں دی گنتی وچ وڈا وادھا ہو گیا ہے۔ نشیاں دادینت،
نوجوان پیڑھی اُتے اپنی جکڑ پوری طرح قائم کر چکیا
ہے۔ جس دے نتیجے وچ کئی طرح دیاں معاشرتی
پریشنیاں اُتے منکھی بیماریاں دا جنم ہو چکیا ہے۔ لچر
ٹیلی ویژن پروگراماں اُتے فحش فلماں راہیں انیتک
مانوی سنبندھاں دے پر سارن اُتے گندے پوپ
سنگیت دی پر پھلتا دے نال نال پدارتھوادی سبھیاچار
دے ابھارنے، منکھاں وچالے ناجائز سنبندھاں دے
وادھے لئی اک زرخیز زمین پردان کیتی ہے۔ ایس نال
سماج دی جسمانی، اخلاقی اُتے روحانی حالت نوں
بھاری سٹ لگی ہے۔ سٹے وجوں، ایڈز اُتے نشا خوری
دیاں علامتاں منکھاں اُتے بہت ماڑا پر بھاو پارہیاں
ہن۔ لیکن، ایس کھیترو وچ وی، گورونانک بانی سانوں
راہنمائی پردان کرن لئی مددگار ہے۔ گورو صاحب دا
کتھن ہے:

بابا ہور کھانا خوشی خواہ۔۔ جت کھادھے تن پیڑیئے من
مہہ چلہہ وکار۔۔ (م-1، پنا 16)

سریرنوں برباد کردیندی ہے۔ اُتے قابو پاسکنا ممکن ہے۔ اجیہا منکھی چیتنا نون پر ماتما،

نام جاں مول چیتنا نال جوڑ کے کیتا جاسکدا ہے۔ گورو صاحب دا بیان ہے:

ہوئے دیر گھر روگ ہے دارو بھی اس ماہ۔۔

کر پا کرے جے اپنی تاگر کا سبڈ مکاؤ۔۔ (محلہ 2، پنا 466)

ترجمہ: ہنکار کرنا، اک بھیا تک بیماری ہے، پر ایس دا علاج وی ممکن ہے۔ جیکر پر بھومہر کرے، تاں گورو دی سکھیا (شبد) انوسار جیون چلن راہیں اجیہا کیتا جا سکدا ہے۔

انساناں وچ مختلف دھارمک ہوند دے باوجود، مختلف بھائی چاریاں اُتے قوماں وچکار ہم آہنگی دا رشتہ برقرار رکھن لئی، سارے انساناں نوں روحانی اُتے نسلی طور تے برابر سمجھنا، اک ضروری شرط ہے۔ جے اسیں چاہندے ہاں کہ دنیا بے بھروسگی، ظلم، جبر، تشدد اُتے دہشت گردی دیاں برائیاں توں مکت ہو جاوے، تاں سانوں دوسریاں نوں اپنے بھائی چارے وچوں دیکھنا ہووے گا۔ سانوں ساڈی عزت نفس دے بنائی رکھن وچ، دو جیاں دی عزت لئی خطرے والے حالات پیدا کرن دا کارن بنن توں بچنا ہووے گا۔ گربانی دا کتھن ہے:

بھے کاہ کوڈ دیت نہ نہ بھے مانت آن۔۔ (محلہ 9، پنا 1427)

ترجمہ: نہ کسے نوں ڈراؤ اُتے نہ ہی کسے توں ڈرو۔ گربانی خوف توں ازادی دا احساس پیدا کردی ہے۔

ایس طرح گورو نانک صاحب دے سجھائے اخلاقی نظریات دی ورتوں کردیاں، ساڈا سماج نشیاں دے عمل تے ایس عمل کارن پیدا ہوئیاں/ ہو رہیاں برائیاں توں چھٹکارا پاسکدا ہے۔ ایہوں تک کہ ایڈز دے دینت نوں قابو کرنا، اُتے پوری طرح ختم کرنا وی ممکن ہے۔

نسل پرستی، دہشت گردی اُتے جنگ کا خاتمہ:

اجو کے سمیں وچ مُنکھ، بودھک اُتے پدارتھک طور اُتے، دوویں طرح ہی، بہت ترقی کر چکیا ہے۔ فیرو، لوکاں وچ آپسی لکراؤ اُتے دُنیا بھر دے دیشاں وچ بالادستی لئی جدوجہد جاری ہے۔ سٹے وجوں، کئی دیش اک دو جے نال لڑدے ہوئے اتواد، نسل واد اُتے منکھ جاتی لئی دکھانت نوں جنم دے رہے ہن۔ گربانی دسویں ہے کہ انا، منکھ دیاں ساریاں سمیاواں اُتے دوشاں دا کارن ہے۔ ایہہ منکھاں وچکار آپسی کلش، وکھو وکھ انسانی معاشریاں دے آپسی تنازعیات اُتے وکھو وکھ مکاں دے وچکار تنازعات دی اصل وجہ ہے۔ لے عرصے دوران، ثقافتی روایتاں دے نتیجے وجوں، منکھ وچ پیدا ہو یا دوستی دا رجحان صرف سطحی ہی ہے۔ جس سمیں منکھی ہوند دے بنے رہن لئی جدوجہد تیز ہو جاندی ہے، منکھ دی مول خود غرضی دی بھاونات ظاہر ہون لگدی ہے۔ ایس طرح منکھ، معاشرتی، قومی اُتے بین الاقوامی پدھراتے وی لکراؤ دا شکار بنن لگدا ہے۔

گربانی بیان کردی ہے کہ انسان لئی اپنی اُنا دی بھاونات

نہ کو بیرونی نہی بگا نہ سگل سنگ ہم کو بن آئی۔۔ (محلہ 5، پنا (م۔ 5، پنا 97)

ترجمہ: 1299 ہے پر ماتما! سارے جیو تیری اپار کر پا صدقہ

ترجمہ: کوئی وی دشمن نہیں ہے، اتے کوئی وی اجنبی نہیں

واضح ہے کہ سری گورو گرنتھ صاحب وچ

درج اخلاقی قدراں قیمتاں دی ورتوں کردیاں، سنسار

وچ شانتی قائم کیتی جاسکدی ہے۔ ایہہ گل ذکر یوگ ہے

کہ گرو نانک صاحب دافلسفہ منصفانہ، ازاد خیال، آفاقی

اتے انسان دوست معاشرتی نظام دی سرچنا تے مرکوز

ہے۔ ایہہ فلسفہ آپسی پیار دے فروغ، اعلیٰ اخلاقی طرز

عمل دے فروغ، معاشرتی مساوات، عالمی بھائی

چارے دی ترقی، اتے عالمی امن دے قیام لئی صحیح

راہنمائی دے سمرتھ ہے۔ ایس فلسفے دے مول

سدھانت نہ صرف سماجی چنناواں لئی بہت ڈھکوس

ہن، سگوں عمل یوگ وی ہن۔

حوالے

1. www.gurugranthdarpan.com/darpan

2/0736.html

2۔ سری گورو گرنتھ صاحب (ایس۔ جی۔ جی۔ ایس)

1983 (ری پرنٹ)، ایس۔ جی۔ پی۔ سی۔ امرتسر۔

3۔ ڈی۔ پی۔ سنگھ، دھرم اتے وگیان، 2001، سنگھ

برادرز، امرتسر۔

4۔ ڈی۔ پی۔ سنگھ، وگیان اتے سکھ دھرم۔ ٹکراؤ جاں

سمیلتا، 2018، سنگھ برادرز، امرتسر۔

*****

سبھ دے ساٹھے جنم داتا وجوں پر ماتما دا

سکنتپ اتے عالمی منکھی بھائی چارے دا آدرش، منکھ

دے سارے ووداں نوں سلجھاؤن لئی بنیادی اہمیت

رکھدے ہن۔ گربانی دامول سندیش ہے کہ پر ماتما سبھ

دا پتا ہے اتے اسیں اسدے بچے ہاں۔

ایکو پتا ایکس کے ہم بارک۔۔ (م۔ 5، پنا 611)

ترجمہ: اک پر ماتما ساریاں دا پتا ہے، اتے اسیں

اسدے بچے ہاں۔

سارے جیواں وچ پر ماتما دی ہوند دا وچار،

سانوں دوسرے لوکاں دی وبھنتا وچ وی، اوہناں نال

پیار کرن دا پریرک بندا ہے۔ انج منکھتائی پیار، پر ماتما

نال پیار دا لازمی انگ بن جاندا ہے۔ انجیہ پیار دے صحیح

پر گٹائی، گربانی، سموہ جیواں دی بے غرض سیوا دی دس

پاؤندی ہے۔ بے غرض سیوا دی مثال وجوں بھائی گھننیا

جی، بابا ندھان سنگھ، بھگت پورن سنگھ، بی بی اندرجیت

کور، بابا لائبھ سنگھ اتے خالص ایڈواناں ورنن یوگ

ہے۔ جیہناں نے عالمی بھائی چارے دی ستھاپتی تے

پر پھلتا لئی لگا تار تین شیل (جدوجہد) رہندے ہوئے

گربانی دے پیٹھاں ورنن کتھن نوں سار تھک کیتا

ہے/کر رہے ہن۔

سبھے ساٹھیوال سدائیں توں کسے نہ دسے باہرا جیؤ۔۔

صاحبِ کمال گورو گوہند سنگھ جی

گرمیل سنگھ خالصہ گیا پرا

گورو گوہند سنگھ جی دا پرکاش دیہاڑا 05 جنوری نوں
ماتا گجری جی دی پوتر ککھوں گھر گروتیغ بہادر صاحب جی اتے
شہر پٹنا (بہار) وچ ہويا۔ سن 1666 ساریاں نے پروان کر
لیا ہے پر سکھ مشنری کالج دے اگے دوان سردار مہندر سنگھ
جوش ثبوتاں سمیت 1661 لکھدے ہن۔ سکھ قوم دے
دو کھی شاتراں نے بڑے دھیان نال سارا سکھ اتہاس وگڑیا
ہے۔ پرچلت سکھ اتہاس انوسار پہلے پنج سال پٹنہ رہے۔
بچپن پٹنہ ہی گزرا یا۔ مارچ 1672 صاحب زادہ گوہند
رائے اتے ماتا گجری جی انند پور صاحب پنچپن۔ مڈھلی ودیا
گروتیغ بہادر صاحب جی تے ماتا گجری جی دی سدھی دیکھ
رکھ پیٹھ پراپت کیتی سی اتے تن چار سال وچ سرب ککھی
ماہر ہو گئے سن۔ 11 نومبر 1675 نوں گروتیغ بہادر صاحب
جی نے ساریاں دے دھرم دی رکھیا لئی دلی جا کے شہیدی
دتی سی۔ اتہاس وچ لکھیا ملدا ہے دھن سری گروتیغ بہادر
جن سگل سرسٹ پے ڈھاپی چادر۔ ہن سکھ قوم نوں سیدھ
دین دی ساری ذمہ داری ماتا گجری جی تے آگئی۔ ماتا گجری
جی نے صاحبزادہ گوہند رائے جی دی اک آدرشک منکھ دی
سر جتا کر کے وساکھی 1699 والے دن گورو گوہند سنگھ جی دا
روپ وچ سنسار منچ تے پرگٹ کردتا۔ وساکھی والا دن ایس
لئی چنیا گیا ہے کیونکہ گورو نانک صاحب جی دا پرکاش
وساکھی والے دن دا ہے۔ ایس لئی سکھی دا جنم وساکھی دانیا
جاندا ہے۔ اج کل وساکھی سکھ دس کر کے سارے سنسار
نے پروانت کر لیا ہے۔ وساکھی 1699 نوں خالصہ پنٹھ دی

گورو گوہند سنگھ جی دا پرکاش دیہاڑا ہر سال 5 جنوری
نوں منایا جاندا ہے۔ پرچلت سکھ اتہاس انوسار پوہ سدی
ستویں (23 پوہ سمت 1723) دا لکھیا ہے۔ پوہ سدی
ستویں جاں 23 پوہ، عیسوی کیلنڈر انوسار کدے تاں دسمبر
وچ دو وارا آجاندا ہے کدے جنوری وچ آؤندا ہے۔ دسمبر دا
آخری ہفتہ صاحبزادیاں اتے ماتا گجری جی دا شہیدی
دیہاڑا ہوندا ہے۔ ایہناں دنال وچ ہی گورو گوہند سنگھ جی دا
پرکاش دیہاڑا کر دیندے ہن۔ سکھ قوم دُبدھا وچ پے
جاندا ہے۔ ایس دُبدھا نوں دُور کرن لئی سہرہ دواناں
نے اک کیلنڈر بنایا سی جس دا نام نانک شاہی کیلنڈر رکھیا
گیا۔ شری اکال تخت صاحب امرتسر نے پروا لگی بھی دتی
سی۔ پورے سکھ جگت نے بھی من لیا سی۔ گورو گوہند سنگھ جی
دا پرکاش دیہاڑا ہر سال 05 جنوری دا پکا ہو گیا سی۔ کئی سال
چلیا بھی۔ شاطر منووا دیاں نے سکھ قوم وچ دُبدھا جاری
رکھن لئی اپنا اک نقلی نانک شاہی کیلنڈر جاری کروا دتا۔ ایوں
سکھ قوم پھر دُبدھا وچ پے گئی۔ سکھ قوم چاہندی ہے کہ ہر
سال دسمبر دا آخری ہفتہ صاحبزادیاں اتے ماتا گجری جی دی
شہیدی نوں سمرپت ہووے۔ گورو گوہند سنگھ جی دا پرکاش
دیہاڑا 05 جنوری توں نویں سال دے طور تے دھوم دھام
نال منایا جاوے۔ بھارت واسیاں نوں بھی ہزاراں سالوں
دی غلامی توں بعد ایہناں دنال دسمبر دے آخری ہفتے صدقہ
ہی آزادی ملی ہے۔ ایس لئی گورو گوہند سنگھ جی دا پرکاش
دیہاڑا ہر سال 05 جنوری دا پکا کیتا جاوے۔

سارے ہندو پہاڑی راجے اتے مغل فوجاں گورو جی دے خلاف اکٹھیاں ہو گئیاں سن۔ آخر اوہی ہو یا جس دام مقابلہ کرن لئی تیاری کیتی گئی سی۔ اورنگزیب نے سرہند دے نواب نوں انند پور تے حملہ کرن دی منظوری دے دتی سی۔ اوہناں ہندو پہاڑی راجیاں نال مل کے کئی ویر حملے کیتے سن۔ 1704 توں دسمبر 1705 تک پہاڑی ہندواں تے مغلاں نے اکٹھے ہو کے حملے کیتے۔ گورو جی نے بھی سنگھان نوں پنج بنج سو دے جتھیاں وچ پنج قلعیاں وچ تعینات کیتا ہو یا سی ایہہ قلعے سن قلعہ کیش گڑھ، آندر گڑھ، ہول گڑھ، لوہ گڑھ تے اگم پورہ۔ ادھر دئی دی مغل سینا اتے پہاڑی ہندو راجیاں دی سینا نال گجرجگڑھ وغیرہ سن۔ چھاتے ست پوہ دسمبر 1704 نوں گورو جی نے انند پور چھڈ دتا۔ پر پرپور اتن حصیاں وچ ونڈیا گیا۔ بہت سارا سامان تے اتہاس وغیرہ سراسندی دی بھینٹ چڑ گیا سی۔ ماتا گجری جی اتے چھوٹے صاحبزادے رسوئے گنگو نال اوہدے پنڈ سہیڑی نوں چلے گئے۔ گورو گوبند سنگھ جی وڈے صاحبزادیاں نال چمکور صاحب ول نوں تے گورو کے محل بھائی منی سنگھ جی نال دئی ول نوں چلے گئے۔ 1704-12-22 نوں چمکوردی گڑھی وچ سنسار دا انوکھا یدھ ہویا۔ گورو جی دے نال 40 سنگھ تے دو صاحبزادے بابا اجیت سنگھ تے جھار سنگھ سن۔ ایہہ سبھ بھکھے پیاسے کچی گڑھی وچ جت جاں موت لئی ڈٹ گئے۔ دو بے پاسے مغل تے پہاڑی ہندو راجیاں دی فوج سی۔ گورو جی طرفوں پنج سنگھ جی کارا لچھڈ دے گڑھی وچوں نکل کے شہیدی تک لڑ دے رہندے۔ اگے پنج سنگھ گجے دیہاڑ دے جیرکارے چھڈ دے یدھ کردے تے شہیدی پا جان دے۔ ایسے طرح سبھ لڑے۔ واری آئی صاحبزادہ اجیت سنگھ جی دی

سر جنا ہوئی۔ خالصہ پنٹھ دی بھرتی شروع ہوئی۔ بھرتی دے مڈھے اصول ایہہ بن۔ کیش ثابت رکھنے تمبا کو داسیوں نہیں کرنا، پر استری جاں پر پرش داسنگ نہیں کرنا، اللہ دے نام تے مارے گئے جیو دا ماس نہیں کھانا۔ ایس نوں کٹھا کیہا ہے۔ کٹھا دا اتھ عام طور تے حلال کرنا کیتا جاندا ہے۔ پیسے حلال دا الٹ حرام ہوندا ہے۔ گورو جی نے حلال نوں قرآن شریف پڑھنا کیہا ہے۔ ہک حلال قرآن اتھ کٹھا دا اتھ گرمیت انوسار ایہہ ہے کہ ہک حلال دی کرت کر کے ہی وستو خریدنی ہے تے چھکنی ہے۔ اتھ ماس دی گل کرنی مور کھاں دا جھگڑا ہے۔ ماس ماس کر مور کھ جھگڑے بھارتی سنویدھان انوسار سکھاں نوں مولک ادھیکار تحت کرپان پہنن دا ادھیکار ہے۔ سنویدھان وچ سکھ دی پری بھاشا بھی دتی ہے کہ کیشادھاری سکھ ہے۔ تمبا کو داسیوں نہیں کرنا دنیا من دی ہے کہ تمبا کو صحت لئی نقصان دہ ہے۔ پنج ککاری وردی کیش، کنگھا، کڑا، کرپان تا کچھہر اکال پرکھ کی فوج دی وردی زردھارت کر کے خالصہ پنٹھ دی سر جنا کر کے گورو جی نے پکی اکال پرکھ کی فوج دا گٹھن کیتا۔ ایس اکال پرکھ کی فوج دا نشانہ منکھی ادھیکاراں دی رکھیا کرنا مٹھیا ہے۔

تھیار گھوڑے آدی اوہ سبھ رکھے جیہڑے سمیں انوسار پرچلت سن۔ خالصہ فوج دی سر جنا توں پہلاں بھی گورو گوبند سنگھ جی نے بھگانی، پاؤٹا، ندون آدی دیاں جنگاں لڑ چکے سن۔ ایہہ اکال پرکھ دی فوج دی ساجنا گورو نانک صاحب جی دے حکم انوسار ہی ساجی گئی:۔ جیو تیبو پریم کھیلن کاچا دسر دھرتی گلی میری آؤ۔ ات مارگ پیر دھرتی سردتے کان نہ کیجے۔ ایہوں تک پہنچن لئی 230 سال لگے۔ ایہہ بھی اکال پرکھ دی فوج دا گٹھن تاں کیتا گیا جد

پنچ سنگھ نال ہو گئے۔ جوش نال میدان جنگ وچ گئے۔ گورو
گوہند سنگھ جی ایہہ کوئٹک اپنے اکھیں دیکھ رہے سن۔
صاحبزادے نے تاں کمال ہی کردتی۔ لہولہان ہوئے پورن
پھٹڑ حالت وچ بھی بجلی دی طرح گھم گھم ٹڑدے گورو جی نے
آپ دیکھیا۔ سارا جتھا شہیدی تک جوش نال لڑیا۔ ایدھر
صاحب زادہ جھار سنگھ جی بھی میدان جنگ وچ کُدن لئی
گریلیاں لے رہے سن۔ گورو جی توں اجازت لئی۔ پنچ سنگھ
نال لئے۔ بدلاں دی طرح گئے۔ جیکارے چھڑے۔
دشمن تے کڈ کے پے گئے۔ گورو جی ایہہ سبھ دیکھ رہے سن۔
جدوں صاحبزادہ شہیدی پا گیا تاں گورو جی نے جیکارا
چھڑیا۔ واہگورو جی داکٹر کیتا۔ ہن گڑھی وچ گیاراں سنگھ رہ
گئے۔ سنگھاں گرم ت کیتا گورو جی نوں گڑھی چھڑ جان دا حکم
نامہ سنایا۔ پہلاں تاں گورو صاحب منے نہیں پر سنگھاں نے
دبا پایا تے گڑھی چھڑ جان لئی کہا۔ گورو جی نے اپنے نال
بھائی دینا سنگھ، بھائی دھرم سنگھ تے بھائی مان سنگھ اتے دوہور
سنگھ نال لئے۔ بھائی سنگت سنگھ جی جیہناں دامہاندرا گورو جی
دے نال ملدا اسی اتے چھ سنگھ ہور جنگ جاری رکھن لئی چھڑ
دتے۔ گڑھی چھڑن ویلے اک طریقہ ورتیا تے مغل فوج وچ
گھبراہٹ پیدا ہو گئی۔ ایس طرح دیاں کئی پاسیاں توں
اوازاں کڈھیاں جیویں کہ پتا لگے کہ گورو جی گڑھی چھڑ گئے
ہوں۔ دشمن وچ بھگدڑ مچ گئی۔ بھائی سنگت سنگھ جی نے
بھلیکھا پاؤ جھاکی بھی دتی۔ سنگت سنگھ نے گورو جی طرح کلغی
آدجائی ہوئی سی۔ بہتیاں نوں بھلیکھا پے گیا کہ گورو جی گڑھی
دے اندر ہی ہن جد کہ گورو جی نکل چکے سن۔ ہنیری رات
سی۔ سنگھنا جنگل سی۔ سنگھ اتے گورو جی وچھڑ گئے۔ ادھر دن
چڑھدے سار جنگ شروع ہو گئی تے گورو جی ماچھی واڑے

لکھی جنگل خالصہ آئے ویدار لگوئے۔ سن کے صد ماہی

پنچ گئے۔ بھائی سنگت سنگھ جی دا جتھا بھی شہیدی پا گیا۔ مغل
بھائی سنگت سنگھ جی دی لاش دیکھ کے بھلیکھا کھا گئے کہ گورو
گوہند سنگھ جی شہید ہو گئے۔ ادھر ماتا گجری جی نال چھوٹے
صاحبزادے زور اور سنگھ جی تے فٹ سنگھ نوں اک گورو گھر دا
ہندو براہمن رسوینا گنگو اپنے پنڈ سہیڑی لے گیا۔ مغل سرکار
نے گھوپا پھرایا ہو یا سی کہ گورو جی دے پرپور نوں پھڑاؤن
والے نوں بھاری انعام دتے جان گے۔ ماتا گجری جی کول بھی
قیمتی مال آتے موہراں سن۔ گنگو نوں ایہہ سبھ پتاسی۔ اوہنوں
دوہرا لالہ بھہ ہوندا دکھائی دتا۔ گنگو موڑنے گیا۔ تھاندا رنوں
اطلاع دتی کہ ماتا گجری جی تے چھوٹے صاحبزادے
اوہدے گھر ہن۔ مغل سرکار نے تاں نوں گرفتار کر لیا تے
سرہند دے ٹھنڈے برج وچ بندی بنا لئے۔ وزیر خاں
نسچنت ہو گیا کہ گورو جی شہید ہو گئے تے ماتا گجری جی
اوہدے قبضے وچ ہے۔ ماتا گجری تے بچیاں تے مقدمہ
چلیا۔ ایہہ مقدمہ اوں ہی چلیا جیویں دلی گورو تیغ بہادر
صاحب جی تے چلیا سی۔ ماتا گجری جی نے بھی چنگے جیون
جیون دیاں پیشکاریاں بڑے ٹھرہ سے نال ٹھکرا دتیاں۔ ماتا
گجری جی دے ساہمنے چھوٹے صاحبزادیاں نوں بھیانک
تسہیاں اپرنت ۱۷ تے ۹ سال دے صاحبزادیاں نوں شہید
کردتا تے ۸۰ سالوں دی پردھ ماتا گجری جی نوں بھی شہید کر
دتا۔ ایدھر گورو جی ماچھی واڑے توں ساہنیوال عالم گیر
ہوندے ہوئے ہیراں سیلوانی وچ دی ہوندے ہوئے لے
چٹھے پنچ گئے۔ آگے دینے کاگڑ پنچے۔ ایتھوں ہی سنگتاں
نوں سُنہیا پہنچیا کہ گورو گوہند سنگھ جی دینے کاگڑ دیوان لائی
بیٹھے ہن۔ لکھی ملدا ہے:-

دی مہی پانی گھاؤ متوں۔ کسے نال نہ رلیا کائی کوئی سوک پیونے۔ گیا فراق ملیا متی ماہی تاہی سکر کیتونے۔ اتھے ہی نور ماہی نے گورو جی نوں سر ہند وچ ماتا تے چھوٹے صاحبزادیاں دا شہیدی ساکاسنیا۔ اوس ویلے گورو جی نے اپنے تیر دی نوک نال اک کانہیں (گھاہ) دا بوٹا پٹ کے کپہا ہن مغل راج دی جڑھ ایس پٹی جا نیگی کسے کوئی نے ٹھیک ہی کیہا:- نہ بات کہوں اب کی۔ نہ بات کہوں تب کی۔ اگر نہ ہوتے گورو گو بند سنگھ تا سزت ہوتی سبھ کی۔ دینے کافی سا پڑاؤ کیہا۔ سر ہند دے نواب وزیر خان نوں بھی پتا لگ گیا کہ گورو جی صحیح سلامت دینے بیٹھے ہن۔ وزیر خان نے چودھری شمیر نوں حکم دتا کہ گورو جی نوں پھڑ کے سر ہند پیش کیتا جاوے۔ چودھری شمیر گورو جی نوں جان گیا سی کہ ایہہ تاں اللہ دے بندے ہن۔ کافر نہیں ہے۔ اوس نے منع کردتا۔ چودھری شمیر اتے ہور ناں توں پتا لگیا کہ اورنگزیب، گورو جی نوں کافر سمجھدے سن۔ گورو جی نے ایس غلط فہمی نوں دور کرن لئی کہ اوہ کافر نہیں۔ بت پوجک نہیں۔ مایا دے لو بھی نہیں۔ سربت دا بھلا چاہن والے ہن۔ منکھی ادھیہ کاراں دی رکھی لئی ہن۔ لو کائی نوں اک اللہ دے لڑاؤ نا نشانہ ہے۔ ایہہ سارا کجھ سمجھاؤن دی نیقی نال لکھ کے اک چٹھی دے روپ وچ بھائی دنیا سنگھ جی نوں اورنگزیب کوں بھیجیا۔ جدوں اورنگزیب نوں پتا لگیا کہ گورو جی تاں صحیح معنیاں وچ اک اللہ دے بندے ہن۔ اوہناں وچ گورو جی نوں ملن دی تڑپ پیدا ہو گئی۔ وزیر خان نے گورو جی نوں ختم کرن لئی سو پیسے بھیج دتے۔ گورو جی نے دینا کانٹڑ چھڈ دتا جلال، بھگتا تے پتو کے دے وچ دی ہوندے ہوئے کوٹ کپورا پہنچ گئے۔ ایس توں اگے ڈھلواں تے جیتو آدی

دی ہوندے ہوئے کھدرانے دی ڈھاب تے پہنچ گئے۔ بہت سارے وچھڑے مریجوڑے سنگھ بھی گورو جی نال مل گئے۔ وزیر خان نے بھی گورو جی نوں پھڑن لئی فوجاں بھیج دتیاں سن۔ ایس علاقے وچ پانی دی کمی سی۔ سنگھاں نے پانی والی کھدرانے دی ڈھاب تے قبضہ کر رکھیا سی۔ سنگھاں وچ جت جاں موت دا جوش سی۔ وزیر خان دی فوج نال گھمسان دا دیدھ ہو یا۔ گورو جی دی جت ہوئی۔ اتھے شہید ہون والے سنگھاں نوں مکت سنگھاں دا خطاب ملیا اتے ایس استھان دا نام بھی مکتسر پے گیا۔ ایس کھدرانے دی لڑائی وچ اک بی بی بھاگ کور دے پیمیاں دے جتھے نے بھی بھاگ لیا۔ ایہناں نے بھی ڈٹ کے گورو جی دا ساتھ دتا تے شہیدی نوں پراپت ہونیاں۔ ایہہ مکتسر دی لڑائی مئی 1705 نوں ہوئی سی۔ مکتسر دی جنگ توں بعد گورو جی نے کھل کے پرچار بھیری کیتی۔ فیروز پور لاگے وجید پور رُوپیان تھیہڑی بھونڈر آدی پنڈاں وچ دھڑلے نال گرمت دا پرچار کیتا۔ بھاری گنتی وچ سنگت جڑ گئی۔ ایس پرچار بھیری دوران کئی مسلمان بھی سنگھ سچ گئے۔ اک مسلمان فقیر چھتیا نے داسی اوس نے گورو جی پاسوں امرت چھک کے اجمیر سنگھ دے روپ وچ گورو جی نال وچریا۔ اوس دے چیلے بھی گورو جی نال ہو گئے۔ گورو جی نے تنخواہ تے بھرتی کر کے فوج کھڑی کر لئی۔ ایس وچ زیادہ تر بیراڑ جٹ سن۔ جدوں بیراڑی جٹاں نوں کئی مہینے تنخواہ نہ ملی تاں بیراڑی جٹ فوجی اڑ گئے۔ دانی سنگھاں نے اپنے دسوندی مایا گورو جی نوں بھینٹ کیتی تے تنخواہ دی ادائیگی کیتی گئی تے اگے باجک توں ہوندے ہوئے تلونڈی صابو پہنچے۔ اتھے گورو جی نے کمر کسا کھوہل کے دم لیا۔ ایس شہر دا نام ہی دمدا صاحب پے گیا۔ اتھے

کیتی۔ سرہند دا نواب بہت خفا ہو یا اوس نے اپنے سونیاں راہیں گورو جی تے حملہ کروا دتا۔ ناندریڈ وکھے گورو جی دا میل مادھو داس بیراگی نال ہو یا۔ مادھو داس بیراگی امرت چھک کے بندہ سنگھ بہادر بنیا۔ بندہ سنگھ بہادر نوں گورو جی نے اک سنگھاں دا جتھا، پنج تیر، نگارا تے نشان صاحب دے کے سرہند فتح کرن لئی وداع کیتا۔ سنگھاں نوں حکم کیتا کہ اج توں تیں کیول تے کیول گورو گرنتھ صاحب جی توں ہی اگوائی لینی ہے۔ گورو گرنتھ صاحب جی نوں گریائی دے کے آپ 1708-10-06 نوں جوت جوت سما گئے۔ ودواناں نے گورو گو بند سنگھ جی بارے بہت لکھیا ہے۔ بھلا سوچو! پٹنہ توں ناندریڈ صاحب دے 42 سالان دے سفر وچ گورو جی نے کتے اک واری بھی ذکر کیتا ہووے کہ بھائی سنگھو! آؤ تہا نوں ایس تھان دے درشن کرایئے جتھے اسیں پچھلے جنم وچ بھگتی کیتی سی۔ نہ کسے گورو صاحب جی نے اسارا کیتا ہے۔ پھر ایویں ہی سکھاں دے سرتے ہیم کنڈ دی کتھا کیوں مڑھی گئی۔ ایہہ براہمن وادیاں دی شارتا ہے۔ براہمن وادیاں نوں پتا ہے کہ سکھ گورو گو بند سنگھ جی دے نام تے مکمل ہو کے کچھ لگ جان دے ہن۔ ایس لئی گورو گو بند سنگھ جی دے نام تے ہیم کنٹ ہندو دھما گنگوتری جمنوتری بدری ناتھ آدی دے مدھ وچ ستھاپت کروا لیا تاں کہ ہندو دھما دے خرچے داسد یوی پر بندھ ہو گیا۔ گورو گو بند سنگھ جی دے نام تے اک گرنتھ بھی سرج دتا۔ ایس وچ ہی ایس ہیم کنٹ دی کتھا دا ذکر بھی ہے۔ شاطر منوادیان نے سکھ قوم نوں اک تاں انند پور صاحب توں توڑ کے ادھر ہیم کنٹ ول نوں کرنا سی تے دوسرا گورو گرنتھ صاحب جی نالوں توڑ کے

اک ہنکاری قسم دا زمیندار ڈلے نال ملاپ ہو یا۔ اوس دے سپاہیاں تے گورو جی دے سپاہیاں دی بہادری دی پرکھ ہوئی تے اوس دا ہنکار توڑیا تے اوہ بھائی ڈلا بن کے گورو جی دا شر دھالو بن گیا۔ اتھے ہی بھائی منی سنگھ جو کہ دلی گورو کے محلاں نال سی اوہ بھی گورو کے محلاں نال آ گیا۔ بھائی منی سنگھ جی کول گورو ارجن صاحب جی سمپادت گورو گرنتھ صاحب جی دی بیڑا اک اتارا سی اتے ہور سنگھاں کول بھی گورو گرنتھ صاحب جی دی بانی سی۔ گورو گو بند سنگھ جی دی نگرانی پیٹھ بھائی منی سنگھ جی توں اک بیڑ لکھوائی گئی ایس وچ گورو نانک صاحب جی دی موہر والی گورو تیغ بہادر صاحب جی دی بانی درج کیتی۔ بھائی دینا سنگھ جی بھی اورنگزیب نوں مل کے 1706-10-20 نوں تلونڈی آ گئے۔ اچھی خبر لیا کہ بادشاہ گورو جی نوں مل کے ہونیاں ودھیکیاں دا پچا تاپ کرنا چاہو ہندا ہے۔ اورنگزیب دھن ول سی۔ بیماری۔ گورو جی دادوآں دی سادھ توں ہوندے ہوئے ارادلی پر بہت دے گھنور شہر پہنچے۔ اتھے ہی پتا لگیا کہ اورنگزیب 1707-02-20 اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ اورنگزیب دے تن پترن:- معظم، اعظم تے کام بخش۔ راج گدی لئی ہیرا بڑی مچ گئی۔ کام بخش نے تاں دھن سنبھال لیا۔ اتر ول وڈے معظم تے اعظم دا جھگڑا چل پیا۔ معظم نے گورو گو بند سنگھ جی نوں مددئی بنیتی کیتی۔ گورو جی نے بھائی مان سنگھ جی دی اگوائی پیٹھ سنگھاں دی فوج بھیجی۔ معظم دی جت ہوئی۔ معظم، بہادر شاہ دے نام تے دلی دے تخت تے بیٹھا۔ گورو جی تے بہادر شاہ دا 23 جولائی 1707 نوں میل ہو یا۔ بہادر شاہ نے گورو جی نوں 60 ہزار روپیہ تے اک دھکھ دھکھی بھیجی

کھوتی دسم گرنٹھ ول نوں کرنا ہے تاں کہ ہندو دھرم دے کالپنک تے پکھنڈ واد پرچار وچ سکھ قوم نوں الجھا کے رکھیا جائے۔ اجت سکھ قوم نوں قابو وچ رکھیا جائے۔ کیول تے کیول گورو گرنٹھ صاحب جی ہی ہندو راشٹر دے زمان وچ روڑا ہے۔

خیر وچ دو دواناں دیاں مثالاں دے کے لیکھ دی سماپتی کردا ہاں۔ گوکل چند نارنگ:- ’جس رُکھ نے گورو گو بند سنگھ جی ویلے پھل دتا اوہ رکھ گورو نانک صاحب جی نے لگایا سی تے اٹھ گوروآں نے سنجیا سی۔ جس تیغ نے خالصے دی شان پھیلائی ایہہ ٹھیک ہے کہ اوس نوں تیار تاں گورو گو بند سنگھ جی نے کیتا پر فولا دگورو نانک صاحب جی کما کے گئے سن۔‘ ہن اسیں دیکھنا ہے کہ اوہ رُکھ اُتے فولا دکیہ چیز ہے۔ ایہہ ہن گورو گرنٹھ صاحب جی دی بانی۔ ایہہ شستر ہے۔ ایہہ ضروری ہے۔ ایس شستر نال منکھ نے پہلاں سچیا بننا ہے۔ سچیا بن کے سیوک بننا ہے۔ عزت مان نال جینا ہے تے جین دینا ہے۔ بے کوئی سرکار دی تک رکاوٹ بن دا ہے تاں پہلاں سمجھاؤنا ہے نہ سمجھے تے اتیا چار کرے تاں جت جاں موت تک شستر چکنا ہے۔ ایہی گورو جی دا حکم ہے:- ’بے جیوے پت لتھی جائے سبھ حرام جیتا کچھ کھائے بے عزتی بھی کرائی جانی تے ڈھیٹھ جیہے ہو کے لایھ لئی جانا کھائی پی بھی جانا۔ ایہہ حرام ہے۔ اک پرکھ انگریز اتہاسکار رنڈ ٹاٹنہی نے 1952 وچ اک گرنٹھ لکھیا جس دا نام ہے مہاں گرنٹھ ہسٹری آف ورلڈ۔ ایس وچ ذکر ہے کہ لینن دی کمیونسٹ پارٹی داوڈکا گورو گو بند سنگھ جی دا خالصہ ہے“ ظاہر ہے کہ لینن نے خالصہ راج

بارے جانکاری پراپت کیتی سی۔ اسلامک تانا شاہی راجاں دے عین وچکار مہاراجہ رنجیت سنگھ داراج سی۔ اوس دے 40 سالاں دے خالصہ راج وچ کدے کدے کے اک نوں بھی پھانسی جاں موت دی سزا نہیں سی ہوئی۔ خالصہ راج دا خزانہ دنیا دے سارے راجیاں دے خزانیاں نالوں امیر سی۔ کوہ نور ہیرا خالصہ راج دے خزانے دا شنگار سی۔ خالصہ فوج دنیا دیاں ساریاں فوجاں نالوں اتم سی۔ خالصہ فوج دی مدد نال سنسار یدھ وچ انگریز اپنیاں بندرگاہاں بچا گیا۔ نہیں تاں جرمن نے ہڑپ کر لینیاں سن۔ سنسار یدھ وچ انگریزاں دی طرفوں اک لکھ خالصہ فوج دے سپاہی شہید ہوئے سن۔ ایہہ دیکھ کے انگیز عیش! عیش! کر اٹھیا سی۔ لینن نے خالصہ راج بارے جانکاری پراپت کر کے ہی اپنے بیٹ پیاریاں دی سرکار دا گٹھن کیتا سی۔ اتے روس سنسار دا طاقتور دیس بنیا۔ ایہہ پہلے بیٹ پیارے سن (1) لینن (2) تاشکی (3) سٹالن (4) کامینو (5) بکھارن اتے جھیواں اک وادھو جینو یو۔ ایہناں وچ نقش ایہی سی کہ ایہہ رب ولوں منکر ہون کر کے ایہناں دا گٹھ جوڑ ٹٹ گیا تے بعد وچ سٹالن ہی سبھ کچھ ہو گیا۔ ہن بے سکھ قوم نے فیرتوں دنیا وچ دھانک جماؤنی ہے تاں سچیا رسکھاں دی سنگت چوں پنج پیاریاں دی چون ایسے طریقے نال پچنڈ گیان رکھن والیاں دی ہووے جیویں گورو گو بند سنگھ جی نے کیتی سی۔ اوہی سکھ قوم دی اگوائی کرن تاں سنسار والے اپنے آپ ایہناں نوں راج کرن لئی سدا دین گے۔

*****

بابا گورو نانک جی دا 550 واں پرکاش پُرب سیمینار

رہے اُتے انسانیت دا پیغام دیندے رہے۔ اوہناں نے ادارے دے مقاصد، اعلیٰ تحقیق، اُتے بین المذاہب رواداری اُنوں فروغ دین وچ فورم دے کردار اُنوں بیان کیتا۔ کھ پروہنے، سردار مہندر پال سنگھ، ایم۔ پی۔ اے اُتے پارلیمانی سیکرٹری حقوق انسانی:

اوہناں نے گورو نانک جی دے پرکاش پُرب اُنوں مناؤن لئی حاضرین اُتے پر بندھکاں دا شکریہ ادا کیتا۔ اوہناں نے مول منتر دی تلن پوتر قرآن دی سورۃ اخلاص دے تلاوت کیتیاں آیتاں نال کہیتی اُتے دیا کہ قرآن اُتے نانک جی دا پیغام اُکو ہے۔ گورو نانک جی نے سارے انساناں اُنوں برابری دا مقام دین دا پیغام دتا۔ اوہناں کیہا کہ گورو نانک جی دے سیمیں پورا سماج جات پات وچ اُلجھیا ہویا سی۔ ہندو خود چار ذاتاں وچ ونڈے ہوئے سن۔ اوہناں کیہا جیکر اسیں گورو نانک بانی دی گل کرے تاں اسیں دن رات گل کر سکدے ہاں۔ اوہناں کیہا کہ بھارت کرتار پور لانگھے تے وی پروپیگینڈا کر رہیا ہے کہ ایہہ پاکستان دیاں سازشاں وچوں اک ہے۔ جد کہ کرتار پور لانگھا سکھاں دے دلاں اُنوں ٹھنڈا کر رہیا ہے۔ ایس توں علاوہ، بھارت نے ایہہ پروپیگینڈا وی کیتا کہ جیکر کوئی بھارتی پاکستان جاندا ہے اُتے پاکستانی ویزے دی اوہدے پاسپورٹ تے موہر لگدی ہے تاں باقی سارا سنسار اوں دے پاسپورٹ نوں رد کر دیوے گا اُتے دوجے دلش اوں نوں اپنے دلش آؤن دی اجازت نہیں دین گے۔ اوہناں کیہا کہ بھائی مردانہ جو کہ اک مسلمان سی، گورو نانک جی نے اوہناں نوں اپنیاں اداسیاں سمیں اپنے نال رکھیا۔ مسلمان صوفی سنت سائیں میاں میر نے امر ترس رکھے ہر مندر صاحب دا نینہہ پتھر رکھیا۔ اوہناں

بابا گورو نانک جی دا 550 ویں گرپر ب سماگماں دا سلسلہ ایس سال 5 نومبر 2019 توں شروع ہویا۔ بھارت توں وڈی گنتی وچ جتھے ایہناں سماگماں وچ رلت لئی اپڑے۔ بھارتی یاتریاں توں علاوہ، دُنیا بھر دیاں سنگتاں وی پہنچیاں۔ سیمینار دی شروعات ڈائریکٹر دیال سنگھ ٹرسٹ لائبریری آفتاب احمد جونیہ دے تلاوت قرآن پاک نال کہیتی گئی۔ سیمینار دا موضوع سی: ”گورو نانک دا پیغام تے تعلیمات“۔ تقریراں دا خلاصہ اُنچ اے:

احسان انچ۔ ندیم، ڈائریکٹر (DSRCF):

اپنے خطبہ استقبالیہ وچ جناب احسان ندیم نے سیمینار وچ آئے مہماناں دا نگھا سواگت کیتا۔ اوہناں سکھ یاتریاں نوں بابا گورو نانک جی دے 550 ویں پرکاش پُرب دی ودھائی دتی۔ اوہناں نے دیا کہ بابا گورو نانک دے 550 ویں پرکاش پُرب دے حوالے نال DSRCF دے زیر اہتمام ایہہ تیسرا سیمینار ہے۔ ایس توں پہلاں سکھ یاتریاں لئی گورنر ہاؤس، لاہور وچ اک انٹرنیشنل سکھ کنونشن دا پر بندھ کیتا گیا سی، جدوں کہ دو جاک 24 ستمبر 2019 نوں دیال سنگھ آڈیٹوریم وچ ہو یا سی۔ اوہناں نے گورو نانک جی اُنوں سمرپت و شے ”گورو نانک دا پیغام تے تعلیمات“ بارے جانکاری دتی۔ اوہناں ایہہ وی دیا کہ DSRCF دے تہائی رسالے ”پنجاب دے رنگ“ دا خصوصی شمارہ وی پریس وچ ہے، جو کہ 550 ویں پرکاش پُرب دے جشناں دیاں سرگرمیاں وچوں اک ہے۔ اوہناں نے دیا کہ گورو نانک جی نے ہمیشہ جات پات اُنوں نکار یا ہے۔ گورو نانک جی نے انسانیت اُتے ہو رہے ظلماں دی نندیا کہیتی ہے۔ اوہناں نے دیا کہ گورو نانک جی رب دے اک ہون دا پرچار کردے

سارے منکھاں دی سہائتا دا پیغام پھیلایا۔

سائیں میاں میر دربارتوں علی رضا قادری:

اوہناں نے حاضرین نوں دسیا کہ اوہ حضرت میاں میر دے پرپوار نال سبندھت ہن۔ اوہناں نے دسیا کہ حضرت میاں میر، گوروارجن دیو جی دے نزدیکی مترن۔ اوہناں نے اگے گل کردیاں دسیا کہ میاں میر صاحب داتن گورو صاحبان نال تعلق رہیا ہے۔ ایس مترتاتے اوہناں نے تفصیل نال گل کردیاں کہ میاں میر صاحب نوں گوروارجن دیو مہاراج نے اپنے سکھاں نوں گھل کے امرتسر بلوایا اتے ہرمندر صاحب دانیہ پتھر رکھوایا۔ اوہناں نے آکھیا کہ سکھاں تے مسلماناں دا ڈھتوں ای ڈونگھا تعلق ہے۔ ایہہ دوستی ہمیشہ قائم رہوے گی۔

پروفیسر ڈاکٹر بلوندر سنگھ:

اوہناں نے ایس شاندار انٹرنیشنل سیمینار دا پر بندھ کرن تے پر بندھکاں دا دھنواد کیتا۔ اوہناں کیہا کہ گورو نانک دیو جی بہو پکھی شخصیت سن اتے ہر دھرم دے لوک اوہناں دی عزت تے احترام کردے ہن۔ اوہناں نے دسیا کہ گورو نانک صاحب جی دے پہلے چیلے بھائی مردانہ جی مسلمان سن۔ گورو نانک جی نے اوہناں نوں کدے دی سکھ دھرم وچ بدلن لئی مجبور نہیں کیتا۔ اوہناں نے لوکاں نوں اپنے حق لئی کھڑے ہون لئی پریریا۔ اوہناں نے حاضرین نوں کیہا کہ اوہ پاکستان توں ملن والی ایس محبت دے پیغام نوں اپنے نال لے کے جان گے اتے دُنیا بھر وچ جتھے وی جان گے اوہ ایہہ محبت دا پیغام اپنے نال لے کے جان گے۔

ڈاکٹر امجد چشتی:

اوہناں نے کیہا کہ دو قوماں، سکھ اتے مسلماناں دا ایکابو جانا مسی دی لوڑ ہے۔ اوہناں نے کیہا کہ بہت ساریاں دشمن طاقتاں نے یہناں نوں آپس وچ لڑاون دی بڑی کوشش کیتی۔

*****

کیہا کہ جے بابا فرید جی دی بانی گورو گرنتھ صاحب وچوں کڈھ دتی جاوے تاں اوہناں دی مقدس کتاب بے اثر ہو جاوے گی، اتے اوہ کسے صورت گورو گرنتھ نہیں رہے گی۔ اوہناں کیہا کہ سکھ اتے مسلمان اک سریر دوروحاں وانگن سن۔ اوہناں کیہا کہ اک وار فیروں اک ہو کے دنیا نوں ہراؤنا مسی دی لوڑ ہے۔ اوہناں کیہا کہ سانوں گرو نانک جی دے پیغام نوں ہر فورم تک پہنچاؤنا چاہیدا ہے، مطلب کسے نال وی نفرت نہیں اتے ساریاں لئی پیار۔ اوہناں اگے کیہا کہ کرتار پور لاٹکھا کھولیا جانا چاہیدا ہے اتے ہر سکھ جو ایس 'ستھان' تے آئے گا، اوہ پاکستان دا راجدوت بنے گا۔ ایہہ راجدوت امن پسند دیش وچوں پاکستان دا پیغام پھیلان گے۔

سید اسد عباس نقوی، فوکل پرسن، پنجاب سرکار:

اوہناں کیہا کہ گورو نانک جی دے پیغام وچ سارے انساناں لئی بہت ضروری سبق نیں۔ اوہناں کیہا کہ گورو نانک دیو جی نے ہمیشہ کیہا کہ اک رب دی پوجا کرو اتے مورتیاں دی پوجا چھڈو۔ اوہناں حاضرین نوں کیہا کہ گورو گرنتھ صاحب مطابق ہر انسان برابر ہے۔ جے گورو صاحبان دے رستے تے چلیا جاوے تاں ساڈا سماج سارے سنسار لئی مثالی بن جاندے۔ اوہناں نے اپنی تقریر ختم کردیاں کیہا کہ سکھ دھرم اتے اسلام بھتوں نزدیکی دھرم ہے۔

اقبال قیصر، پنجابی لیکھک:

اوہناں نے حاضرین نوں دسیا کہ گورو نانک جی دا پرچار اک رب دی پوجا اتے صرف اوس دی پوجا دے دو آئے لگھندے۔ اوہناں نے دسیا کہ ہندو دھرم وچ گاں داس کھان دی اجازت نہیں ہے اتے ایسے طرح اسلام وچ سور داس ورجیا گیا ہے۔ گورو نانک دیو نے پرچار کیتا کہ جے کوئی دو جیاں دے ادھیکاراں نوں توڑدا ہے تاں ایہہ ہندواں اتے مسلماناں لئی کرم وارگاں جاں سوردا ماس کھان ورگا ہے۔ ایس لئی اوہناں نے سامنتا منکھتا اتے

ایم او یو دیال سنگھ ریسرچ اینڈ کلچرل نوم آتے

آرکیالوجی ڈپارٹمنٹ، پنجاب یونیورسٹی، لاہور وچکار

پنجاب یونیورسٹی دے آرکیالوجی ڈپارٹمنٹ دے مکھی ڈاکٹر محمد حمید آتے ڈائریکٹر، دیال سنگھ ریسرچ اینڈ کلچرل فورم، احسان ایج۔ ندیم، وچکار کئی مہینیاں دے وچاراں دے بعد، دوہاں دھراں ولوں فائنل ڈرافٹ نوں پروانگی دتی گئی ہے۔ سمجھوتے دا مقصدی: (1) تحقیقی پراجیکٹاں وچ تعاون (2) سانجھیاں کانفرنساں، سیمینار، ورکشاپاں اتے اجیہیاں ہور سرگرمیاں (3) کتاباں، رسالے، گزٹیز آتے لائبریری دی سہولت ورگیاں تحقیقی مواد تک پہنچ (4) اکادمک ڈیٹا، پرکاشاں اتے جانکاری نوں سانجھا کرنا: آتے (5) آپسی دلچسپی دے ہور کھیتیر۔

پنجاب یونیورسٹی وچ ڈین آف فیکلٹی آف آرٹس اینڈ ہیومنٹی پروفیسر ڈاکٹر محمد اقبال چاولہ دے دفتر وچ، سمجھوتے آتے دستخط دی تقریب دی تاریخ 26 دسمبر، 2019 نوں 11:00 بجے طے کیٹی گئی سی۔ دستخط کرن والی اتھارٹیز، جیہناں دا پہلاں فیصلہ کیتا گیا سی، اوہ سن: (i) ڈائریکٹر DSRCF (ii) ڈین آف فیکلٹی آف آرٹس

اینڈ ہیومنٹی (iii) ڈپارٹمنٹ دے ہیڈ۔ تقریب دی شروعات پوتر قرآن دے پڑھ نال ہوئی۔ فیر حصہ لین والے ہر اک نے اپنے اپنے اداریاں اتے ڈپارٹمنٹس دا اک دو بجے نوں تعارف کروایا۔ پنجاب یونیورسٹی دے آرکیالوجی ڈپارٹمنٹ دے ہیڈ نے کاروائی دی شروعات کردیاں ڈائریکٹر، DSRCF نوں اپنے ادارے وچ جی آیاں نوں کیہا آتے ایس سمجھوتے دے پر بندھاں لئی سفلتا دی کامنا کردیاں ایس نوں خاص طور تے علم دے وادھے لئی اک وڈی کامیابی دسیا۔ ڈائریکٹر، DSRCF اپنے ادارے دا تعارف کروایا، ایہدے کارجاں اتے مقصداں آتے چانن پایا۔ اوہناں نے DSRCF بارے کئی سوالاں دے جواب دتے کیونجو اوہ جاننا چاہندے سی کہ اوہناں دا ادارہ کیویں اک دو بجے نال مل کے کم کر سکدا ہے۔ ایس توں بعد ڈین، ڈائریکٹر آتے چیئرمین ولوں سمجھوتے تے دستخط کیتے گئے۔ فیر دستخط کیتیاں کاہیاں دا تبادلہ کیتا گیا۔

ایم او یو دیال سنگھ ریسرچ اینڈ کلچرل فورم اُتے ہسٹری ڈپارٹمنٹ، پنجاب یونیورسٹی، لاہور وچکار

جیویں کہ پہلاں فیصلہ کیتا گیا سی اوہدے تحت میمورنڈم آف انڈرسٹینڈنگ اُتے شعبہ ہسٹری اُتے پاکستان سٹڈیز، دے ہیڈ اُتے چیئرمین پروفیسر ڈاکٹر محمد اقبال چاولہ نے پہلی پارٹی جد کہ احسان ایچ۔ ندیم ہوریں جیہڑے کہ دیال سنگھ ریسرچ اینڈ کلچرل فورم دے ڈائریکٹر ہن نے دوجی پارٹی دے طور تے دستخط کیتے۔

سمجھوتے دا مقصدی: (1) کھوج پراجیکٹاں وچ تعاون (2) سانجھیاں کانفرنساں، سیمینار، ورکشاپاں

اُتے اجیہیاں ہور سرگرمیاں (3) کتاباں، رسالے، گزٹیز زاتے لائبریری دی سہولت ورگیاں کھوج مواد تک پہنچ (4) اکادمک ڈیٹا، پرکاشناں اُتے جانکاری نوں سانجھا کرنا اُتے (5) آپسی دلچسپی دے ہور کھیت۔ سمجھوتے اُتے دستخط دی تاریخ 26 دسمبر، 2019 نوں ڈین دے دفتر وچ 11:30 بجے طے کیتی گئی سی۔ دستخط کرن توں بعد دستخط کیتیاں کاپیاں دا تبادلہ کیتا گیا۔

